

2–12-aastaste laste vanemate tajutud kompetentsus ja käitumis- raskuste esinemine lastel

Uuringu raport

Tervise Arengu Instituut
National Institute for Health Development

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

SOTSIAALMINISTEERIUM

JUSTIITSMINISTEERIUM

2–12-aastaste laste vanemate tajutud kompetentsus ja käitumisraskuste esinemine lastel

UURINGU RAPORT

Aire Trummal

Tallinn 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. UURINGU METOODIKA.....	4
2. LASTEVANEMAIK ISELOOMUSTAVAD TAUSTAANDMED	8
3. TAJUTUD VANEMLIK KOMPETENTS	12
4. LAPSE KÄITUMINE	18
4.1. KÄITUMISEGA SEOTUD PROBLEEMID	19
4.2. KÄITUMISEGA SEOTUD TUGEVUSED JA RASKUSED	30
5. SPETSIALISTIDE KÜLASTUSED NING LAPSE ÜLDINE TERVIS	43
5.1. PSÜÜHIKA, KÄITUMISE JA ARENGUGA TEGELEVATE SPETSIALISTIDE KÜLASTUSED	43
5.2. LAPSE ÜLDINE TERVIS NING HÄIRETE ESINEMINE	50
KOKKUVÕTE.....	57
KASUTATUD KIRJANDUS.....	66

SISSEJUHATUS

2–12-aastaste laste vanemate rahvastikupõhise uuringu eesmärgiks oli kaardistada laste käitumisraskustega ning vanemate rahulolu ja enesetõhususega seotud näitajate seis Eestis. Andmekogumine toimus kolme rahvusvaheliselt laialt kasutatava instrumendi abil. Neid küsimustikke on võimalik rakendada ka lastevanematele suunatud programmide tulemuslikkuse mõõtmisel ja sekkumise vajalikkuse tuvastamisel.

Uuring on teostatud vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ pilootprojekti raames, mille perioodiks oli 10.2014 – 03.2017. Pilootprojekt viidi Tervise Arengu Instituudi ja Sotsiaalministeeriumi koordineerimisel ellu Euroopa Majanduspiirkonna toetuste programmi „Riskilapsed ja -noored“ projekti „Riskilaste ja -noorte tugisüsteemi väljaarendamine“ raames.

Uuringusse on kaasatud 2–12-aastaste laste vanemad üle Eesti ning valim moodustati rahvastikuregistrisse kantud isikute baasil kihitatud juhuvalimi põhimõtetel. Andmete kogumine toimus 2016. aasta viimases kvartalis. Järgnev analüüs põhineb 1 650 lapsevanema andmetel.

Uuringu meeskond tänab kõiki osalenud lapsevanemaid!

1. UURINGU METOODIKA

Teostatud rahvastikupõhise uuringu täpsemaks eesmärgiks oli:

- selgitada 2–12-aastaste laste vanemate vanemliku enesetõhususe¹ ja rahulolu taset (sh olukorda rahvastiku erinevates alarühmades),
- selgitada 2–12-aastastel lastel käitumisega esinevate raskuste ja probleemide taset nende vanemate hinnangul (sh olukorda rahvastiku erinevates alarühmades),
- koguda Eesti normatiivsed andmed kolme rahvusvaheliselt laialt kasutatava küsimustiku kohta.

Normatiivsed andmed on rahvastikupõhised esinduslikud andmed, mis iseloomustavad teatud uuringuinstrumendi abil mõõdetava näitaja üldist taset elanikkonnas. Selle keskmise tasemega on võimalik valitud alarühmade tulemusi võrrelda (Volkmar 2013, Achenbach 2001). Kogutud andmed iseloomustavad, mis on antud rahvastikurühmas teatud ajahetkel tavaline.

Tervise Arengu Instituudi (TAI) poolt uuritud sihtrühmaks olid 2–12-aastaste laste vanemad üle Eesti, et koguda andmeid kogu vanusrühma kohta, kellele on suunatud TAI poolt koordineeritav lastevanemate põhi- ja jätkuprogramm „Imelised aastad“ (IA). Tegemist on paljudes riikides rakendatava programmiga, mille eesmärgiks on laste käitumisprobleemide ennetamine ja vähendamine vanemate oskuste suurendamise kaudu. Programmi pilootperiood Eestis oli 10.2014 – 03.2017.² Vanemlusprogrammi koolitustel osalevad lastevanemad moodustavad ühe alarühma, kelle tulemusi saab samade ankeetide alusel rahvastiku keskmisega võrrelda.

2016. aasta alguse seisuga oli üldkogumi suuruseks 209 607 Eestis elavat 2–12-aastaste laste vanemat, nendest 53% naised ja 47% mehed. Üldkogumist 72% moodustasid eestlased, 24% venelased ja 4% muude rahvuste esindajad. 2016. aasta alguse seisuga elas Eestis 157 880 2–12-aastast last, mis teeb keskmiselt 1,5 last vanema kohta. (Allikas: Statistikaamet, päring 01.2016)

Andmete kogumine

Uuringu käigus sooviti moodustada üle-eestiline esinduslik valim 2–12-aastaste laste vanematest, mis arvestab vajadusega analüüsida eraldi naisi ja mehi. Uuringu valim moodustati rahvastikuregistrisse kantud isikute baasil kihitatud juhuvalimi põhimõtetel, arvestades piirkondlikku (NUTS3) ja rahvuse jaotust üldkogumis. Kokku moodustati 10 mittekattuvat kihti nii naiste kui meeste üldkogumis. Valimisse kaasatud naised ja mehed ei ole omavahel seotud ehk tegemist ei ole ühtede ja samade laste mõlema vanemaga. Uuringu algse valimi moodustasid 5 650 inimest, sh 2 330 naist ning 3 320 meest, arvestades erineva võimaliku vastamismääraga soo ja rahvuse lõikes (mis lähtus Eesti Täiskasvanud Rahvastiku Tervisekäitumise Uuringu kogemustest). Uuringus osalemise kutse saadeti laste bioloogilistele vanematele.

Andmeid koguti isetäidetava ankeedi abil, mis koostati nii eesti kui vene keeles. Vastajale saadeti venekeelne ankeet siis, kui rahvastikuregistri andmete alusel tema rahvus ja emakeele tunnus viitasid vene keele kõnelemisele. Ankeet koosnes järgnevatest osadest: taustatunnused lapsevanema ja tema leibkonna kohta, vanemlusega seotud küsimused (tajutud vanemliku kompetentsuse küsimustik), taustaküsimused lapse kohta, lapse käitumisega seotud küsimused (Eyberg'i lapse käitumise küsimustik

¹ Enesetõhusust saab defineerida kui inimese hinnangut oma võimetele ja toimetulekule elus ette tulevates situatsioonides (antud juhul seotuna lapsevanemaks olemisega).

² Programmi arendaja kodulehekül: <http://www.incredibleyears.com/>
Programmi rakendamine Eestis: <http://www.terviseinfo.ee/vanemlusprogramm>

ning tugevuste ja raskuste küsimustik). Vanemlusega seotud küsimustikust on instrumendi autori poolt loodud eraldi versioon emadele ja isadele, millega tuli ankeetide väljasaatmisel arvestada. Seega moodustati neli erinevat ankeeti: eestikeelne naiste ja meeste ankeet, venekeelne naiste ja meeste ankeet.

Valimisse sattunud isikutele saadeti paber kandjal ankeet koos uuringu eesmärgi ja sisu selgitava kaaskirja ning makstud vastuse ümbrikuga posti teel koju. Vastamismäära suurendamiseks anti vastajatele võimalus osaleda kinkekaartide loosimisel (välja loositi 10 Coop kinkekaarti). Veidi enam kui kaks nädalat peale ankeedi postitamist saadeti kõigile valimisse sattunud inimestele meeldetuletuskiri, v.a. vastajad, kes olid koos ankeediga tagasi saatnud ka enda nimega kaaskirja ja avaldanud soovi osaleda loosimisel. Ankeet saadeti välja nimeliselt ning tagasi saabus see anonüümsena. Ankeedile ega tagasisaatmise ümbrikule ei märgitud vastaja isikut tuvastada võimaldavat informatsiooni. Loosimisel osalemise sooviga tagasisaadetud kaaskirjad lahutati ankeetidest ning andmete sisestamisel olid kõik ankeetid anonüümsed.

Andmete kogumise perioodiks oli 03.10 – 21.12.2016. Kokku saadeti vastajate poolt tagasi 1 663 täidetud ankeeti, mis teeb kohaldatud vastamismääraks 30%, sh 38% naiste ja 24% meeste puhul. Mehi on olnud keeruline saada vastama vanemluse ja lastega seotud küsimustikule.

Kasutatud mõõtevahendid

Eyberg'i lapse käitumise küsimustik

IA vanemlusprogrammi raames kasutavad paljud riigid lapsevanemate programmi kaasamise vajaduse määratlemisel ning sekkumise tulemuslikkuse hindamisel Sheila Eybergi poolt väljatöötatud küsimustikku *Eyberg Child Behavior Inventory* (ECBI), mis on mõeldud 2–16-aastaste laste vanematele (Eyberg ja Ross 1978). Küsimustik sisaldab 36 lapse käitumisega seotud väidet ning iga väite puhul lapsevanem hindab, kui sageli tema lapsel antud käitumist esineb ning kas see käitumine on tema jaoks probleem. Küsimustik kajastab väljapoole suunatud (*externalising*) käitumisi nagu agressiivsus, mittekuletumine, hüperaktiivsus.

Ankeedi kasutamine on tasuline ning kasutusõiguse müügiga tegeleb USA organisatsioon *Psychological Assessment Resources*³. Venekeelse ankeedi puhul on teostatud selle kohandamine ning standartiseerimine Venemaal (vt Kolesnikov ja Mjork 2008). Eestikeelse ankeedi puhul on teostatud selle kohandamine tõlke ja tagasitõlke meetodil Tervise Arengu Instituudi poolt 2015. aastal ning instrumendi autor on tagasitõlke heaks kiitnud. ECBI küsimustiku eesti- ja venekeelseks kasutamiseks antud uuringu raames osteti vastav kasutusõigus.

Tugevuste ja raskuste küsimustik

Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) on instrument, mis on välja töötatud Robert N. Goodman'i poolt kolme sihtrühma jaoks: lastevanemad, õpetajad ja lapsed (vt Goodman 1997). Küsimustikku on võimalik kasutada esmaseks sõelumiseks, sekkumiste tulemuslikkuse hindamiseks ning epidemioloogilisteks uuringuteks. Ankeet on veebipõhiselt kättesaadav ja tasuta kasutatav.⁴

Instrument sisaldab 25 lapse käitumisega seotud väidet ning iga väite puhul lapsevanem hindab, kas see tema lapse puhul kehtib. SDQ lastevanemate versioon on mõeldud 2–17-aastaste laste vanematele. Seejuures on eraldi olemas 2–4-aastaste ja 4–17-aastaste laste vanemate ankeet, kus kahe väite sõnastus varieerub. SDQ sobib ka IA vanemlusprogrammi tulemuslikkuse mõõtmiseks ning osad riigid on kasutanud antud instrumenti kas koos ECBI-ga või selle asemel. Küsimustik kajastab nii väljapoole (*externalising*) kui ka sissepoole (*internalising*) suunatud käitumisi ning proaktiivsust.

³ <http://www4.parinc.com/Products/Product.aspx?ProductID=ECBI>

⁴ <http://www.sdqinfo.org>

Nii vene- kui eestikeelse ankeedi puhul on teostatud selle kohandamine. Eestikeelne ankeet läbis tõlke ja tagasitõlke protseduurid ning selle vaatasid üle kliinilised lastepsühholoogid. Lõpliku versiooni kiitis heaks instrumendi autor. Tegevus toimus aastatel 2005–2006.⁵ Venekeelse instrumendi kohandamine on toimunud Venemaa ekspertide osavõtul. Eesti- ja venekeelse ankeedi osas on instrumendi kodulehel toodud isikute nimed, kes aitasid kaasa kohandamise ja valideerimise protsessile.

Tajutud vanemliku kompetentsuse küsimustik

Parenting Sense Of Competence (PSOC) on instrument, mille abil mõõdetakse kuni 18-aastaste laste vanemate rahulolu oma vanemlike oskustega ja enesetõhusust vanemliku rolliga hakkamasaamisel (Johnston ja Mash 1989; Gibaud-Wallston ja Wandersman 1978). See on universaalne instrument sekkumistegevuste hindamiseks ja planeerimiseks ning on tasuta kasutatav. PSOC ei ole laialt levinud instrumendiks IA vanemlusprogrammi tulemuslikkuse hindamisel, kuid mõned riigid on seda oma uuringutes kasutanud. PSOC on Sotsiaalministeeriumi töörühma poolt välja valitud ühe hindamisvahenina, mis sobib hästi Eesti oludele ning mida tuleks perede olukorra kaardistamisel laiemalt kasutada (vt Akkermann 2014). Seda on võimalik kasutusele võtta universaalse sõelumisinstrumendina, mis võimaldab muuhulgas selgitada vajadust süvendatud vanemahariduse järele.

Instrument sisaldab 16 väidet, mida hinnatakse 6-pallisel nõustumise skaalal. Eraldi ankeet on emadele ja isadele, mis erinevad sellepolest, et viie väite puhul on sõnastuses kasutatud vastavalt kas sõna „ema“ või „isa“. PSOC küsimustik on Sotsiaalministeeriumi tellimusel eesti ja vene keelde kohandatud 2016. aastal Kognitiivse ja Käitumisteraapia Keskuse poolt ning seda on testitud eesti keelt kõnelevate 2–3-aastaste laste emade seas (Akkermann jt 2016a).

Andmete analüüs

Uuringu ankeedid olid eelkodeeritud küsimuste ja vastuste numbrite alusel. Andmete sisestamine toimus ankeedi koodide põhised andmemaatriksina MS Excelis. 13 saabunud ankeeti sisestamisele ei läinud (ankeeti märgitud lapse vanus oli vale või puudu, oli liiga palju vastamata küsimusi vmt). Andmesisestuse kvaliteeti kontrolliti ning andmed puhastati ja kirjeldati. Andmebaasis on 1 650 vastaja andmed. Nendest 99,5% on laste (kellele mõeldes ECBI ja SDQ ankeete täideti) bioloogilised vanemad ning 0,5% (n=8) kasuvanemad.

Valimi jaotust vastajate soo, vanuse (kuni 34-aastased, 35-aastased ja vanemad) ning rahvuse (eestlased või muu rahvus, venelased) lõikes võrreldi üldkogumi jaotusega. Valimis on mõnevõrra allaesindatud nooremad vastajad ja üleesindatud vanem grupp (vt tabel 1). Seda erinevust on märgata eelkõige eestlaste seas. Analüüsi teostamisel on kasutatud üldkogumi soo, vanuse ja rahvuse jaotuse alusel kaalutud andmeid.

Tabelis 2 on näidatud valimi jaotus laste vanuse ja soo lõikes, kellele mõeldes lastevanemad ankeeti täitsid (küsimustiku ECBI ja SDQ osad).

⁵ Info pärineb kirjavahetusest Kaia Kastepõld-Tõrsiga, kes oli üks instrumendi kohandajatest.

Tabel 1: Kaalumata ja kaalutud valim vastajate soo, vanuse ja rahvuse lõikes

		Kaalumata andmed		Kaalutud andmed	
		n	%	n	%
Sugu	Naine	879	53,5	869	52,9
	Mees	763	46,5	773	47,1
Vanus	Kuni 34	528	32,2	637	38,8
	35 ja vanemad	1 114	67,8	1 005	61,2
Rahvus	Eestlane	1 225	74,3	1 209	73,6
	Venelane	388	23,5	397	24,2
	Muu rahvus	37	2,2	36	2,2
Kokku		1 642	100,0	1 642	100,0
<i>Vanus märkimata</i>		8		8	

Tabel 2: Lapsed, kellele mõeldes vanemad ankeeti täitsid, soo ja vanusrühmade lõikes kaalutud andmetel

Vanusrühm	Sugu				Kokku	
	Tüdruk		Poiss			
	n	%	n	%	n	%
2-4-aastased	214	27,0	239	28,0	454	27,5
5-6-aastased	167	21,0	157	18,3	324	19,6
7-8-aastased	156	19,7	176	20,6	333	20,2
9-10-aastased	135	17,0	147	17,2	282	17,1
11-12-aastased	121	15,3	136	15,9	257	15,6
Kokku	793	100,0	855	100,0	1 650	100,0
<i>Sugu märkimata</i>	2					

Andmete analüüsil on kasutatud statistilise andmetöötuse paketti Stata 13. Andmeid on esmalt vaadatud vastaja soo ja rahvuse ning lapse (kellele mõeldes lapsevanem ankeeti täitis) soo ja vanuse lõikes. Rahvuse lõikes analüüsis on vastajad jagatud kahte gruppi: eestlased ja venelased. Muude rahvuste esindajad (n=37) on seejuures analüüsist välja jäetud. Lapse vanuse lõikes analüüs on teostatud võrreldes eelkõige kahte gruppi: 2–6-aastased ja 7–12-aastased ehk eelkooliealised ja kooliealised lapsed. Väljaarvutatud skooride puhul on lisaks vaadatud erinevuste esinemist vastaja haridustaseme (kõrgharidus, muu haridus), elu- ja töökoha haldusüksus (elab või töötab suures linnas ehk Tallinnas, Tartus, Narvas või Pärnus; muu haldusüksus), regiooni (Põhja-Eesti, Kirde-Eesti, muu Eesti), perekonnaseisu (elab koos partneriga, partnerita), laste arvu (1, 2, 3 ja enam last), majandusliku toimetuleku ning peresuhetega rahulolu lõikes (ei ole rahul, pigem rahul, rahul). Viimase näitaja osas on analüüsist välja jäetud vastajad, kes elavad üksi (n = 24). Majandusliku toimetulekuga seoses on vaadatud kolme näitajat: hinnang leibkonna majanduslikule toimetulekule (kehv või tuleme toime, hea või väga hea), raskuste esinemine leibkonnas laenude või arvete maksmisel viimase 12 kuu jooksul (on esinenud raskusi vähemalt mõnel kuul, raskusi ei ole esinenud), sissetulek ühe leibkonna liikme kohta (kuni 400 eurot, üle 400 euro). Viimatitoodud näitaja osas küsiti vastajatelt leibkonna liikmete arvu ning eelmise kuu neto sissetuleku vahemikku kogu leibkonna kohta. Vahemikud olid määratud u 250 euro täpsusega (nt 501 – 750 või 751 – 1000 eurot). Et arvutada hinnanguline kuu sissetulek ühe leibkonna liikme kohta, on sissetuleku vahemiku (mille vastaja valis) keskmine jagatud leibkonna liikmete arvuga.

PSOC ankeedi skooride osas on vaadatud ka erinevusi lastevanemate vanuse lõikes (kuni 34 aastased, 35-aastased ja vanemad). Laste käitumisega seotud näitajate puhul ei ole seda võrdlust teostatud, kuna tulemused on seotud eelkõige laste vanusega ning vanematel lastel on ka kõrgemas vanuses vanemad.

Tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada, et kolm vaadeldud gruppi on väikesed ning vastajate arv jääb alla 200: Kirde-Eesti elanikud (n = 157), üksikvanemad (n = 164), perekonnas valitsevaid suhteid pigem halvaks või halvaks hindavad vanemad (n = 113).

Tulemuste kirjeldamisel on kasutatud sagedusi ning keskmisi näitajaid. Erinevuste hindamiseks gruppide vahel on kasutatud t-testi, Mann-Whitney testi, ANOVA testi, Kruskal-Wallis testi, χ^2 -testi, Fisheri täpset testi. Erinevused loeti oluliseks, kui olulisuse nivoo $\alpha \leq 0,05$. Skooride vaheliste seoste hindamiseks on kasutatud Pearsoni ja Spearmani korrelatsioonikoefitsienti.

2. LASTEVANEMAJD ISELOOMUSTAVAD TAUSTAANDMED

Sugu, vanus ja perekonna näitajad

53% 2–12-aastaste laste vanematest on naised ning 47% mehed. Pooled neist on 30ndates eluaastates ning kolmandik 40ndades eluaastates inimesed (vt tabel 3). Mehed on seejuures naistest mõnevõrra vanemad. 2–12-aastaste laste isade keskmine vanus on 39,1 ning emade keskmine vanus on 36,1 eluaastat. Uuringus osalenud kõige noorem vastaja on 19-aastane ning kõige vanem 67-aastane.

Tabel 3: Lastevanemate jaotus soo ja vanusrühmade lõikes, %

Vanusrühm	Naine	Mees	Kokku
Kuni 29	16,5	8,9	12,9
30-39	52,8	45,7	49,5
40-49	28,9	36,7	32,6
50-67	1,8	8,7	5,0
Kokku	100,0	100,0	100,0

2–12-aastaste laste vanematel on keskmiselt 2,25 last; sh 1,49 2–12-aastast last (nii bioloogilised kui kasulapsed). Meestel on naistest mõnevõrra rohkem lapsi – keskmised näitajad on vastavalt 2,31 ja 2,19. 2–12-aastaste laste keskmine arv soo lõikes ei erine. Laste hulk on osakaaludena esitatud tabelis 4. Kõige suurem esinev laste arv on 11 ning 1% vanematest märgivad, et neil on vähemalt 7 last. Suurim 2–12-aastaste laste arv on 5. Küsimustikule vastanute hulgas leidub 3% (n=50) neid, kes ei ela ühegi oma lapsega koos.

Kõrgemas vanuses vastajatel on rohkem lapsi. Mida vanem on lapsevanem, seda vanema lapse kohta on ta vastanud ankeedi ECBI ja SDQ osas. Lapse keskmine vanus, kelle kohta on ankeeti täidetud: 20ndates eluaastates vanemad – 4,45; 30ndates – 6,45; 40ndates – 7,96; 50-60ndates – 9,36.

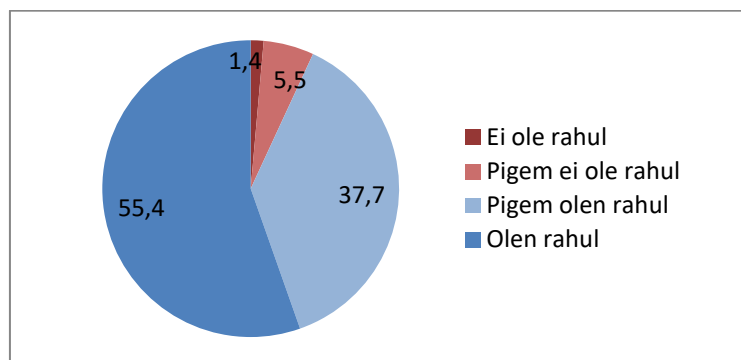
2–12-aastaste laste vanemate leibkonda kuulub keskmiselt 3,86 liiget. See näitaja soo lõikes oluliselt ei erine. Kõige rohkem on 4-liikmelisi leibkondi (46%), millele järgnevad 3-liikmelised (27%) ja 5-liikmelised (20%) leibkonnad. 5% leibkondadest on kaheliikmelised ning 1% ühe inimesega leibkonnad.

Vastajatelt uuriti ka nende perekonnaseisu kohta. 90% märgivad, et on abielus või elavad koos elukaaslasega. Meeste puhul on partneriga koos elavate inimeste osakaal veidi suurem, kui naiste seas – vastavalt 92% ja 88%.

Tabel 4: Laste arv ja 2–12-aastaste laste arv vanema soo lõikes, %

Laste arv	Naine	Mees	Kokku
Kõik lapsed			
1 laps	25,9	23,5	24,7
2 last	45,2	43,2	44,3
3 last	19,2	21,1	20,1
4 või enam last	9,7	12,2	10,9
2-12-a lapsed			
1 laps	60,1	59,1	59,6
2 last	32,2	34,1	33,2
3 või enam last	7,7	6,8	7,2
Kokku	100,0	100,0	100,0

Üldine rahulolu tase omavaheliste suhetega perekonnas on hea – rahulolematust väljendab 7% vastajatest (vt joonis 1). See näitaja soo lõikes ei erine. Vanemad, kes ei ela koos abikaasa või elukaaslasega, on perekonnas valitsevate suhetega ülejäänutest vähem rahul. Partnerita elavatest vastajatest 12% ei ole või pigem ei ole rahul, 37% on pigem rahul ning 47% igati rahul. Partneriga elavate vanemate puhul on need näitajad 6%, 41% ja 56%.

Joonis 1: Rahulolu omavaheliste suhetega perekonnas, %

45% lastevanematest elavad suures linnas (Tallinn, Tartu, Narva või Pärnu), 19% suure linna äärses külas, alevis või alevikus, 17% mõnes muus linnas ning 19% maapiirkonna külas, alevis või alevikus. Ligi pooled (48%) vastajad elavad Põhja-Eestis ning üle viiendiku (22%) Lõuna-Eestis. Ülejäänud piirkonnad on esindatud järgnevalt: Lääne-Eesti – 11%, Kirde-Eesti – 10%, Kesk-Eesti – 9% lastevanematest.

Haridus, hõiveseisund ja majanduslik toimetulek

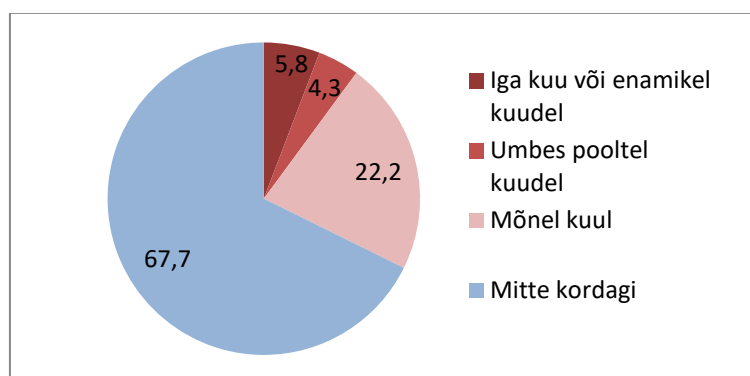
Kõige suurem osa lastevanematest (44%) on kõrgharidusega inimesed, umbes kolmandiku (32%) moodustavad keskeri- või kutseharidusega vanemad ning ligi viiendiku (18%) keskharidusega isikud. Lastevanemaid, kelle haridustase jääb alg- või põhihariduse tasemele, on 6%. Naiste hulgas on meestega võrreldes oluliselt suurem osakaal kõrgharidusega vanemaid – vastavalt 51% ja 36%. Meeste seas on sellevõrra rohkem eelkõige keskeri- või kutseharidusega inimesi (naised 27%, mehed 38%).

Partneriga koos elavatelt lastevanematelt küsiti ka nende abikaasa või elukaaslase haridustaseme kohta. 27% vastavad, et neil mõlemal on kõrgharidus, 32% puhul on kõrgharidusega emb-kumb partnerites ning 41% puhul ei ole kummalgi partneril kõrgharidust.

Kaks kolmandikku lastevanematest (66%) on täiskohaga palgatööl, 4% osalise koormusega palgatööl ning 13% jagu leidub eraettevõtjaid. Lapsehoolduspuhkusel või kodused on 11% vastajatest (2% neist on mehed). 3% märgivad, et on töötud.

Vastajatelt küsiti eelmise kuu neto sissetuleku vahemikku kogu leibkonna kohta kokku. Vahemikud olid määratud u 250 euro täpsusega (nt 501 – 750 eurot, 751 – 1000 eurot). Et arvutada hinnanguline kuu sissetulek ühe leibkonna liikme kohta, on sissetuleku vahemiku (mille vastaja valis) keskmine jagatud leibkonna liikmete arvuga. Selle arvutuse alusel on 19% lastevanemate puhul viimase kuu neto sissetulek ühe leibkonna liikme kohta kuni 250 eurot, 25% puhul 251 – 400 eurot, 27% puhul 401 – 550 eurot ning 29% puhul üle 550 euro. Meeste hulgas on naistest rohkem neid, kes märgivad enam kui 550 eurost sissetulekut (vastavalt 33% ja 24%). 1 lapsega vanemate grupis leidub 45% vastajaid, kelle kuu sissetulek leibkonna liikme kohta on üle 550 euro. 2 lapsega vanemate puhul on see näitaja 32% ning 3 lapsega ja vähemalt 4 lapsega vastajate hulgas 11%.

Veidi üle poole (54%) lastevanematest hindavad enda leibkonna majanduslikku olukorda heaks (sh 7% väga heaks), 39% väidab, et tulevad toime ning 7% märgivad kehvapoolset majanduslikku olukorda või puuduses elamist. Lisaks küsiti, kui sageli on leibkonnal olnud viimase aasta jooksul raskusi laenude või arvete tasumisega. 32% lastevanematest märkis, et vähemalt mõnel kuul on raskusi esinenud (vt joonis 2). Kõige madalama sissetuleku tasemega vanemate seas (kuni 250 eurot leibkonna liikme kohta) on taoliselt vastanuid 61% ning kõrgeima sissetuleku tasemega (üle 550 euro) inimeste grupis 14%.

Joonis 2: Raskused leibkonna laenude või arvete maksmisel viimase 12 kuu jooksul, %

Erinevus on oluline ka perekonnaseisu lõikes. 31% nendest, kes elavad koos abikaasa või elukaaslasega, on esinenud laenude või arvete maksimisega raskusi. Parterita elavate lastevanemate seas on see näitaja 46%. Need vanemad, kellel ei ole arvete tasumisega raskusi esinenud, on oma peresuhetega rohkem rahul (vt tabel 5). Erinevus on oluline ka teise kahe majandusliku olukorraga seotud näitaja lõikes (leibkonna kuu sissetulek ja hinnang majanduslikule seisule).

Tabel 5: Rahulolu peresuhetega võrdluses raskustega leibkonna arvete maksmisel viimase 12 kuu jooksul, %

Rahulolu suhetega perekonnas	Raskuste esinemine arvete maksmisel		Kokku
	On esinenud	Ei ole esinenud	
Ei ole või pigem ei ole rahul	10,5	5,2	6,9
Pigem rahul	44,0	34,7	37,7
Rahul	45,5	60,1	55,4
Kokku	100,0	100,0	100,0

Madalama haridustasemega vanemate leibkondade majanduslik toimetulek on halvem, kui kõrgharidusega vanemate peredes. Oma leibkonna majanduslikku olukorda hindavad kehvaks või toimetulevaks 31% kõrgharidusega ning 57% sellest madalama haridustasemega vanematest. Viimasel aastal on arvete tasumisega vähemalt mõnel kuul raskusi esinenud 20% kõrgharidusega ja 42% kõrghariduseta vastajatest.

Erinevused rahvuse lõikes

74% lastevanematest on eestlased, 24% venelased ning 2% muude rahvuste esindajad. Rahvuse ja koduse keele näitajad kattuvad väga suures osas. 98% eestlastest märgib, et nende leibkonna peamine kodune keel on eesti keel. Vene rahvuse esindajatest 94% märgib koduse keelena vene keelt, 2% eesti keelt ja 4% muid keeli (k.a. eesti-vene keelt, suutmata ühte neist peamiseks pidada).

Eestlastega võrreldes on vene rahvuse esindajate hulgas mõnevõrra vähem kõrgharidusega lastevanemaid ja rohkem eelkõige keskeri- või kutseharidusega inimesi. Kui eesti rahvusest vastajate grupis on kõrgharitud 46%, siis venelaste seas 40%. Ka mõlema partneri haridustaset vaadates on tulemus statistiliselt oluliselt erinev (vt tabel 6).

Tabel 6: Partnerite haridustase rahvuse lõikes, % (nendest, kes elavad koos abikaasa või elukaaslasega)

Haridus	Eestlane	Venelane	Kokku
Mõlemal on kõrgharidus	28,2	22,5	26,8
Ühel partneritest on kõrgharidus	32,2	30,3	31,7
Mõlemal on kutse-, kesk- või madalam haridus	39,6	47,2	41,5
Kokku	100,0	100,0	100,0

Perekonnaseisu osas andmed rahvuse lõikes ei erine. Samuti ei erine rahulolu tase suhetega perekonnas. Vene rahvuse esindajatel on aga vähem lapsi ning nad elavad väiksemates leibkondades kui eestlased. Eesti rahvusest lapsevanematel on keskmiselt 2,29 last (sh 1,52 2–12-aastast last) ning nende leibkonnas on keskmiselt 3,91 liiget. Vene rahvusest vanematel on keskmiselt 2,11 last (sh 1,40 2–12-aastast last) ja nende leibkonda kuulub keskmiselt 3,73 inimest.

Vene rahvuse esindajate majandusliku olukorra näitajad on eestlastega võrreldes halvemas seisus. Venelaste hulgas on kaks korda suurem osakaal lapsevanemaid, kelle leibkonnal on viimase aasta jooksul vähemalt mõnel kuul esinenud laenude või arvete maksmisel raskusi ning kelle kuu sissetulek ühe leibkonna liikme kohta on kuni 250 eurot (vt tabel 7).

Tabel 7: Leibkonna majandusliku olukorra näitajad rahvuse lõikes, %

Näitaja	Rahvus		Kokku
	Eestlane	Venelane	
Kuu neto sissetulek leibkonna liikme kohta			
kuni 250 eur	14,9	31,4	19,0
251-400 eur	23,2	29,0	24,6
401-550 eur	30,1	20,3	27,7
üle 550 eur	31,8	19,3	28,7
Hinnang leibkonna majanduslikule olukorrale			
Puuduses või kehvapoolne	3,7	15,0	6,5
Tuleme toime	34,1	53,7	38,9
Hea või väga hea	62,2	31,3	54,6
Raskused arvete maksmisel viimase 12 kuu jooksul			
On esinenud	26,7	49,0	32,2
Ei ole esinenud	73,3	51,0	67,8
Kokku	100,0	100,0	100,0

3. TAJUTUD VANEMLIK KOMPETENTS

Vanemlusega seotud näitajaid mõõdeti instrumendi *Parenting Sense Of Competence* (PSOC) ehk tajutud vanemliku kompetentsuse küsimustiku abil. Ankeet koosneb 16 väitest, mida hinnatakse 6-pallisel nõustumise skaalal („ei nõustu üldse“ kuni „nõustun täielikult“). Eraldi ankeet on emadele ja isadele, mis erinevad sellepolest, et viie väite puhul on sõnastuses kasutatud vastavalt kas sõna „ema“ või „isa“. Sisu poolest on väited samad.

Instrumendi väljaarendamisel teostatud uuringute tulemuste kohaselt arvutatakse PSOC ankeedi vastuste põhjal välja kolm skoori: 1) rahulolu, mille alla koonduvad üheksa väidet, 2) enesetõhusus, mille alla koonduvad seitse väidet, 3) vanemliku kompetentsi koondskoor kõigi väidete põhjal kokku (Johnston, & Mash 1989). Rahulolu skoor väljendab lapsevanema mure, frustratsiooni ja motivatsiooni taset ning saab olla vahemikus 9 – 54. Enesetõhususe skoor vaatab kompetentsi, suutlikkuse ja probleemide lahendamise oskuste taset lapsevanema rolli täitmisel ning saab olla vahemikus 7 – 42. Kõigi väidete põhjal arvutatud koondskoor saab olla vahemikus 16 – 96. Skoorid on summa väidete vastustest skaalal 1 – 6. Enne analüüsi pööratakse rahulolu puudutavate väidete vastuste skaala ümber (kuna väited ei ole ankeedis sõnastuselt ühesuunalised ning vastuste suurem väärtus peab väljendama suuremat rahulolu). Mida kõrgem skoor, seda suurem on vanema poolt tajutud kompetents vanemliku rolli täitmisel. Vanemlikuks kompetentsiks loetakse teadmisi, oskuseid, võimeid, suutlikkust ja harjumusi, mis võimaldavad lapsevanemal edukalt täita oma vanemlikke kohtutusi, ennetada probleemseid olukordi ja nendega toime tulla viisil, mis toetab lapse arengut (Glăveanu 2015, viidanud Akkermann jt 2016b).

Vanemliku kompetentsi näitajad soo ja rahvuse lõikes

Tabelis 8 on PSOC ankeedi väited jagatud kahte alavaldkonda ning tulemused on näidatud kahel viisil – 6-pallise skaala keskmise vastusena ning vastajate osakaaluna, kes kas nõustuvad või ei nõustu väitega (vastavalt sellele, kumb pool skaalast tähistab suuremat tajutud kompetentsi). Väited on järjestatud vastuste keskmise alusel ning mida kõrgem keskmine, seda suurem tajutud rahulolu või enesetõhusus antud väitega seoses. Alagruppide vahelisi erinevusi on võrreldud keskmiste näitajate alusel.

Vanemliku rolliga rahulolu valdkonnas on kõige positiivsemad tulemused seotud väitega „Mu ema/isa oli paremini valmistunud olemaks hea lapsevanem kui mina olen“ ning „Kui emaks/isaks olemine oleks huvitavam, oleksin ma motiveeritud olema parem lapsevanem“. Ligi 90% vastajatest sellega ei nõustu. Kõige keerulisemaks osutub aga aru saamine, kas sa täidad enda vanemlikku rolli hästi või halvasti.

Soo lõikes esineb rahulolu valdkonna vastustes mitmeid erinevusi. Mehed tunnevad naistest mõnevõrra enam, et motiveeritus heaks lapsevanemaks olla oleks suurem, kui see oleks huvitavam; et tema anded ja huvid on mujal kui vanemuses; et tal on tunne nagu ei oleks ta väga palju saavutanud. Naised omakorda tunnevad meestest mõnevõrra rohkem, et mõnikord ei saa nad midagi tehtud ning nende enda ema oli vanemaks olemiseks paremini valmistunud (vt tabel 8). Tänu sellele tulemusele (kus osad näitajad on kõrgemad naiste ja osad meeste hulgas) ei erine vanemliku rolliga rahulolu skoor soo lõikes oluliselt (vt joonis 3). Kogu valimis on skoor 37,2 (min = 16 ja max = 54).

Enesetõhususe valdkonnas on kõige rohkem vanemaid, kes nõustuvad, et lapse eest hoolitsemisega kaasnevaid probleeme on lihtne lahendada, kui tead, kuidas sinu teod last mõjutavad. Järgneb usk oma oskustesse olla hea lapsevanem. Kõige rohkem kaheldakse selles, et suudetakse olla heaks eeskujuks noortele emadele ja isadele. Enesetõhususe skoor on 30,6 (min = 11 ja max = 42).

Naised hindavad enda tõhusust meestest kõrgemaks seoses kolme väitega. Nad leiavad meestest palju enam, et nad on võimelised aru saama, mis tema lapsele muret valmistab. Samuti vastavad naised rohkem oma ootustele lapse eest hoolitsemise võimekuse osas ning usuvad enam, et neil on olemas

oskused olla hea lapsevanem (vt tabel 8). Sellest tulenevalt on ka naiste enesetõhususe skoor statistiliselt oluliselt kõrgem kui meestel (erinevus 1,0 punkti; $p < 0,001$). Enesetõhususe näitajatest tulenevalt on meestega võrreldes kõrgem ka naiste vanemlusega seotud koondskoor (erinevus 1,3 punkti; $p < 0,01$) (vt joonis 3). Kogu valimi PSOC skoor on 67,8 (min = 28 ja max = 96).

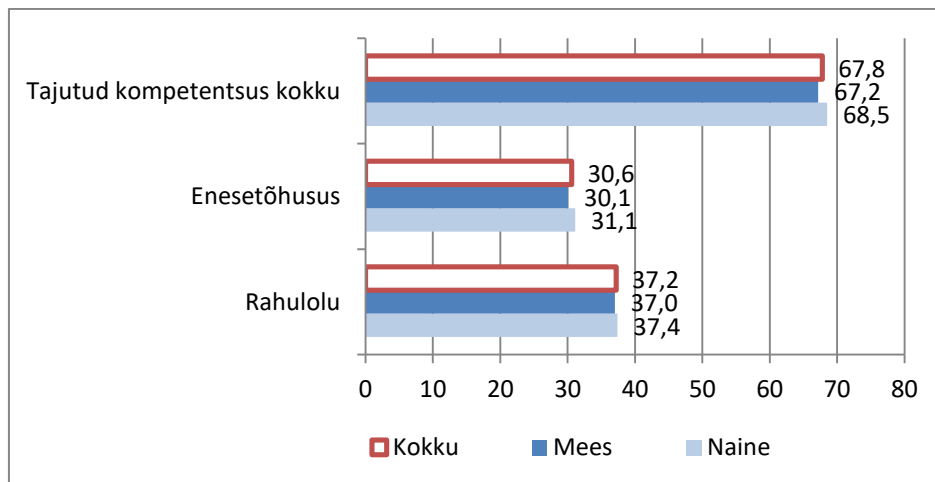
Tabel 8: Hinnangud vanemlusega seotud rahulolule ja enesetõhususele soo lõikes

Väide	Sageduse keskmine 6-pallisel skaalal**			Rahulolu: ei nõustu, %*** Enesetõhusus: nõustub, %		
	KOKKU	Naine	Mees	KOKKU	Naine	Mees
Rahulolu*						
Mu ema/isa oli paremini valmistunud olemaks hea lapsevanem kui mina olen.	4,71	4,62	4,81	90,9	89,6	92,4
Kui emaks/isaks olemine oleks huvitavam, oleksin ma motiveeritud olema parem lapsevanem.	4,71	4,88	4,51	85,5	89,7	80,9
Lapsevanemaks olemine tekitab minus pinget ja ärevust.	4,49	4,51	4,46	80,6	81,1	79,9
Minu anded ja huvid on teistes valdkondades, mitte vanemluses.	4,30	4,50	4,08	79,1	84,8	72,7
Ma lähen magama ja ärkan üles tundega, et ma pole väga palju saavutanud.	4,30	4,38	4,20	74,7	77,8	71,2
Mõnikord, kui ma peaksin omama kontrolli, tunnen, et pigem olen mina see, kellega manipuleeritakse.	4,02	3,98	4,06	66,5	64,8	68,3
Mõnikord ma tunnen, et ma ei saa midagi tehtud.	3,83	3,67	4,00	61,7	57,5	66,4
Olgugi, et lapsevanemaks olemine võib olla rahulduspakkuv, on see minu lapse praeguses vanuses raske.	3,74	3,73	3,75	56,1	56,4	55,7
Üks keerulisemaid probleeme seoses lapsevanemaks olemisega on see, et sa ei tea, kas sa teed seda hästi või halvasti.	3,14	3,14	3,14	35,9	34,3	37,6
Enesetõhusus						
Olen jõudnud arusaamisele, et lapse eest hoolitsemise probleeme on lihtne lahendada, kui tead, kuidas sinu teod last mõjutavad.	4,81	4,81	4,81	93,9	94,1	93,8
Ma usun siiralt, et mul on olemas kõik oskused selleks, et olla oma lapsele hea ema/isa.	4,67	4,72	4,60	88,7	90,9	86,3
Arvestades, kui kaua ma olen ema/isa olnud, tunnen ma ennast selles rollis täiesti koduselt.	4,62	4,61	4,62	87,3	86,8	87,9
Kui keegi on võimeline leidma vastuse küsimusele, mis mu lapsele muret valmistab, olen see mina.	4,34	4,65	3,99	82,6	92,1	72,1
Ma vastan oma ootustele lapse eest hoolitsemise oskuste osas.	4,27	4,34	4,21	83,2	83,8	82,5
Lapsevanemaks olemisega on võimalik hakkama saada ja mistahes probleemid on kergesti lahendatavad.	4,07	4,05	4,10	74,6	74,6	74,7
Ma oleksin heaks eeskujuks noortele emadele/isadele, kes peavad õppima, mida tähendab olla hea lapsevanem.	3,85	3,85	3,86	67,7	67,2	68,3

* Rahuloluga seotud väidete skaalad on analüüsi tarvis pööratud.

** Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi vahel.

*** Ei nõustu: vastanud "ei nõustu üldse", "ei nõustu" või "pigem ei nõustu". Nõustub: vastanud "nõustun täielikult", "nõustun" või "pigem nõustun".

Joonis 3: Vanemlusega setoud skoorid soo lõikes

Rahvuse lõikes skooride tulemused ei erine, kuna esinevad erinevused üksikute väidete vastustest ei ole ühesuunalised. Rahulolu alavaldkonnas tunnevad vene rahvusest vanemad eestlastest enam, et nad ei ole väga palju saavutanud, et nende enda ema või isa oli paremini valmistunud heaks lapsevanemaks olemiseks ning nad oleks rohkem motiveeritud, kui lapsevanemaks olemine oleks huvitavam. Eesti rahvusest vanemad leiavad aga venelastest rohkem, et lapsevanamana on keeruline aru saada, kas sa teed seda hästi või halvasti ning suurem osakaal neist tunnevad, et ei saa midagi tehtud.

Enesetõhususe alavaldkonnas on vene rahvuse esindajate seas vähem neid, kes usuvad, et neil on olemas kõik oskused selleks, et olla hea lapsevanem. Eestlaste seas on venelastest mõnevõrra väiksem osakaal neid, kes vastavad enda ootustele lapse eest hooldamise oskuste osas ning leiavad, et mistahes lapsevanemaks olemisega seonduvad probleemid on kergesti lahendatavad (vt tabel 9).

Tabel 9: Hinnangud vanemlusega seotud rahulolule ja enesetõhususele rahvuse lõikes

Väide	Sageduse keskmine 6-pallisel skaalal**			Rahulolu: ei nõustu, %*** Enesetõhusus: nõustub, %		
	KOKKU	Eestlane	Venelane	KOKKU	Eestlane	Venelane
Rahulolu*						
Mu ema/isa oli paremini valmistunud olemaks hea lapsevanem kui mina olen.	4,71	4,81	4,45	9,1	7,4	13,7
Kui emaks/isaks olemine oleks huvitavam, oleksin ma motiveeritud olema parem lapsevanem.	4,71	4,79	4,50	14,5	12,6	18,4
Lapsevanemaks olemine tekitab minus pinget ja ärevust.	4,49	4,48	4,52	19,4	19,4	19,1
Minu anded ja huvid on teistes valdkondades, mitte vanemluses.	4,30	4,29	4,34	20,9	21,9	18,3
Ma lähen magama ja ärkan üles tundega, et ma pole väga palju saavutanud.	4,30	4,44	3,86	25,3	21,3	37,3
Mõnikord, kui ma peaksin omama kontrolli, tunnen, et pigem olen mina see, kellega manipuleeritakse.	4,02	4,01	4,05	33,5	34,3	31,0
Mõnikord ma tunnen, et ma ei saa midagi tehtud.	3,83	3,75	4,05	38,3	41,2	29,1
Olgugi, et lapsevanemaks olemine võib olla rahulduspakkuv, on see minu lapse praeguses vanuses raske.	3,74	3,74	3,75	43,9	43,7	43,7
Üks keerulisemaid probleeme seoses lapsevanemaks olemisega on see, et sa ei tea, kas sa teed seda hästi või halvasti.	3,14	3,08	3,31	64,1	65,7	59,8
Enesetõhusus						
Olen jõudnud arusaamisele, et lapse eest hoolitsemise probleeme on lihtne lahendada, kui tead, kuidas sinu teod last mõjutavad.	4,81	4,80	4,84	93,9	94,3	93,5
Ma usun siiralt, et mul on olemas kõik oskused selleks, et olla oma lapsele hea ema/isa.	4,67	4,72	4,50	88,7	90,5	83,3
Arvestades, kui kaua ma olen ema/isa olnud, tunnen ma ennast selles rollis täiesti koduselt.	4,62	4,64	4,53	87,3	88,8	83,2
Kui keegi on võimeline leidma vastuse küsimusele, mis mu lapsele muret valmistab, olen see mina.	4,34	4,31	4,40	82,6	82,6	83,3
Ma vastan oma ootustele lapse eest hoolitsemise oskuste osas.	4,27	4,22	4,44	83,2	82,9	84,1
Lapsevanemaks olemisega on võimalik hakkama saada ja mistahes probleemid on kergesti lahendatavad.	4,07	4,03	4,22	74,6	74,0	77,6
Ma oleksin heaks eeskujuks noortele emadele/isadele, kes peavad õppima, mida tähendab olla hea lapsevanem.	3,85	3,83	3,92	67,7	67,2	69,7

* Rahuloluga seotud väidete skaalad on analüüsi tarvis pööratud.

** Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi keskmiste vahel.

*** Ei nõustu: vastanud "ei nõustu üldse", "ei nõustu" või "pigem ei nõustu". Nõustub: vastanud "nõustun täielikult", "nõustun" või "pigem nõustun".

Erinevused teiste võrreldud gruppide vahel

Arvutatud skooride tulemusi vaadeldi ka mitmetes teistes sotsiaal-demograafilistes lõigetes: vanema vanus, haridustase, elukoha haldusüksus ja regioon, perekonnaseis, laste arv, lapse sugu ja vanus, rahulolu peresuhetega ning leibkonna majanduslik toimetulek.

Lapsevanema vanuse (kuni 34-aastased vs 35-aastased ja vanemad) ning elukoha haldusüksuse lõikes skooride tulemustes erinevusi ei esine. Samuti ei ole erinevusi lapse soo ja vanuse lõikes, kelle kohta on vanem ECBI ja SDQ ankeeti täitnud. Seejuures tuleb arvestada asjaoluga, et kui vanemal on mitu last, siis on ta ka erinevas vanuses ja võib-olla erinevast soost laste vanem ning seega ei pruugi vaid ühe lapse soo ja vanuse alusel võrreldud skoorid erineda. 75% vastajatest on vähemalt kaks last.

Kõrgharidusega vastajad on rohkem rahul enda vanemliku rolliga (erinevus muu haridusega vastajatest 2,0 punkti). Sama tulemus on näha ka mõlema koos elava partneri haridustaset vaadates. Rahulolu tase on kõige kõrgem, kui mõlemal partneril on kõrgharidus ning kõige madalam, kui mõlemal on mõni muu haridustase (kutse-, kesk- vm haridus). Koos abikaasa või elukaaslasega elavate lastevanemate rahulolu skoor on kõrgem, kui ilma partnerita vanematel (erinevus 1,2 punkti). Laste arvu lõikes eristub vanemate grupp, kellel on kaks last ning nende skoor on madalam kui 1 lapsega või vähemalt 3 lapsega vanematel. Mida rohkem on lapsevanem rahul suhetega enda pereliikmete vahel, seda kõrgem on ka rahulolu ja motivatsioon enda vanemliku rolli täitmisel (vt tabel 10).

Olulisi erinevusi on märgata ka seoses majandusliku toimetulekuga. Siin on vaadatud kolme tunnust: netosissetulek leibkonna liikme kohta viimasel kuul, hinnang leibkonna majanduslikule toimetulekule ning leibkonnas esinenud raskused arвете maksmisel viimase 12 kuu jooksul. Kõigi kolme tunnuse põhjal on näha, et halvemal majanduslikul järjel olevad vastajad on oma lapsevanema rolliga vähem rahul kui majanduslikult paremas seisus vastajad. Näiteks nende vanemate skoor, kes hindavad oma leibkonna majanduslikku olukorda kehvaks või toimetulevaks, on 2,4 punkti madalam, kui nendel, kelle olukord on hea või väga hea (vt tabel 10). (Tabelis 10 toodud erinevuste osas valdavalt $p < 0,001$, v.a rahulolu perekonna seisu ja laste arvu lõikes ning enesetõhusus regiooni ja majandusliku toimetuleku hinnangu lõikes, kus $p < 0,05$).

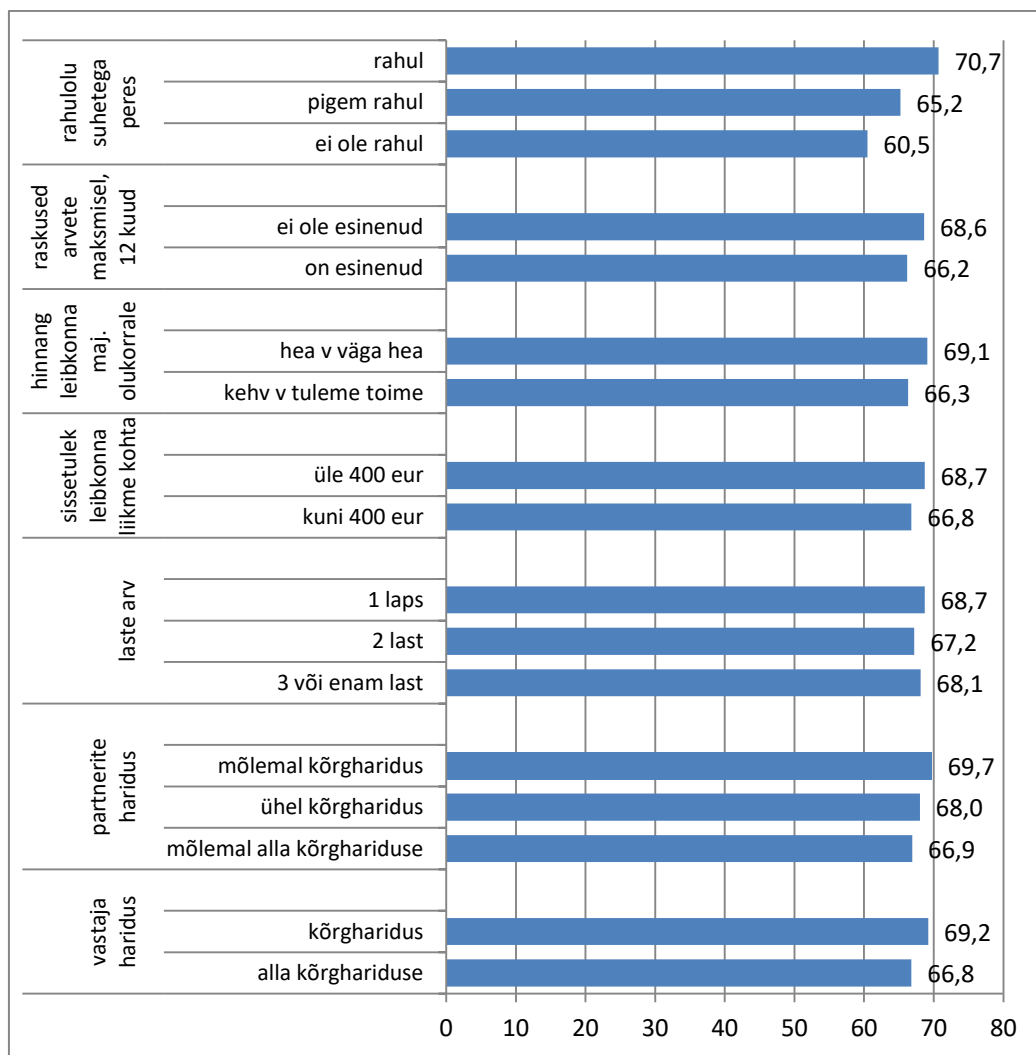
Samad erinevused tulevad esile ka vanemliku kompetentsi koondskoori vaadates (mis arvestavad rahulolu ja enesetõhusust kokku), v.a. perekonnaseis. Grupid, mille vahel esinevad koondskoori osas statistiliselt olulised erinevused, on näidatud joonisel 4. Enesetõhususe skoori osas nii palju varieeruvust ei ole ning tulemus on oluliselt erinev kolme tunnuse lõikes: leibkonna majanduslik olukord, rahulolu suhetega perekonnas ning elukoha regioon. Viimase osas erineb kahest teisest piirkonnast veidi kõrgema tulemusega Kirde-Eesti (vt tabel 10). (Kõigi erinevuste osas $p < 0,001$; v.a. laste arvu näitaja, kus $p < 0,05$.)

Teostatud korrelatsioonanalüüs näitab, et PSOC-i enesetõhususe ja rahulolu skoori vahel esineb statistiliselt oluline ning mõõdukas positiivne seos ($r_s = 0,47$). Vanemad, kes tunnetavad enda paremat toimetulekut, on ka oma lapsevanema rolliga rohkem rahul.

Tabel 10: Rahulolu ja enesetõhususe skoor hariduse, perekonnaseisu, laste arvu, majandusliku toimetuleku ja peresuhetega rahulolu lõikes

Näitaja		Rahulolu	Enesetõhusus
Vastaja haridus	alla kõrghariduse	36,3	30,4
	kõrgharidus	38,3	30,9
Partnerite haridus	mõlemal alla kõrghariduse	36,3	30,6
	ühel kõrgharidus	37,6	30,4
	mõlemal kõrgharidus	38,7	31,0
Perekonnaseis	ei ole partnerit	36,1	30,4
	elab koos partneriga	37,3	30,6
Laste arv	1 laps	37,7	30,9
	2 last	36,7	30,4
	3 või enam last	37,5	30,5
Regioon	Põhja-Eesti	37,3	30,4
	Kirde-Eesti	36,7	31,4
	muu Eesti	37,2	30,6
Sissetulek leibkonna liikme kohta	kuni 400 eur	36,3	30,5
	üle 400 eur	38,0	30,7
Hinnang leibkonna maj. olukorrale	kehv v tuleme toime	35,9	30,3
	hea v väga hea	38,3	30,8
Raskused arvete maksmisel, 12 kuud	on esinenud	35,9	30,3
	ei ole esinenud	37,8	30,7
Rahulolu suhetega perekonnas	ei ole rahul	32,6	27,9
	pigem rahul	35,7	29,5
	rahul	38,9	31,7

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused gruppide vahel.

Joonis 4: Vanemliku kompetentsuse skoor hariduse, laste arvu, majandusliku toimetuleku ja peresuhetega rahulolu lõikes

4. LAPSE KÄITUMINE

Lapse käitumisega seotud näitajate mõõtmiseks kasutati uuringus kahte rahvusvahelist instrumenti: *Eyberg Child Behavior Inventory* (ECBI) ehk Eyberg'i lapse käitumise küsimustik ning *Strengths and Difficulties Questionnaire* (SDQ) ehk tugevuste ja raskuste küsimustik.

Uuringu ankeet saadeti 2–12-aastaste laste vanematele. Kui valimisse sattunud vanemal oli mitu selles vanuses last, paluti tal ECBI ja SDQ ankeedile vastamiseks valida laps, kellel on järgmisena sünnipäev. 48% lastevanematest vastasid tüdruku ja 52% poisi kohta. Lastevanuse jaotus, kelle kohta ankeeti täideti, on toodud tabelis 11. Eelkooliealisi lapsi (2–6-aastased) on kokku 47% ning kooliealisi 53%. 6% vanematest märkis, et elab sellest lapsest enamikel päevadest nädalas lahus ning ülejäänud elavad koos lapsega, kelle kohta nad vastasid.

Tabel 11: Lapse vanus, kelle kohta vanem ECBI ja SDQ ankeedis vastas

Vanus	%
2-aastane	8,2
3-aastane	10,4
4-aastane	8,9
5-aastane	10,6
6-aastane	9,0
7-aastane	10,8
8-aastane	9,4
9-aastane	8,4
10-aastane	8,7
11-aastane	8,7
12-aastane	6,9
Kokku	100,0

4.1. KÄITUMISEGA SEOTUD PROBLEEMID

ECBI ankeet sisaldab 36 väidet lapse erinevate käitumiste kohta, mis võivad osutuda probleemseks. Iga väite puhul lapsevanem hindab, kui sageli tema lapsel käesoleval ajal antud käitumisi esineb (7-pallisel sageduse skaalal) ning kas see käitumine on tema jaoks probleem (jah-ei skaalal). Ankeedi vastuste põhjal arvutatakse välja kaks skoori: lapse käitumise intensiivsuse skoor (*intensity scale score*) ning probleemseuse skoor (*problem scale score*). Intensiivsuse skoor saab olla vahemikus 36 – 252 (summa kõigi väidete vastustest skaalal 1 – 7) ning probleemseuse skoor saab olla vahemikus 0 – 36 (olenevalt sellest, mitmele väitele on vastatud jaatavalt) (Eyberg ja Ross 1978). Mida kõrgem on skoor, seda rohkem muresid on seoses lapse käitumisega.

Käitumise intensiivsus laste vanuse ja soo lõikes

Tabelis 12 on näidatud vastused kõigile ECBI ankeedi väidetele kahel viisil: 1) 7-pallisel sagedusskaalal antud vastuste keskmine, 2) vanemate osakaal, kelle hinnangul tema lapsel antud käitumist üldse ei esine (valinus skaala vastuse 1 – „mitte kunagi“). Väited on tabelis reastatud kõige sagedamini esinevast käitumisest kõige vähem esineva käitumiseni. Gruppidevaheline võrdlus on teostatud sagedusskaalal antud vastuste keskmiste põhjal.

2–6-aastastel lastel tuleb mõõdetud käitumistest kõige sagedamini ette venitamist riietumisel või söögi ajal. Rohkem esineb ka pidevat tähelepanu otsimist, vihastamist (kui ei saa oma tahtmist), vahele segamist, aeglust magamaminekul ning pakutava toidu söömisest keeldumist. 7–12-aastaste puhul on kõige kõrgem keskmine näitaja seotud pakutavast toidust keeldumisega. Sagedamini esineb ka vihastamist (kui ei saa oma tahtmist), venitamist riietumisel või aeglust magamaminekul. Viie enam mainitud käitumise alla kuulub lisaks kergesti häiritav keskendumine.

36-st väitest 28 puhul erinevad kahe vanusrühma keskmised näitajad statistiliselt olulisel määral. Valdavat enamust nendest käitumistest esineb eelkoolialiste seas rohkem, kui koolialistel. Kõige suuremad on erinevused seoses venimisega riietumisel ja söögiajal, jonnihooegade, röökimise ja pideva tähelepanu otsimisega. 7–12-aastaste grupis tuleb aga noorematest sagedamini ette valetamist ning tülitsemist oma õdede või vendadega.

2–6-aastaste puhul on kõige vähem esinevateks käitumisteks varastamine, füüsiline kaklemine omaealiste sõpradega, voodi märgamine, täiskasvanutega häbematu olemine, oma vanemate löömine ja teiste laste

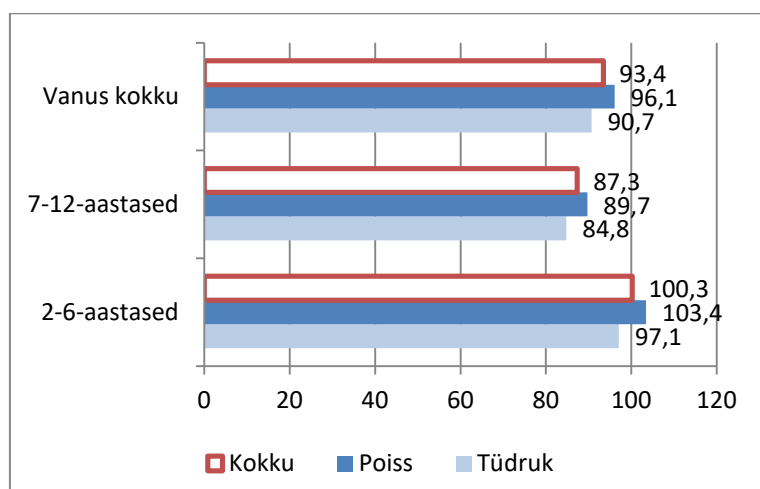
provotseerimine. 95% vanematest märgivad, et nende eelkooliealine laps ei varasta kunagi. Voodi märgamise ja vanemate löömise osas vastavad nii üle 70% lastevanematest. 7–12-aastaste seas esineb kõige vähem samuti varastamist, voodi märgamist ja oma vanemate löömist (umbes 90% vanematest väidavad, et sellist käitumist ei esine kunagi). Harva esineb ka füüsilist kaklemist ja esemete lõhkumist (vt tabel 12).

Laste soo lõikes on kõige sagedamini esinevad käitumised sarnased. Nii tüdrukute kui poiste puhul on nendeks venitamine riietumisel, vihastamine (kui ei saa oma tahtmist), pakutavast toidust keeldumine, aeglus magamaminekuks valmistumisel. Tüdrukutel lisandub viie enam esineva käitumise hulka veel vahele segamine ning poiste puhul pidev tähelepanu otsimine. Ka kõige vähem esinevad käitumised on soo lõikes samad ning on seotud varastamise, voodi märgamise, lõhkumise ja löömise ga (vt tabel 13).

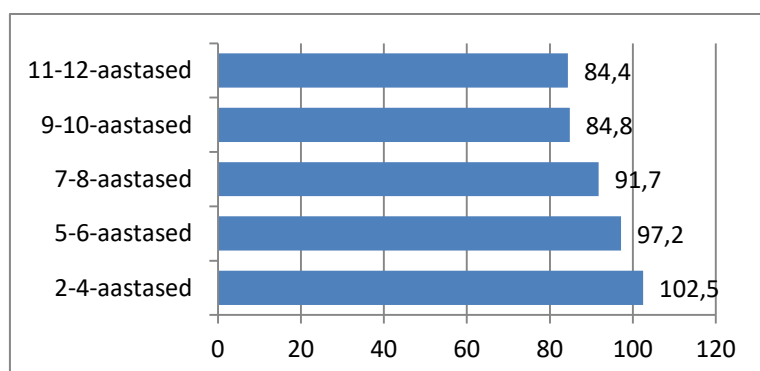
36-st väitest 21 puhul erineb tüdrukute ja poiste keskmine näitaja statistiliselt olulisel määral. Kõiki neid käitumisi esineb poistel rohkem. Kõige suuremad on erinevused seoses füüsilise agressiivsuse ja keskendumisega (kaklemine omaealiste sõprade või õdede-vendadega, asjade lõhkumine, lühiajaline tähelepanuvõime, raskused ühele asjale keskendumisega, keskendumine on kergesti häiritav).

Kõigi väidete põhjal kokku arvatatud lapse käitumise intensiivsuse skoor on 93,4 (min = 36 ja max = 198). Võrreldes kooliealiste lastega on see näitaja 2–6-aastaste seas 13 punkti võrra kõrgem ($p < 0,001$) ehk erinevaid käitumisi, millega võib muresid tekkida, on väiksematel lastel rohkem. Joonisel 6 on lapsed jagatud viide vanusrühma. On näha, et vanuse kasvades intensiivsuse skoori tase järjest väheneb, v.a. kaks vanemat vanusrühma. 9–10- ja 11–12-aastaste vahel olulist erinevust ei esine.

Nii eelkooliealiste kui ka kooliealiste laste vanusrühmas on poiste käitumise intensiivsuse skoor kõrgem kui tüdrukutel (vahe 5 – 6 punkti; $p < 0,01$) (vt joonis 5).

Joonis 5: Käitumise intensiivsuse skoor laste soo ja vanusrühmade lõikes

Joonis 6: Käitumise intensiivsuse skoor laste vanusrühmade lõikes

Tabel 12: Vanemate hinnangud lapse käitumise sagedusele lapse vanusrühmade lõikes

Väide	Sageduse keskmine 7-pallisel skaalal			Käitumist ei esine, %		
	KOKKU	2-6-a	7-12-a	KOKKU	2-6-a	7-12-a
Venitab riidesse panemisel	3,73	4,27	3,25	10,4	4,3	15,6
Keeldub söömast pakutavat toitu	3,52	3,64	3,41	6,6	4,8	8,1
Vihastab, kui ei saa oma tahtmist	3,52	3,79	3,28	6,9	4,4	9,1
On aeglane magamaminekuks valmistumisel	3,43	3,67	3,21	11,6	5,9	16,6
Otsib pidevalt tähelepanu	3,41	3,79	3,07	10,1	6,5	13,3
Segab vahele	3,40	3,71	3,12	8,5	5,4	11,2
Venitab või viivitab söögijal	3,34	3,85	2,89	15,4	7,2	22,8
Keskendumine on kergesti häiritav	3,20	3,21	3,18	13,1	10,9	15,1
Keeldub õigel ajal magama minemast	3,10	3,41	2,82	16,5	11,1	21,3
Tähelepanuvõime on lühiajaline	3,05	3,25	2,86	17,0	12,1	21,5
Keeldub tegemast majapidamistööid, kui seda palutakse	3,03	3,09	2,97	16,0	14,7	17,1
Vingub	3,00	3,34	2,69	14,2	7,4	20,4
Hakkab kergesti nutma	2,97	3,17	2,80	14,9	10,7	18,7
Käitub trotsivalt, kui tal palutakse midagi teha	2,87	2,95	2,80	15,3	12,5	17,7
Keeldub kuuletumast, kuni ähvardatakse karistusega	2,85	3,20	2,54	20,7	12,5	27,9
Ülesannete või tegevuste lõpuni viimine ebaõnnestub	2,81	3,04	2,61	13,4	8,5	17,7
Vaidleb vanematega reeglite üle	2,74	2,72	2,75	21,1	20,8	21,4
Ei allu iseseisvalt kodureeglitele	2,73	2,95	2,54	18,8	12,0	24,8
Tal on jonnihood	2,69	3,11	2,31	23,8	15,9	30,9
On liiga aktiivne või rahutu	2,68	2,95	2,44	25,5	18,8	31,5
Tülitseb oma õdede ja vendadega (verbaalselt)	2,58	2,36	2,77	36,8	44,0	30,4
Tal on raskusi ühele asjale keskendumisega	2,57	2,71	2,43	23,1	17,6	28,0
Tal on raskusi üksinda olles enda lõbustamisega	2,50	2,72	2,30	28,7	22,2	34,6
Röögib või karjub	2,35	2,74	2,00	34,3	20,6	46,4
Tal on halvad lauakombed	2,32	2,54	2,13	29,7	21,3	37,2
On hooletu mänguasjade ja muude esemetega	2,28	2,46	2,12	32,2	25,1	38,6
Tülitseb omaealiste sõpradega (verbaalselt)	2,27	2,22	2,32	29,6	32,8	26,7
Valetab	2,01	1,87	2,13	38,7	44,5	33,5
Õrritab või provotseerib teisi lapsi	1,85	1,80	1,90	49,5	52,0	47,3
Kakleb oma õdede ja vendadega (füüsiliselt)	1,83	1,85	1,81	59,4	58,8	59,9
On täiskasvanutega häbematu	1,73	1,78	1,69	53,3	49,7	56,5
Lõhub mänguasju ja teisi esemeid	1,61	1,88	1,36	61,2	45,4	75,2
Kakleb omaealiste sõpradega (füüsiliselt)	1,53	1,67	1,41	65,0	57,6	71,7
Löüb oma vanemaid	1,46	1,80	1,17	70,4	50,3	88,2
Märgab voodit	1,42	1,69	1,18	77,9	63,4	90,9
Varastab	1,07	1,06	1,08	95,1	95,6	94,6

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi keskmiste vahel.

Tabel 13: Vanemate hinnangud lapse käitumise sagedusele lapse soo lõikes

Väide	Sageduse keskmine 7-pallisel skaalal			Käitumist ei esine, %		
	KOKKU	Tüdruk	Poiss	KOKKU	Tüdruk	Poiss
Venitab riidesse panemisel	3,73	3,65	3,82	10,4	11,8	9,0
Keeldub söömast pakutavat toitu	3,52	3,49	3,56	6,6	6,7	6,4
Vihastab, kui ei saa oma tahtmist	3,52	3,44	3,60	6,9	7,7	6,0
On aeglane magamaminekuks valmistumisel	3,43	3,43	3,44	11,6	11,6	11,4
Otsib pidevalt tähelepanu	3,41	3,36	3,46	10,1	11,7	8,5
Segab vahele	3,40	3,38	3,42	8,5	7,7	9,1
Venitab või viivitab söögi ajal	3,34	3,35	3,34	15,4	14,9	15,8
Keskendumine on kergesti häiritav	3,20	3,04	3,35	13,1	14,4	11,9
Keeldub õigel ajal magama minemast	3,10	3,05	3,14	16,5	17,4	15,6
Tähelepanuvõime on lühiajaline	3,05	2,84	3,24	17,0	19,9	14,2
Keeldub tegemast majapidamistööid, kui seda palutakse	3,03	3,04	3,02	16,0	16,6	15,4
Vingub	3,00	3,03	2,97	14,2	13,6	14,7
Hakkab kergesti nutma	2,97	3,03	2,93	14,9	12,9	16,6
Käitub trotsivalt, kui tal palutakse midagi teha	2,87	2,80	2,94	15,3	16,5	14,1
Keeldub kuuletumast, kuni ähvardatakse karistusega	2,85	2,75	2,95	20,7	23,9	17,7
Ülesannete või tegevuste lõpuni viimine ebaõnnestub	2,81	2,68	2,94	13,4	14,0	12,6
Vaidleb vanematega reeglite üle	2,74	2,73	2,74	21,1	20,5	21,6
Ei allu iseseisvalt kodureeglitele	2,73	2,65	2,81	18,8	20,7	17,0
Tal on jonnihood	2,69	2,66	2,71	23,8	24,7	23,0
On liiga aktiivne või rahutu	2,68	2,58	2,78	25,5	28,3	22,8
Tülitseb oma õdede ja vendadega (verbaalselt)	2,58	2,48	2,67	36,8	39,4	34,5
Tal on raskusi ühele asjale keskendumisega	2,57	2,39	2,73	23,1	26,6	19,7
Tal on raskusi üksinda olles enda lõbustamisega	2,50	2,45	2,55	28,7	28,4	28,8
Röögib või karjub	2,35	2,29	2,41	34,3	35,5	33,0
Tal on halvad lauakombed	2,32	2,21	2,43	29,7	34,1	25,5
On hooletu mänguasjade ja muude esemetega	2,28	2,14	2,41	32,2	36,2	28,4
Tülitseb omaealiste sõpradega (verbaalselt)	2,27	2,21	2,33	29,6	31,5	27,6
Valetab	2,01	1,98	2,04	38,7	39,7	37,5
Õrritab või provotseerib teisi lapsi	1,85	1,72	1,98	49,5	54,2	45,0
Kakleb oma õdede ja vendadega (füüsiliselt)	1,83	1,67	1,97	59,4	64,4	54,7
On täiskasvanutega häbematu	1,73	1,67	1,79	53,3	56,3	50,4
Lõhub mänguasju ja teisi esemeid	1,61	1,43	1,77	61,2	68,8	54,0
Kakleb omaealiste sõpradega (füüsiliselt)	1,53	1,29	1,76	65,0	79,6	51,4
Lööb oma vanemaid	1,46	1,41	1,52	70,4	73,4	67,5
Märgab voodit	1,42	1,32	1,52	77,9	81,4	74,8
Varastab	1,07	1,07	1,06	95,1	94,5	95,6

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi keskmiste vahel.

Käitumise probleemsus laste vanuse ja soo lõikes

Tabelis 14 on näidatud lastevanemate osakaal, kes peavad lapse erinevaid käitumisi enda jaoks probleemiks. Väited on reastatud kõige suuremat muret kujutavast käitumisest kõige vähem probleeme tekitavani. Esimeses veerus on võrdluseks toodud ka käitumise esinemise sageduse keskmine.

Üldplaanis võib öelda, et sagedamini esinevad käitumised ka häirivad lastevanemaid rohkem, kuid see ei ole kõigi väidetega seotult nii. Näiteks pidev tähelepanu otsimine on üks kõige sagedamini esinevatest käitumistest, mis aga ei kujuta lastevanemate jaoks erilist probleemi. Seda märgib häirivana vaid 8% vastajatest. Vastukaaluks on õdede-vendadega füüsiline kaklemine ning valetamine pigem harvem esinevad käitumised, kuid umbes viiendik vanemaid märgivad, et see on nende jaoks probleem.

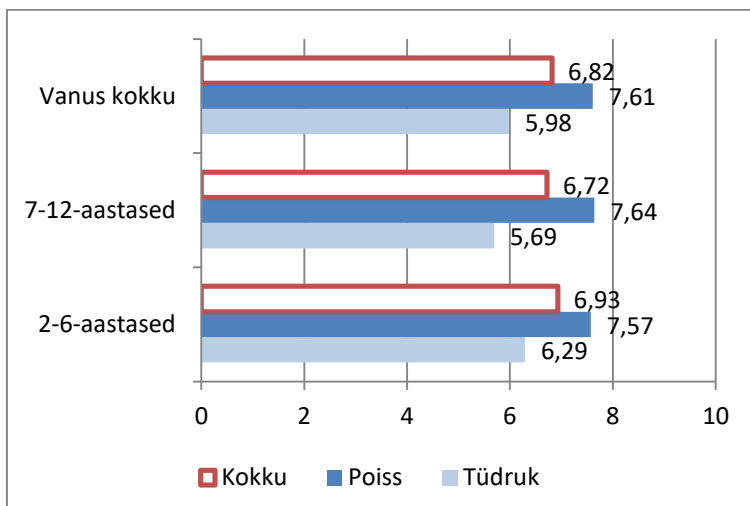
2–6-aastaste laste puhul peavad vanemad kõige suuremaks probleemiks kuuletumisest keeldumist (kuni ähvardatakse karistusega), pakutavast toidust või õigel ajal magama minemisest keeldumist, riidesse panemisega venitamist ja vingumist. Ka 7–12-aastaste laste puhul on enam häirivate käitumiste seas pakutavast toidust ning üldisest kuuletumisest keeldumine. Lisandub keeldumine majapidamistööde tegemisest, trotslik käitumine (kui palutakse midagi teha) ning valetamine.

36-st väitest 18 puhul on kahe vanusrühma andmed oluliselt erinevad. Nendest 13 osas häirib vanemaid rohkem eelkooliealiste laste käitumine. Teemad puudutavad vanemate löömist, keeldumisi, röökimist, tegevustega venitamist, jonnimist-vingumist jm. 5 väite puhul häirib enam kooliealiste laste käitumine. See puudutab majapidamistöödest keeldumist, valetamist, õdede-vendadega tülitsemist ja teiste laste provotseerimist ning kergesti häiritavat keskendumist (vt tabel 14).

Soo lõikes on kõige enam häirivad käitumised sarnased: pakutavast toidust või kuuletumisest keeldumine, trotslik käitumine, venitamine riietumisel, vahele segamine. Tüdrukute puhul leiab enam märkimist ka vingumine ning poiste puhul vihastamine. Poiste ja tüdrukute vahelisi erinevusi on märgata 22 väite osas ning vanemad näevad kõigi nende väidete puhul poiste käitumises suuremat probleemi. Erinevused on kõige suuremad seoses omaealistega kaklemisega, keskendumisega, kuuletumisest keeldumisega (vt tabel 14).

Kõigi väidete põhjal kokku arvatud käitumise probleemsuse skoor on 6,82 (min = 0 ja max = 36). Väidete kaupa vastuseid vaadates oli vanusrühmade lõikes erinevusi märgata, kuid koondskoori osas (mis arvestab kõigi käitumistega korraga), see enam esile ei tule. Seega saab öelda, et kuigi erinevaid käitumisi, millest võib probleeme tekkida, on väiksemate laste puhul rohkem, ei pea vanemad seda kokkuvõttes suuremaks probleemiks (vt joonis 7).

Nii eelkooliealiste kui ka kooliealiste laste vanusrühmas on poiste skoor kõrgem kui tüdrukutel (vahe 1,3 ($p < 0,05$) ja 2,0 punkti ($p < 0,001$)) (vt joonis 7). Vanemad peavad poiste sagedamini esinevaid käitumisi ka suuremaks probleemiks.

Joonis 7: Käitumise probleemsuse skoor laste soo ja vanusrühmade lõikes

Tabel 14: Vanemad, kes peavad lapse käitumist probleemiks, lapse vanusrühmade ja soo lõikes ning käitumise esinemise sagedus

Väide	Sageduse keskmine 7-pallisel skaalal*	Vanemate %, kes peavad käitumist probleemiks**				
		KOKKU	Vanusrühm		Sugu	
			2-6-a	7-12-a	Tüdruk	Poiss
Keeldub söömast pakutavat toitu	3,52	33,9	32,8	35,0	31,4	36,3
Keeldub kuuletumast, kuni ähvardatakse karistusega	2,85	31,2	36,1	26,8	27,3	34,9
Käitub trotsivalt, kui tal palutakse midagi teha	2,87	27,5	27,2	27,7	24,3	30,4
Venitab riidesse panemisel	3,73	27,2	30,9	23,8	26,8	27,5
Vingub	3,00	25,6	28,6	22,9	24,8	26,4
Segab vahele	3,40	25,6	27,4	23,9	24,3	26,7
Vihastab, kui ei saa oma tahtmist	3,52	25,5	28,1	23,2	22,2	28,7
Keeldub õigel ajal magama minemast	3,10	25,1	29,2	21,4	23,3	26,8
On aeglane magamaminekuks valmistumisel	3,43	23,9	26,4	21,7	23,5	24,4
Keeldub tegemast majapidamistööid, kui seda palutakse	3,03	23,0	16,5	28,9	21,8	24,0
Röögib või karjub	2,35	23,0	27,5	19,0	20,9	25,0
Valetab	2,01	22,7	16,6	28,1	21,0	24,3
Keskendumine on kergesti häiritav	3,20	22,4	18,5	26,0	18,0	26,5
Tal on jonnihood	2,69	21,7	24,6	19,0	20,8	22,5
Ei allu iseseisvalt kodureeglitele	2,73	21,4	19,4	23,2	17,7	24,8
Tähelepanuvõime on lühiajaline	3,05	20,7	19,4	21,9	16,4	24,8
Vaidleb vanematega reeglite üle	2,74	20,6	19,4	21,8	19,2	22,1
Tülitseb oma õdede ja vendadega (verbaalselt)	2,58	20,3	15,2	25,0	16,6	23,8
Venitab või viivitab söögiajal	3,34	19,9	22,7	17,4	18,6	21,2
Ülesannete või tegevuste lõpuni viimine ebaõnnestub	2,81	19,5	17,7	21,1	15,6	23,0
Kakleb oma õdede ja vendadega (füüsiliselt)	1,83	18,5	16,9	19,9	14,9	21,8
Hakkab kergesti nutma	2,97	17,3	15,9	18,6	16,1	18,5
On hooletu mänguasjade ja muude esemetega	2,28	16,7	16,4	16,9	13,6	19,5
Õrritab või provotseerib teisi lapsi	1,85	15,3	12,3	18,0	11,8	18,5
On täiskasvanutega häbematu	1,73	15,2	14,8	15,6	13,9	16,5
Tal on halvad lauakombed	2,32	15,1	14,8	15,3	13,1	16,9
Tal on raskusi ühele asjale keskendumisega	2,57	14,3	13,1	15,4	11,3	17,1
Lööb oma vanemaid	1,46	12,9	19,8	6,5	10,4	15,2
Tal on raskusi üksinda olles enda löbustamisega	2,50	12,7	13,2	12,2	10,9	14,3
On liiga aktiivne või rahutu	2,68	12,3	13,8	10,9	10,0	14,4
Kakleb omaealiste sõpradega (füüsiliselt)	1,53	11,2	13,1	9,4	6,7	15,3
Tülitseb omaealiste sõpradega (verbaalselt)	2,27	10,7	10,7	10,7	8,9	12,4
Lõhub mänguasju ja teisi esemeid	1,61	9,7	11,9	7,7	6,0	13,2
Otsib pidevalt tähelepanu	3,41	7,9	8,9	7,0	7,2	8,5
Märgab voodit	1,42	7,3	9,9	4,9	5,5	9,0
Varastab	1,07	4,1	3,4	4,8	3,6	4,6

* Mida kõrgem keskmine, seda tumedama sinisega on numbri taust esile toodud.

** Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi vahel.

Erinevused vanemate soo ja rahvuse lõikes

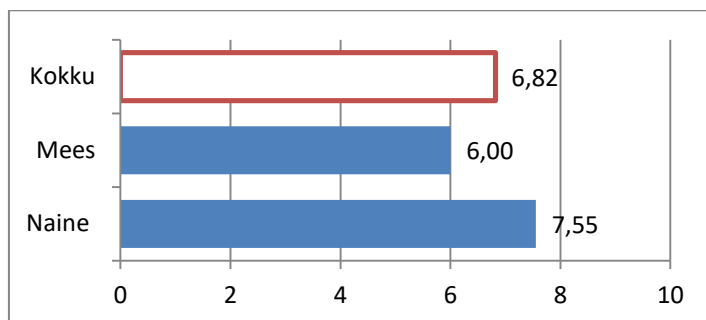
Naised ja mehed hindavad laste käitumise sagedusega seotud näitajaid üsna ühtemoodi. Statistiliselt olulist erinevust on märgata vaid viie väite puhul, kus mehed peavad lapse käitumist mõnevõrra vähem esinevaks kui naised (vt tabel 15). Lapse käitumise intensiivsuse skoor vanemate soo lõikes ei erine. See on naiste puhul 93,9 ja meeste puhul 92,9.

Soo lõikes on rohkem erinevusi märgata seoses sellega, kui suurt probleemi lapsevanem lapse käitumises näeb. 36-st väitest 20 puhul on meeste hulgas naistega võrreldes väiksem osakaal vanemaid, keda lapse

vastav käitumine häirib. Kõige suuremad on need erinevused (vahe 8 – 11 protsendipunkti) seoses trotsiva käitumisega (kui palutakse midagi teha), vanematega reeglite üle vaidlemisega, kuuletumisest keeldumisega, vingumisega (vt tabel 16). Sellest tulenevalt on ka meeste probleemsuse skoor statistiliselt oluliselt madalam kui naistel (vahe 1,55 punkti; $p < 0,001$) (vt joonis 8). Vaatamata sellele, et lapse erinevate käitumiste sagedust peavad isad ja emad sarnaseks, on isade jaoks see käitumine väiksem probleem, kui emade jaoks.

Vanemate rahvuse lõikes esineb lapse käitumise sagedusega seoses erinevusi 13 väite puhul. Eesti rahvusest vanemad märgivad venelastest rohkem käitumisi, mis on seotud trotslikkusega, jonnimisega, vaidlemisega, valetamisega, kodureeglitele mitte allumise ja vanemate löömisega. Vene rahvusest vanemad märgivad aga enam käitumisi, mis on seotud ebapiisava keskendumise ja tähelepanuvõimega, sõpradega tülitsemise või kaklemisega ning vihastamisega, kui ei saa oma tahtmist (vt tabel 15). Kuna käitumiste sageduste erinevused ei ole vaid ühesuunalised, siis intensiivsuse skoor rahvuse lõikes ei erine. See on eestlaste puhul 93,6 ja venelaste puhul 93,4.

Ka käitumise probleemsuse osas erinevad vastused 13 väite puhul 36-st. Nendest 10-ga seoses näevad eesti rahvusest vanemad lapse käitumises venelastest rohkem probleemi. Suuremad erinevused (8 – 10 protsendipunkti) on seotud selliste käitumistega nagu venitamine riidesse panemisel, mitte allumine kodureeglitele, õdede-vendade või omaealiste sõpradega tülitsemine, röökimine-karjumine. Kolme väite osas näevad venelased eesti rahvusest vanematega võrreldes suuremat probleemi – kõik need väited puudutavad keskendumist ja tähelepanuvõimet (vt tabel 16). Vene rahvusest vanemate hinnangul esineb neid käitumisi lastel ka rohkem, kui eestlastel. Kuna rahvuse lõikes esinevad erinevused seoses väidetele vastamisega ei ole vaid ühesuunalised, probleemsuse skoor olulisel määral ei erine. See on eestlaste puhul 6,94 ja venelaste puhul 6,41.

Joonis 8: Käitumise probleemsuse skoor soo lõikes

Tabel 15: Vanemate hinnangud lapse käitumise sagedusele soo ja rahvuse lõikes, 7-pallise skaala keskmine

Väide	KOKKU	Sugu		Rahvus	
		Naine	Mees	Eestlane	Venelane
Venitab riidesse panemisel	3,73	3,75	3,71	3,80	3,60
Keeldub söömast pakutavat toitu	3,52	3,49	3,56	3,56	3,40
Vihastab, kui ei saa oma tahtmist	3,52	3,52	3,52	3,44	3,75
On aeglane magamaminekuks valmistumisel	3,43	3,36	3,51	3,41	3,49
Otsib pidevalt tähelepanu	3,41	3,44	3,38	3,44	3,32
Segab vahele	3,40	3,46	3,33	3,43	3,32
Venitab või viivitab söögiajal	3,34	3,31	3,38	3,36	3,31
Keskendumine on kergesti häiritav	3,20	3,27	3,11	3,01	3,78
Keeldub õigel ajal magama minemast	3,10	3,06	3,14	3,06	3,19
Tähelepanuvõime on lühiajaline	3,05	3,08	3,01	2,96	3,34
Keeldub tegemast majapidamistööid, kui seda palutakse	3,03	3,04	3,01	3,01	3,10
Vingub	3,00	3,09	2,90	2,96	3,10
Hakkab kergesti nutma	2,97	3,02	2,92	3,00	2,89
Käitub trotsivalt, kui tal palutakse midagi teha	2,87	2,85	2,89	3,08	2,27
Keeldub kuuletumast, kuni ähvardatakse karistusega	2,85	2,88	2,82	2,85	2,87
Ülesannete või tegevuste lõpuni viimine ebaõnnestub	2,81	2,80	2,83	2,70	3,16
Vaidleb vanematega reeglite üle	2,74	2,76	2,71	2,85	2,40
Ei allu iseseisvalt kodureeglitele	2,73	2,71	2,76	2,78	2,58
Tal on jonnihood	2,69	2,70	2,68	2,84	2,25
On liiga aktiivne või rahutu	2,68	2,70	2,66	2,69	2,67
Tülitseb oma õdede ja vendadega (verbaalselt)	2,58	2,65	2,50	2,56	2,68
Tal on raskusi ühele asjale keskendumisega	2,57	2,55	2,59	2,55	2,62
Tal on raskusi üksinda olles enda lõbustamisega	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50
Röögib või karjub	2,35	2,40	2,30	2,40	2,21
Tal on halvad lauakombed	2,32	2,31	2,34	2,32	2,32
On hooletu mänguasjade ja muude esemetega	2,28	2,26	2,31	2,31	2,20
Tülitseb omaealiste sõpradega (verbaalselt)	2,27	2,36	2,18	2,15	2,65
Valetab	2,01	2,02	1,99	2,06	1,85
Õrritab või provotseerib teisi lapsi	1,85	1,86	1,84	1,88	1,80
Kakleb oma õdede ja vendadega (füüsiliselt)	1,83	1,90	1,75	1,82	1,89
On täiskasvanutega häbematu	1,73	1,78	1,67	1,71	1,82
Lõhub mänguasju ja teisi esemeid	1,61	1,57	1,65	1,59	1,65
Kakleb omaealiste sõpradega (füüsiliselt)	1,53	1,56	1,50	1,50	1,64
Löüb oma vanemaid	1,46	1,43	1,50	1,50	1,37
Märgab voodit	1,42	1,40	1,44	1,45	1,35
Varastab	1,07	1,06	1,07	1,06	1,09

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi keskmiste vahel.

Tabel 16: Vanemad, kes peavad lapse käitumist probleemiks, soo ja rahvuse lõikes, %

Väide	KOKKU	Sugu		Rahvus	
		Naine	Mees	Eestlane	Venelane
Keeldub söömast pakutavat toitu	33,9	35,6	32,1	35,7	28,6
Keeldub kuuletumast, kuni ähvardatakse karistusega	31,2	35,4	26,6	32,2	27,9
Käitub trotsivalt, kui tal palutakse midagi teha	27,5	32,7	21,7	29,2	22,8
Venitab riidesse panemisel	27,2	29,3	24,8	29,8	20,1
Vingub	25,6	29,2	21,6	25,9	24,4
Segab vahele	25,6	28,9	21,8	24,6	28,3
Vihastab, kui ei saa oma tahtmist	25,5	28,5	22,2	27,4	20,4
Keeldub õigel ajal magama minemast	25,1	26,9	23,1	25,7	22,5
On aeglane magamaminekuks valmistumisel	23,9	24,5	23,3	24,5	20,1
Keeldub tegemast majapidamistöid, kui seda palutakse	23,0	25,9	19,8	22,0	25,7
Röögib või karjub	23,0	25,8	19,8	24,8	16,9
Valetab	22,7	23,8	21,3	22,6	21,6
Keskendumine on kergesti häiritav	22,4	26,0	18,4	20,0	30,7
Tal on jonnihood	21,7	24,6	18,4	22,0	19,8
Ei allu iseseisvalt kodureeglitele	21,4	23,2	19,3	23,6	14,7
Tähelepanuvõime on lühiajaline	20,7	23,6	17,5	19,6	24,7
Vaidleb vanematega reeglite üle	20,6	24,9	15,9	20,7	20,8
Tülitseb oma õdede ja vendadega (verbaalselt)	20,3	22,8	17,5	22,4	14,3
Venitab või viivitab söögiajal	19,9	20,0	19,8	20,7	18,1
Ülesannete või tegevuste lõpuni viimine ebaõnnestub	19,5	21,5	17,2	16,4	29,3
Kakleb oma õdede ja vendadega (füüsiliselt)	18,5	21,3	15,3	19,3	16,1
Hakkab kergesti nutma	17,3	18,0	16,5	16,3	19,5
On hooletu mänguasjade ja muude esemetega	16,7	18,7	14,3	17,4	14,0
Õrritab või provotseerib teisi lapsi	15,3	15,8	14,7	15,8	14,1
On täiskasvanutega häbematu	15,2	17,8	12,3	14,6	17,6
Tal on halvad lauakombed	15,1	16,2	13,8	14,9	15,2
Tal on raskusi ühele asjale keskendumisega	14,3	15,6	12,8	13,8	15,6
Lööb oma vanemaid	12,9	13,8	11,8	14,2	8,5
Tal on raskusi üksinda olles enda löbustamisega	12,7	14,5	10,6	11,5	15,3
On liiga aktiivne või rahutu	12,3	14,7	9,5	11,5	14,7
Kakleb omaealiste sõpradega (füüsiliselt)	11,2	12,5	9,7	11,7	9,3
Tülitseb omaealiste sõpradega (verbaalselt)	10,7	11,0	10,3	12,6	5,0
Lõhub mänguasju ja teisi esemeid	9,7	9,6	9,8	11,3	4,4
Otsib pidevalt tähelepanu	7,9	9,8	5,8	7,5	8,9
Märgab voodit	7,3	7,6	7,0	7,3	7,6
Varastab	4,1	4,1	4,2	4,3	3,6

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi keskmiste vahel.

Erinevused teiste võrreldud gruppide vahel

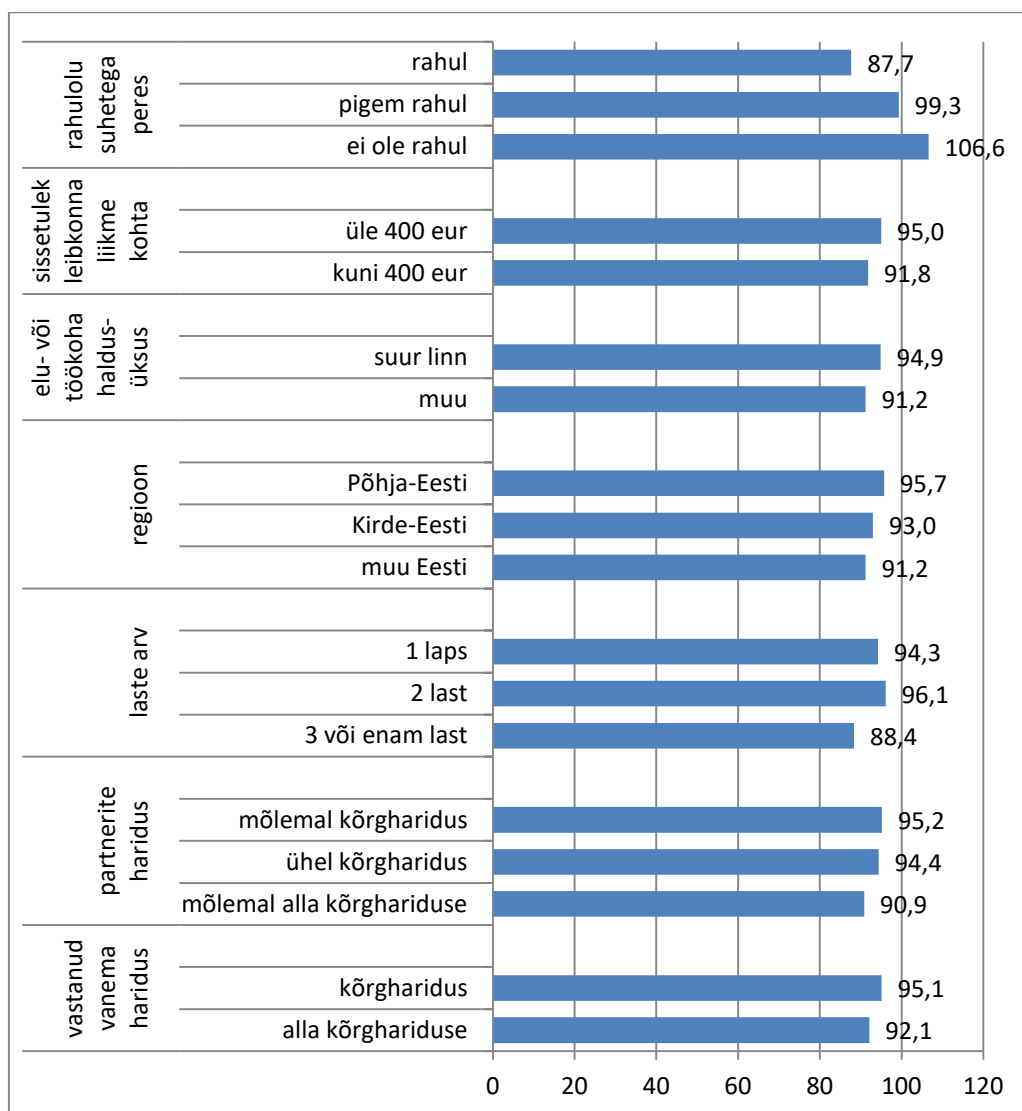
Käitumise intensiivsuse ja probleemsuse skoori erinevust vaadeldi ka mitmetes teistes sotsiaal-demograafilistes lõigetes: vanema haridustase, elukoha haldusüksus ja regioon, perekonnaseis, laste arv, rahulolu peresuhetega, leibkonna majanduslik toimetulek. Joonisel 9 ja 10 on esitatud tunnused, mille lõikes esines statistiliselt olulisi erinevusi.

Kõige suurem ja selgem erinevus on seotud vastaja rahuloluga suhetega enda perekonnas. Mida rohkem ollakse rahul omavaheliste suhetega, seda madalam on lapse käitumise intensiivsuse ja probleemsuse skoor ($p < 0,001$). Lisaks ilmneb, et vanemad, kellel on vähemalt 3 last, annavad oma lapse käitumise intensiivsusele madalama hinnangu, kui 1 või 2 lapsega vanemad ($p < 0,001$) (vt joonis 9).

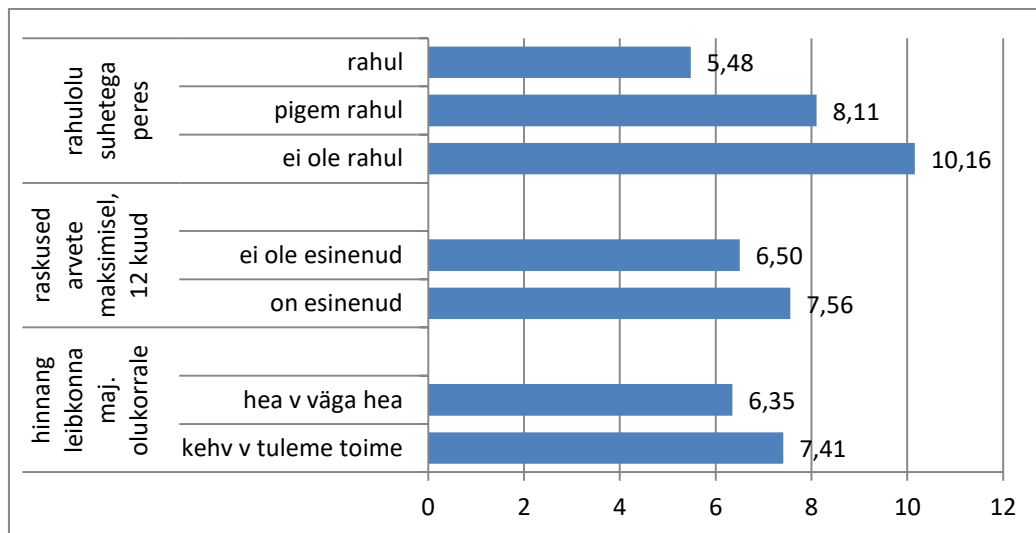
Kui mõlemal või emmal-kummal partneritest perekonnas on kõrgharidus, annavad nad käitumise intensiivsusele mõnevõrra kõrgema hinnangu, kui vanemad, kellel kõrgharidust ei ole ($p < 0,05$). Veidi kõrgem on see hinnang ka vanemate puhul, kelle sissetulek ühe leibkonna liikme kohta on suurem ehk üle 400 euro kuus ($p < 0,05$).

Regioonide lõikes erineb Põhja-Eesti tulemus muu Eesti (Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eesti) näitajast ning on sellest kõrgem ($p < 0,01$). Suures linnas (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu) elavate või töötavate lastevanemate poolt antud hinnangute alusel arvatud lapse käitumise intensiivsuse skoor on kõrgem, kui teiste haldusüksustega seotud vanematel ($p < 0,01$).

Probleemsuse skoori osas ilmneb lisaks peresuhetega rahulolule erinevus ka seoses majandusliku seisuga. Nende vanemate puhul, kes märgivad, et leibkonna majanduslik olukord ei ole hea ning viimasel aastal on esinenud raskusi laenude või arvetega maksmisega, on probleemsuse skoori näitaja kõrgem ($p < 0,01$) (vt joonis 10). Samas ei ole laste käitumise intensiivsuse tase antud juhul kõrgem.

Joonis 9: Käitumise intensiivsuse skoor hariduse, laste arvu, regiooni, sissetuleku taseme ja peresuhetega rahulolu lõikes

Joonis 10: Käitumise probleemsuse skoor majandusliku olukorra ja peresuhetega rahulolu lõikes

Korrelatsioonanalüüs näitab, et lapse käitumise intensiivsuse ja probleemsuse skoori vahel esineb tugev positiivne seos ($r_s = 0,65$). Mida rohkem lapsel erinevaid käitumisi esineb, seda suuremat probleemi vanemad selles näevad. Korrelatiivne seos ECBI ankeedi põhjal arvatatud skooride ja PSOC ankeedi vanemliku kompetentsi skoori vahel on negatiivse suunaga ning läheneb mõõdukale tasemele ($r_s = -0,38$ ja $r_s = -0,40$). Seega on märgata, et vanema poolt tunnetatud suurema rahulolu ja enesetõhususe korral esineb lapse probleemset käitumist vähem, kuid see seos ei ole tugev.

Võrdlus teiste riikide uuringute tulemustega

Eesti ECBI skooride tulemusi on teiste riikide uuringutega otseselt võrrelda keeruline, kuna varieeruvad andmete kogumise meetodid, laste vanusrühm, kelle vanemaid on uuringusse kaasatud, või on andmed võrdluseks vananenud. Tabelis 17 on esitatud Norra, Rootsi ja Venemaa uuringute andmed, mis on avaldatud 2008. aastal (Reetz jt 2008, Axberg jt 2008, Kolesnikov ja Mjork 2008). Kuna igas uuringus on analüüsitud erinevas vanuses lapsi, on Eesti andmetest tehtud väljavõtte teise riigi uuringuga sama vanusrühma kohta. Rootsi andmekogumise viis on olnud kõige sarnasem Eestile ning tegemist on rahvastikuregistri põhise juhuvalimiga. Norras ja Venemaal on lastevanemaid värvatud haridus- või tervishoiuasutuste kaudu. Üheski uuringus ei ole tegemist kogu riigi valimiga ning andmekogumisse on haaratud kindlad regioonid.

Venemaa tulemused on kõige kõrgemal tasemel, kuid uuritud laste grupp on vanuse osas kitsam kui Rootsis või Norras. Laste käitumise intensiivsuse skoori osas on Eesti uuringu tulemused kõige sarnasemad Norra andmetega, probleemsuse skoori osas aga Venemaa andmetega ja palju kõrgemal tasemel Skandinaavia maade andmetest.

Kõigi kolme võrdlusriigi tulemuste kohaselt on poiste intensiivsuse skoor kõrgem kui tüdrukutel, probleemsuse skoori osas ei ole aga tulemus ühesugune (Norra täheldab erinevust, Rootsi ja Venemaa mitte). Norra ja Rootsi uuringus on leitud, et noorematel lastel on vanematega võrreldes rohkem käitumisega seotud probleeme ja mõlema skoori tulemused on kõrgemad. Venemaal on uuringusse kaasatud vaid 4–8-aastaste laste vanemad ja taolist võrdlust ei ole tehtud.

Tabel 17: Intensiivsuse ja probleemsuse skoori tulemused võrdluses teiste riikide uuringutega

Laste vanus ja sugu	Intensiivsuse skoor		Probleemsuse skoor	
	Teine riik	Eesti	Teine riik	Eesti
Norra uuring, N = 4 063 (Reetz jt 2008)				
4-12-aastased	89,9	91,5	3,0	6,9
sh poisid	92,2	93,9	3,2	7,8
sh tüdrukud	87,6	89,1	2,8	6,1
Rootsi uuring, N = 841 (Axberg jt 2008)				
3-10-aastased	88,2	94,5	3,1	7,0
sh poisid	90,6	96,7	3,4	7,7
sh tüdrukud	85,6	92,2	2,8	6,2
Venemaa uuring, N = 1 422 (Kolesnikov ja Mjork 2008)				
4-8-aastased	99,8	96,1	7,6	7,3
sh poisid	102,2	97,6	7,9	7,9
sh tüdrukud	97,5	94,7	7,3	6,8

4.2. KÄITUMISEGA SEOTUD TUGEVUSED JA RASKUSED

SDQ instrument sisaldab 25 lapse käitumisega seotud väidet ning iga väite puhul lapsevanem hindab 3-sel skaalal, kas see tema lapse puhul kehtib („vale“, „osaliselt õige“ ja „kindlasti õige“). Instrumendi väljatöötaja poolt teostatud uuringute tulemuste alusel jagunevad SDQ väited viieks skooritavaks alavaldkonnaks ja iga valdkonna alla koondub viis väidet (vt Goodman 2001). Alaskaaladeks on: emotsionaalsed probleemid (*emotional problems scale*), käitumisprobleemid (*conduct problems scale*), hüperaktiivsus (*hyperactivity scale*), omaealistega suhtlemise probleemid (*peer problems scale*) ja prosotsiaasus (*prosocial scale*). Esimese nelja valdkonna pealt arvutatakse kokku ka raskuste koondskoor. Alaskoorid on vahemikus 0 – 10 ning raskuste koondskoor vahemikus 0 – 40. Skooride arvutamisel pööratakse osade väidete skaala ümber (ehk sisestatud suurimast väärtusest saab väikseim, kuna osad väited märgivad positiivset ja osad probleemset käitumist). Mida kõrgemad on raskustega seotud skooride näitajad, seda rohkem esineb lapse käitumisega muresid, mida kõrgem on prosotsiaalsuse skoori näitaja, seda abivalmim ja koostööaltim laps on.

SDQ lastevanemate küsimustik on koostatud eraldi 4–17-aastaste ja 2–4-aastaste laste vanematele. Seejuures varieerub kahe väite sõnastus. Ühe väite puhul on erinevus väike, teine väide on aga kahes ankeedis oma sisult erinev (vt järgnev võrdlus). Esimene väide kuulub hüperaktiivsuse ja teine käitumisprobleemide alavaldkonna juurde.

Väited, mis kahes SDQ ankeedis erinevad

4–17-a laste vanemate ankeet	2–4-a laste vanemate ankeet
Mõtleb enne tegutsemist asjad läbi	Oskab enne tegutsemist peatuda ja asjad läbi mõelda
Varastab kodust, koolist või mujalt	Võib olla teiste vastu kiuslik

Kuna valim moodustati lastevanemate, mitte laste baasil, ei olnud võimalik ette teada, millises vanuses lapse kohta vanem vastama hakkab ning kõigile saadeti 4–17-aastaste SDQ ankeet. Analüüsis on kajastatud 2–3-aaastaste andmeid koos ülejäänud valimi andmetega, kuna varastamist puudutava väite osas vanusrühmade tulemused omavahel võrreldes ei erine ehk antud käitumist esineb igas vanuses lastel väga vähe. 2–6-aastaste laste puhul vastab kokku 1,4% vanematest, et varastamist puudutav väide nende lapse kohta osaliselt või kindlasti kehtib ning 7–12-a laste puhul on see näitaja 2,3%. 2–3-aastaste laste vanemate seas ei leidu ühtegi, kes märgiks, et tema laps varastab ning 4–5-a laste vanemate grupis

märgib varastamist mõni üksik. Varastamist puudutav väide on sees ka ECBI ankeedis, mis on mõeldud ühesugusena kõigile vanematele, kelle laps on vanuses 2–16 eluaastat.

Tugevused ja raskused laste vanuse lõikes

Tabelis 18 on SDQ ankeedi väited jagatud viide alavaldkonda. Emotsionaalsete raskuste valdkonnas esineb lastel kõige enam ärevust ja vähest enesekindlust uutes olukordades – see on osaliselt või kindlasti õige ligi poolte laste puhul nii eelkooliealiste kui kooliealiste grupis. 7–12-aastaste seas on sama suur osakaal ka lapsi, kes muretsevad paljude asjade pärast. Veidi üle kolmandiku leidub mõlemas vanusrühmas lapsi, kes on kartlikud. Viiest valdkonna alla koondunud väitest kolme puhul erinevad vanusrühmad oluliselt ning 7–12-aastaste grupis on 2–6-aastastest enam valude ja iivelduse üle kaebamist, muretsemist ning nukrameelsust.

Sellest tulenevalt on ka emotsionaalsete raskuste skoor kooliealiste laste puhul kõrgem (erinevus 0,51 punkti, $p < 0,001$) (vt joonis 11). Joonisel 12 on skooride jaotus esitatud ka viie vanusrühma lõikes, mis samuti näitab, et vanuse kasvades suurenevad emotsionaalsed raskused. Seejuures 7–8-a ja 9–10-a vanusrühm omavahelises võrdluses ei erine; kõik teised vanusrühmad erinevad oluliselt. Kogu valimi skoor on 1,87 (min = 0 ja max = 10).

Käitumiskeskuste alavaldkonnas erinevad kaks vanusrühma kolme väite osas ning neid käitumisi esineb väiksematel lastel rohkem. 2–6-aastaste hulgas on 7–12-aastastest suurem osakaal lapsi, kellel on jonnihood, sõnakuulelikus on vähene ning sageli tuleb ette kaklemist või teiste kiusamist. Kõige rohkem esinevaks käitumiseks on mõlemas vanusrühmas vähene sõnakuulelikus. Teistest käitumistest enam esineb ka sagedasi jonni- või vihahooge.

Käitumiskeskuste skoor on eelkooliealiste hulgas kooliealistega võrreldes kõrgem (erinevus 0,38 punkti, $p < 0,001$) (vt tabel 18 ja joonis 11). Joonisel 12 on ka viie vanusrühma lõikes näha trend, et vanuse kasvades käitumisega seotud raskused järjest vähenevad. Statistiliselt oluliselt erineb 2–4-aastaste grupp kõigist teistest ning 5–6-aastaste grupp 9–10- ja 11–12-aastastest. Kogu valimi skoor on 1,26 (min = 0 ja max = 8).

Hüperaktiivsusega seotud käitumisi esineb raskustega seotud alavaldkondade võrdluses (neli esimest valdkonda) kõige enam. Üle poole eelkooliealiste laste vanematest leiavad, et nende laps ei mõtle alati enne tegutsemist asju läbi, ei oma head tähelepanuvõimet, on püsimatu, kergesti hajuva tähelepanuga ning pidevalt nihelev. 7–12-aastaste hulgas esineb enamusi nendest käitumistest oluliselt vähem (v.a. kergesti hajuv tähelepanu) kui 2–6-aastaste puhul, kuid samuti rohkem kui raskusi teistes valdkondades (vt tabel 18).

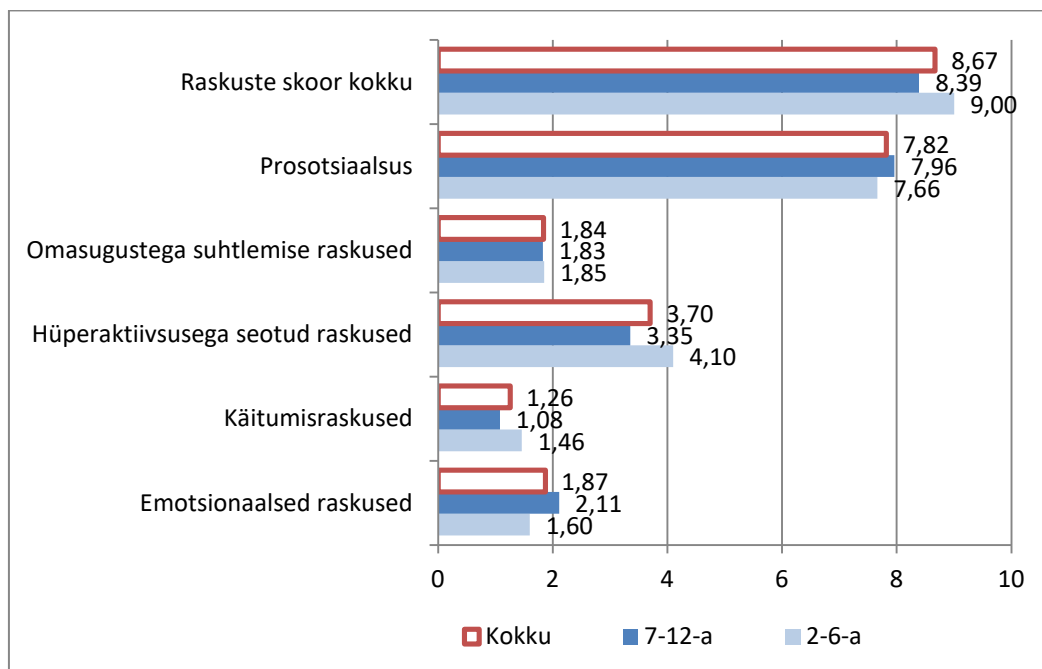
Hüperaktiivsuse skoor erineb kahe vanusrühma võrdluses 0,75 punkti võrra ning on eelkooliealiste grupis oluliselt kõrgem ($p < 0,001$). Selge trend paistab ka viie vanusrühma osas. Statistiliselt oluliselt erinevad seejuures kahest vanemast vanusrühmast kolm nooremat. Lisaks erinevad 2–4-aastased ka 7–8-aastastest (vt joonis 11 ja 12). Kogu valimi skoor on 3,70 (min = 0 ja max = 10).

Teiste omaealistega suhtlemisel esineb kaardistatud käitumistest rohkem omaette hoidmist ning paremat läbisaamist täiskasvanute kui omavanuste lastega. Seda märgib üle 40% vanematest mõlema vanusrühma puhul. 7–12-aastaste seas on 2–6-aastastest enam lapsi, kes hoiavad pigem omaette ning on kokku puutunud teiste poolse kiusamisega. Väiksemate hulgas on aga rohkem lapsi, kellel ei pruugi olla vähemalt ühte head sõpra (vt tabel 18). Omaealistega suhtlemise raskuste skoor vanusrühmade lõikes ei erine. Kogu valimis on see 1,84 (min = 0 ja max = 9).

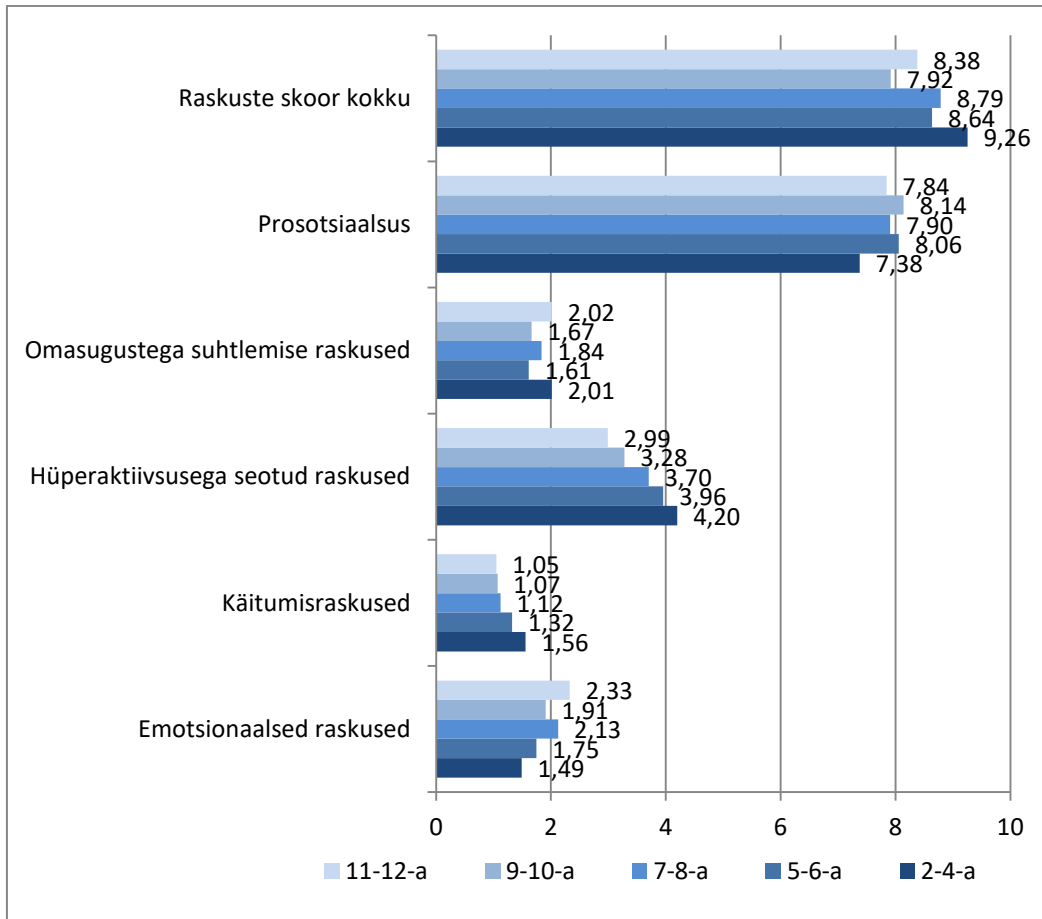
Raskuste koondskoori tase (arvutatuna nelja alavaldkonna peale kokku) on 2–6-aastaste seas kõrgem, kui 7–12-aastaste grupis (vahe 0,61 punkti, $p < 0,05$). Kogu valimi skoor on 8,67 (min = 0 ja max = 31).

Prosotsiaalseks võib pidada käitumisi, mille korral inimene tegutseb selle nimel, et saavutada positiivseid tagajärgi teiste inimeste jaoks. SDQ ankeedis on selles valdkonnas uuritud abivalmiduse ja hoolivusega seotud teguviiside kohta. Kui eelnevalt esitatud skoorid kajastasid käitumisel esinevaid raskusi, siis prosotsiaalsus näitab lapse tugevaid külgi teistega arvestamisel.

Mõlemas vanusrühmas leidub kõige enam lahkust väiksemate laste vastu ning hoolimist teiste inimeste tunnetest. Vähemalt poolte laste puhul märgivad vanemad ka seda, et tema laps on teiste suhtes kindlasti abivalmis. Kooliealiste laste seas on sellist käitumist eelkooliealistest lastest rohkem, kui teemaks on oma asjade jagamine, abivalmidus kellegi suhtes, kes on endast väljas või lahkus väiksemate laste vastu (vt tabel 18). Ka prosotsiaalsuse skoor on 7–12-aastaste seas 2–6-aastastest mõnevõrra kõrgem (erinevus on 0,30 punkti, $p < 0,001$). Viit vanusrühma eraldi vaadates vanuse lõikes erinevused selgelt välja ei tule. Statistiliselt oluliselt erinevad kõigist teistest vanusrühmadest madalama skoori poolest 2–4-aastased (vt joonis 11 ja 12). Kogu valimi skoor on 7,82 (min = 1 ja max = 10).

Joonis 11: Raskuste ja tugevuste skoorid laste kahe vanusrühma lõikes

Joonis 12: Raskuste ja tugevuste skoorid laste viie vanusrühma lõikes

Tabel 18: Vanemate hinnangud lapse käitumisele lapse vanusrühmade lõikes, %

Väide	KOKKU			2-6-a			7-12-a		
	vale	osaliselt õige	kindlasti õige	vale	osaliselt õige	kindlasti õige	vale	osaliselt õige	kindlasti õige
Emotsionaalsed raskused									
Kaebab sageli pea- ja kõhuvalude ning iivelduse üle	81,4	16,0	2,6	89,8	8,9	1,2	73,9	22,4	3,8
Muretseb paljude asjade pärast, tundub sageli murelik	59,8	31,7	8,4	68,8	26,1	5,1	51,9	36,7	11,4
Sageli õnnetu, nukrameelne või nutu äärel	83,4	13,9	2,7	87,0	11,3	1,6	80,2	16,2	3,6
Uutes olukordades ärev või klammerduv, kaotab kergesti enesekindluse	51,4	40,3	8,3	50,5	40,5	9,0	52,3	40,1	7,7
Palju hirme, kartlik	64,6	30,0	5,5	65,7	29,6	4,6	63,5	30,2	6,3
Käitumisraskused									
Sageli esineb jonni- või vihahooge	62,6	31,3	6,0	53,0	38,5	8,5	71,2	24,9	3,8
Üldiselt sõnakuulelik, täidab tavaliselt täiskasvanu korraldused	3,8	42,3	54,0	4,1	49,2	46,7	3,4	36,1	60,5
Kakleb sageli teiste lastega või kiusab neid	88,9	10,3	0,8	86,5	12,4	1,1	91,0	8,5	0,5
Sageli valetab või teeb sohki	82,3	16,5	1,2	83,9	15,2	0,9	80,9	17,7	1,4
Varastab kodust, koolist või mujalt	98,1	1,7	0,1	98,6	1,2	0,2	97,7	2,2	0,1
Hüperaktiivsusega seotud raskused									
Püsimatu, üliaktiivne, ei suuda pikka aega paigal püsida	49,0	38,9	12,1	38,2	45,3	16,5	58,6	33,2	8,2
Pidevalt nihelev või väänlev	52,6	35,4	12,0	47,3	38,9	13,8	57,4	32,2	10,5
Laseb end kergesti häirida, tähelepanu hajuv	45,1	46,2	8,7	43,7	48,0	8,4	46,3	44,6	9,1
Mõtleb enne tegutsemist asjad läbi	14,3	69,7	16,0	17,3	72,5	10,3	11,7	67,2	21,1
Viib ülesande lõpuni, hea tähelepanuvõime	13,2	59,9	26,9	14,6	65,2	20,2	12,0	55,1	32,9
Omasugustega suhtlemise raskused									
Pigem omaette hoidev, tavatseb üksi mängida	55,1	38,0	6,9	58,8	34,3	7,0	51,8	41,3	6,9
Tal on vähemalt üks hea sõber	3,7	19,9	76,5	4,9	25,1	70,0	2,6	15,2	82,2
Üldiselt meeldib teistele lastele	0,9	25,8	73,2	1,1	26,4	72,5	0,8	25,3	73,9
Teised lapsed narrivad või kiusavad teda	80,9	17,3	1,8	87,2	11,5	1,3	75,3	22,5	2,2
Saab paremini läbi täiskasvanute kui omavanustega	52,2	39,3	8,5	49,4	42,2	8,4	54,8	36,7	8,5
Prosotsiaalsus									
Hoolib teiste inimeste tunnetest	1,3	30,4	68,3	1,8	32,5	65,7	0,9	28,6	70,5
Jagab meeeldi oma asju (maiustusi, mänguasju, pliiatseid jne) teistega	5,8	49,5	44,7	6,2	53,8	40,0	5,5	45,6	48,9
Abivalmis, kui keegi on viga saanud, endast väljas või tunneb end halvasti	2,9	39,8	57,3	3,0	43,4	53,5	2,7	36,6	60,7
Väiksemate laste vastu lahke	1,7	21,1	77,2	2,0	25,6	72,5	1,4	17,1	81,4
Aitab sageli teisi (nt vanemaid, õpetajaid, teisi lapsi)	3,7	45,9	50,4	3,6	45,0	51,3	3,8	46,7	49,5

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe vanusgrupi vahel.

Tugevused ja raskused laste soo lõikes

Emotsionaalsete raskuste osas ei erine tüdrukute ja poiste andmed ühegi väite puhul. Seega on ka arvatud skoor sarnane. Käitumiskeskuste puhul on olulist erinevust märgata seoses kahe väitega – poiste hulgas on tüdrukutega võrreldes mõnevõrra vähem üldist sõnakuulelikkust ning rohkem kaklemist või teiste kiusamist. See erinevus on piisav, et tekitada statistiliselt olulist erinevust ka käitumiskeskuste skooris ning poiste skoor on 0,22 punkti võrra kõrgem ($p < 0,001$) (vt tabel 19 ja joonis 13).

Kõige suuremad erinevused laste soo lõikes on seotud liigse aktiivsusega. Poisid suudavad vähem keskenduda ülesande lõpuniivimisele ja lasevad ennast kergemini häirida, nad on püsimatamad, nihelevad rohkem ning mõtlevad enne tegutsemist asju läbi vähem kui tüdrukud. Erinevused on olulised kõigi viie väite osas, mis tingib ka hüperaktiivsuse skoor erinevuse – vahe on 0,65 punkti ($p < 0,001$) (vt tabel 19 ja joonis 13).

Ka omasugustega suhtlemisel esineb poistel tütarlastest rohkem raskusi. Erinevused on olulised nelja väite puhul viiest. Poiste seas on rohkem lapsi, keda teised kiusavad või narrivad ja kes saavad paremini läbi täiskasvanute kui omaealistega. Nende hulgas on tüdrukutest mõnevõrra vähem lapsi, kes üldiselt meeldivad teistele ning kellel on vähemalt üks hea sõber. Omasugustega suhtlemise raskuste skoori erinevus on soo lõikes 0,35 punkti ($p < 0,001$).

Tüdrukute hulgas on kõrgemad prosotsiaalsusega seotud näitajad. Nende hulgas on poistest rohkem lapsi, kes on oma vanema hinnangul abivalmid, väiksemate laste vastu lahked ning jagavad meeleldi oma asju. Prosotsiaalsuse skoor on tüdrukute grupis kõrgem 0,46 punkti võrra ($p < 0,001$) (vt tabel 19 ja joonis 13).

Eeltoodust tingituna on soo lõikes kõrgem ka poiste raskuste koondskoor (arvatud nelja esimese alavaldkonna põhjal kokku) – erinevus tüdrukute skooriga võrreldes on 1,27 punkti ($p < 0,001$).

Joonisel 13 on skooride andmed esitatud ka vanusrühmade lõikes. Tüdrukute ja poiste vahelised erinevused on mõlemas vanusrühmas samad nagu kogu valimit soo lõikes analüüsid. Lisaks aga ilmneb varieeruvus kahe vanusrühma vahel. Tüdrukute puhul erinevad kaks vanusrühma kõikide skooride osas, v.a. omasugustega suhtlemise raskuste skoor. Poiste puhul on erinevus kahe vanusrühma vahel oluline seoses emotsioonide, käitumise, hüperaktiivsuse ning raskuste koondskooriga.

Kui emotsionaalseid raskusi on 7–12-aastaste seas 2–6-aastastest rohkem ning liigset aktiivsust vähem nii poiste kui tüdrukute puhul, siis käitumiskeskused tüdrukute puhul vanusega vähenevad, aga poiste puhul suurenevad.

Tabel 19: Vanemate hinnangud lapse käitumisele lapse soo lõikes, %

Väide	Tüdruk			Poiss		
	vale	osaliselt õige	kindlasti õige	vale	osaliselt õige	kindlasti õige
Emotsionaalsed raskused						
Kaebab sageli pea- ja kõhuvalude ning iivelduse üle	80,7	17,3	2,0	82,0	14,9	3,1
Muretseb paljude asjade pärast, tundub sageli murelik	59,9	31,7	8,4	59,7	31,8	8,5
Sageli õnnetu, nukrameelne või nutu äärel	83,6	13,6	2,8	83,2	14,2	2,6
Uutes olukordades ärev või klammerduv, kaotab kergesti enesekindluse	51,8	40,6	7,7	51,0	40,1	8,9
Palju hirme, kartlik	64,9	30,3	4,7	64,1	29,7	6,2
Käitumisraskused						
Sageli esineb jonni- või vihahooge	64,7	29,2	6,1	60,6	33,4	6,0
Üldiselt sõnakuulelik, täidab tavaliselt täiskasvanu korraldused	3,8	39,0	57,3	3,8	45,4	50,8
Kakleb sageli teiste lastega või kiusab neid	93,5	5,7	0,8	84,6	14,7	0,8
Sageli valetab või teeb sohki	83,7	15,1	1,2	81,1	17,8	1,1
Varastab kodust, koolist või mujalt	98,0	1,8	0,3	98,3	1,7	-
Hüperaktiivsusega seotud raskused						
Püsimatult, üliaktiivne, ei suuda pikka aega paigal püsida	53,1	36,6	10,3	45,2	41,0	13,8
Pidevalt nihelev või väänlev	56,2	33,1	10,7	49,3	37,4	13,3
Laseb end kergesti häirida, tähelepanu hajuv	50,5	43,3	6,2	39,9	49,0	11,1
Mõtleb enne tegutsemist asjad läbi	11,2	70,3	18,5	17,2	69,1	13,7
Viib ülesande lõpuni, hea tähelepanuvõime	10,0	56,5	33,5	16,2	63,1	20,7
Omasugustega suhtlemise raskused						
Pigem omaette hoidev, tavatseb üksi mängida	56,1	37,9	6,1	54,1	38,1	7,8
Tal on vähemalt üks hea sõber	2,2	19,4	78,3	5,1	20,3	74,6
Üldiselt meeldib teistele lastele	0,9	23,0	76,1	1,0	28,5	70,5
Teised lapsed narrivad või kiusavad teda	85,3	13,8	0,9	76,8	20,7	2,6
Saab paremini läbi täiskasvanute kui omavanustega	55,3	37,3	7,3	49,3	41,2	9,5
Prosotsiaalsus						
Hoolib teiste inimeste tunnetest	1,2	27,8	71,0	1,4	32,8	65,8
Jagab meeleldi oma asju (maiustusi, mänguasju, pliiatseid jne) teistega	4,8	47,6	47,7	6,9	51,2	41,9
Abivalmis, kui keegi on viga saanud, endast väljas või tunneb end halvasti	2,4	35,5	62,1	3,3	43,8	52,9
Väiksemate laste vastu lahke	1,1	17,4	81,4	2,2	24,4	73,3
Aitab sageli teisi (nt vanemaid, õpetajaid, teisi lapsi)	2,4	41,4	56,1	4,9	50,0	45,0

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi vahel.

Tugevuste ja raskuste näitajad vanemate soo ja rahvuse lõikes

Lastevanemate soo lõikes leidub statistiliselt olulisi erinevusi vähe – 25-st väitest kolme puhul. Iga väide on erinevast alavaldkonnast. Meestest mõnevõrra suurem osakaal naised leiavad, et nende laps jagab meeleldi oma asju („kindlasti õige“ vastab 48% naistest ja 41% meestest), mõtleb enne tegutsemist asjad läbi („vale“ vastab 16% naistest ja 12% meestest) ning on kogenud teiste laste poolset narrimist („osaliselt õige“ või „kindlasti õige“ märgib 21% naistest ja 17% meestest). Valdondlike skooride osa tuleb esile üks erinevus – naiste hinnang oma laste proaktiivsusele on veidi kõrgem kui meestel – skoor vastavalt 7,92 ja 7,71 ($p < 0,05$).

Rahvuse lõikes esineb erinevusi märksa rohkem (14 väite osas). Emotsionaalsete raskuste skoor on venelaste grupis madalam (vahe 0,37 punkti, $p < 0,001$) ning seda tingivad kahe väitega seotud näitajad. Vene rahvusest vanemad leiavad palju vähem, et nende laps on sageli murelik või uutes olukordades

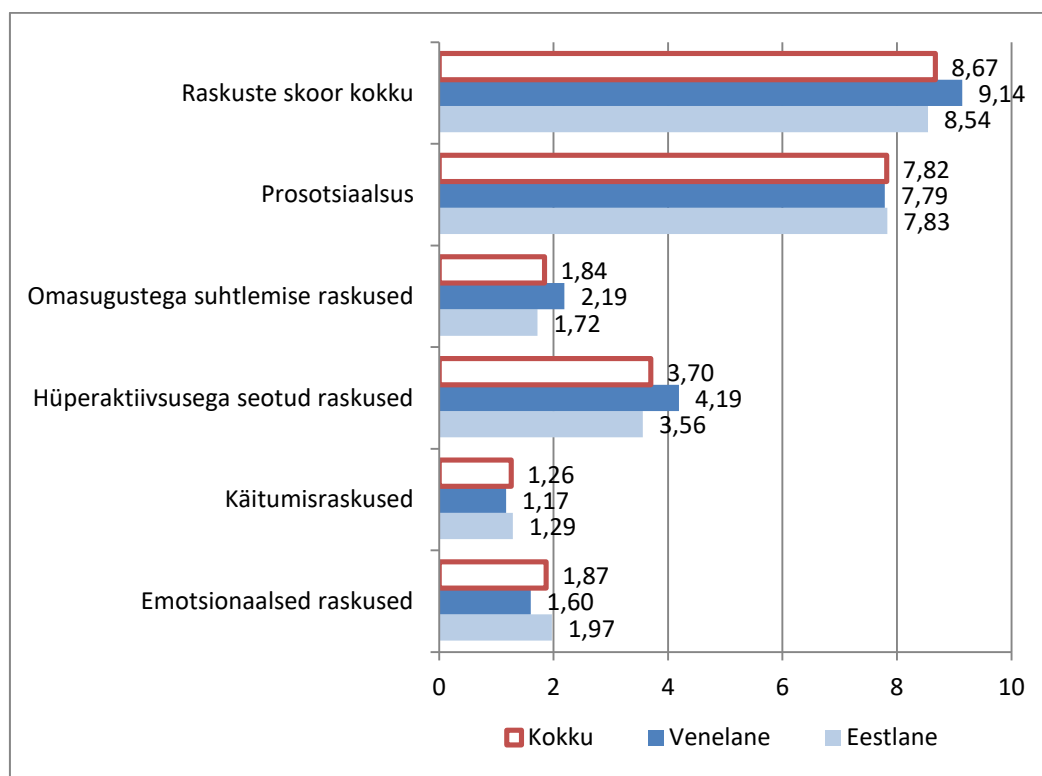
ärev. Samas leiab eestlastest mõnevõrra suurem osakaal venelasi, et nende laps on kartlik (vt tabel 20 ja joonis 14).

Käitumiskeskuste skoor on rahvuse lõikes sarnane, kuid eestlaste ja venelaste tulemus erineb kahe väite osas viiest. Väiksem osakaal vene rahvusest vanemaid märgivad, et nende lapsel esineb jonni- või vihahooge. Samas on eestlaste hulgas veidi rohkem vastajaid, kes leiavad, et nende laps on üldiselt sõnakuulelik. Hüperaktiivsusega seotud skoor on vene rahvusest lastevanemate hulgas tunduvalt kõrgem (vahe 0,63 punkti, $p < 0,001$) ning lastel esineb eestlastest rohkem püsimatust, tähelepanu kerget hajumist ja ülesande lõpetamata jätmist (vt tabel 20 ja joonis 14).

Vene rahvusest vanemate hinnangul on nende lastel rohkem muresid omasugustega suhtlemisel. Nad märgivad oluliselt vähem, et nende lapsel on vähemalt üks hea sõber ja et ta üldiselt meeldib teistele. Rohkem tuuakse esile ka seda, et teised lapsed narrivad või kiusavad. Sellest tulenevalt on venelaste omasugustega suhtlemise raskuste skoor 0,47 punkti võrra kõrgem kui eestlastel ($p < 0,001$).

Prosotsiaalsuse skoor rahvuse lõikes ei erine, mis tuleneb sellest, et üksikute väidete osas ilmnevad erinevused on vastassuunalised. Eesti rahvusest lapsevanemad märgivad rohkem, et nende laps hoolib teiste inimeste tunnetest, samas asjade jagamist täheldavad enam vene rahvusest lastevanemad (vt tabel 20 ja joonis 14).

Neljast alavaldkonnast kokku moodustatud raskuste koondskoor on vene rahvusest vastajate puhul kõrgem ehk lastel esineb raskusi kokkuvõttes enam, kui eestlastel (erinevus 0,60 punkti, $p < 0,05$).

Joonis 14: Raskuste ja tugevuste skoorid rahvuse lõikes

Tabel 20: Vanemate hinnangud lapse käitumisele rahvuse lõikes, %

Väide	Eestlane			Venelane		
	vale	osaliselt õige	kindlasti õige	vale	osaliselt õige	kindlasti õige
Emotsionaalsed raskused						
Kaebab sageli pea- ja kõhuvalude ning iivelduse üle	81,0	16,6	2,4	82,0	14,9	3,1
Muretseb paljude asjade pärast, tundub sageli murelik	51,9	37,9	10,3	83,0	14,0	2,9
Sageli õnnetu, nukrameelne või nutu äärel	84,1	13,2	2,7	81,4	15,8	2,8
Uutes olukordades ärev või klammerduv, kaotab kergesti enesekindluse	47,6	43,3	9,1	61,6	31,8	6,5
Palju hirme, kartlik	67,3	28,1	4,6	56,3	35,1	8,6
Käitumisraskused						
Sageli esineb jonni- või vihahooge	57,8	35,1	7,1	76,6	20,7	2,7
Üldiselt sõnakuulelik, täidab tavaliselt täiskasvanu korraldused	3,0	41,3	55,7	5,7	45,2	49,2
Kakleb sageli teiste lastega või kiusab neid	89,0	10,3	0,7	88,5	10,5	1,0
Sageli valetab või teeb sohki	82,3	16,8	0,9	83,3	14,9	1,8
Varastab kodust, koolist või mujalt	98,2	1,7	0,1	97,8	1,9	0,3
Hüperaktiivsusega seotud raskused						
Püsimatult, üliaktiivne, ei suuda pikka aega paigal püsida	49,8	39,8	10,4	46,0	36,0	18,0
Pidevalt nihelev või väänlev	53,4	35,2	11,4	48,4	37,2	14,4
Laseb end kergesti häirida, tähelepanu hajuv	47,4	45,0	7,5	36,6	51,2	12,2
Mõtleb enne tegutsemist asjad läbi	13,3	71,0	15,7	17,4	66,3	16,3
Viib ülesande lõpuni, hea tähelepanuvõime	10,2	60,0	29,7	22,2	60,0	17,8
Omasugustega suhtlemise raskused						
Pigem omaette hoidev, tavatseb üksi mängida	56,6	37,0	6,4	50,7	40,5	8,8
Tal on vähemalt üks hea sõber	2,8	17,0	80,2	5,8	29,1	65,2
Üldiselt meeldib teistele lastele	0,6	23,9	75,5	2,0	30,9	67,1
Teised lapsed narrivad või kiusavad teda	82,4	15,8	1,8	76,2	22,0	1,8
Saab paremini läbi täiskasvanute kui omavanustega	52,2	40,1	7,8	52,0	37,2	10,8
Prosotsiaalsus						
Hoolib teiste inimeste tunnetest	1,0	26,8	72,2	2,2	40,6	57,2
Jagab meeleldi oma asju (maiustusi, mänguasju, pliiatseid jne) teistega	5,8	51,9	42,3	6,0	41,5	52,5
Abivalmis, kui keegi on viga saanud, endast väljas või tunneb end halvasti	2,9	40,4	56,7	2,6	39,1	58,3
Väiksemate laste vastu lahke	1,9	21,9	76,2	1,1	19,7	79,2
Aitab sageli teisi (nt vanemaid, õpetajaid, teisi lapsi)	2,7	47,2	50,1	7,1	42,2	50,6

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi vahel.

Erinevused teiste võrreldud gruppide vahel

Arvutatud skooride tulemusi vaadati ka mitmetes teistes sotsiaal-demograafilistes lõigetes. Olulised erinevused ilmnevad seoses lastevanemate haridustaseme, perekonna seisu, laste arvu, regiooni, leibkonna majandusliku toimetuleku ning rahuloluga pereliikmete vaheliste suhetega. Raskuste koondskoori andmed erinevates sotsiaal-demograafilistes lõigetes, kus ilmnis erinevusi, on esitatud joonisel 15.

Lastevanemate puhul, kellel on vähemalt 3 last, on lapse hüperaktiivsuse skoor, omasugustega suhtlemise raskuse skoor ($p < 0,01$) ja raskuste koondskoor madalam ($p < 0,001$). Esimesel ja viimasel juhul võrdluses nii 1 kui 2 lapsega vanematega, teisel juhul võrdluses 1 lapsega vanematega (vt tabel 21 ja joonis 15).

Üksikvanemate lastel on omasugustega suhtlemisel rohkem raskusi, kui partneriga elavate vanemate lastel (ei ole partnerit – 2,13, elab koos partneriga – 1,80; $p < 0,05$). Ka teiste skooride osas on märgatavad erinevused, kuid kuna üksikvanemate hulk on väike ($n = 164$) ei ole need statistiliselt olulised. Küll aga ilmneb statistiliselt oluline erinevus raskuste koondskoori osas, mis on näidatud joonisel 15 ($p < 0,01$).

Kirde-Eestis elavate vanemate lastel on madalam emotsionaalsete raskuste näitaja ($p < 0,001$), aga rohkem muresid omasugustega suhtlemisel ($p < 0,05$), kui kahes teises regioonis. Mujal Eestis on laste hüperaktiivsusega seotud näitaja tase madalam, kui Põhja- ja Kirde-Eestis ($p < 0,01$) (vt tabel 21). Raskuste koondskoor regioonide lõikes ei erine.

Rohkem erinevusi tuleb esile leibkonna majandusliku toimetuleku näitajate ning peresuhetega rahulolu lõikes. Oma leibkonna majanduslikku olukorda kehvemaks hindavate vastajate puhul on mitme skoori näitajad kõrgemad, kui heas majanduslikus seisus vanematel. Leibkonna sissetuleku taseme lõikes puudutab see kolme skoori (hüperaktiivsus $p < 0,05$; omasugustega suhtlemine $p < 0,001$, raskuste koondskoor $p < 0,01$). Samade skooride osas esineb erinevus ka majandusliku toimetuleku hinnangu lõikes ($p < 0,001$). Arvete maksimisega esinenud raskuste näitaja lõikes on erinevus märgata viie skoori puhul (emotsionaalsed ja käitumise raskused $p < 0,05$, hüperaktiivsus $p < 0,01$, omasugustega suhtlemine ja raskuste koondskoor $p < 0,001$).

Mida vähem on lapsevanem pereliikmete omavaheliste suhetega rahul, seda kõrgemad on lapse erinevate raskustega seotud näitajad. Prosotsiaalsuse skoori osas erineb kõige rahulolevam grupp kahest teisest (vt tabel 21 ja joonis 15). (Kõigi erinevuste puhul $p < 0,001$.)

Kutse-, kesk- või sellest madalama haridusega lastevanemate puhul on kolme skoori näitajad kõrgemad, kui vastajatel, kellel on kõrgharidus. See puudutab lapse hüperaktiivsuse ($p < 0,05$), omasugustega suhtlemise raskuste ($p < 0,01$) ning sellest tulenevalt ka raskuste koondskoori ($p < 0,05$).

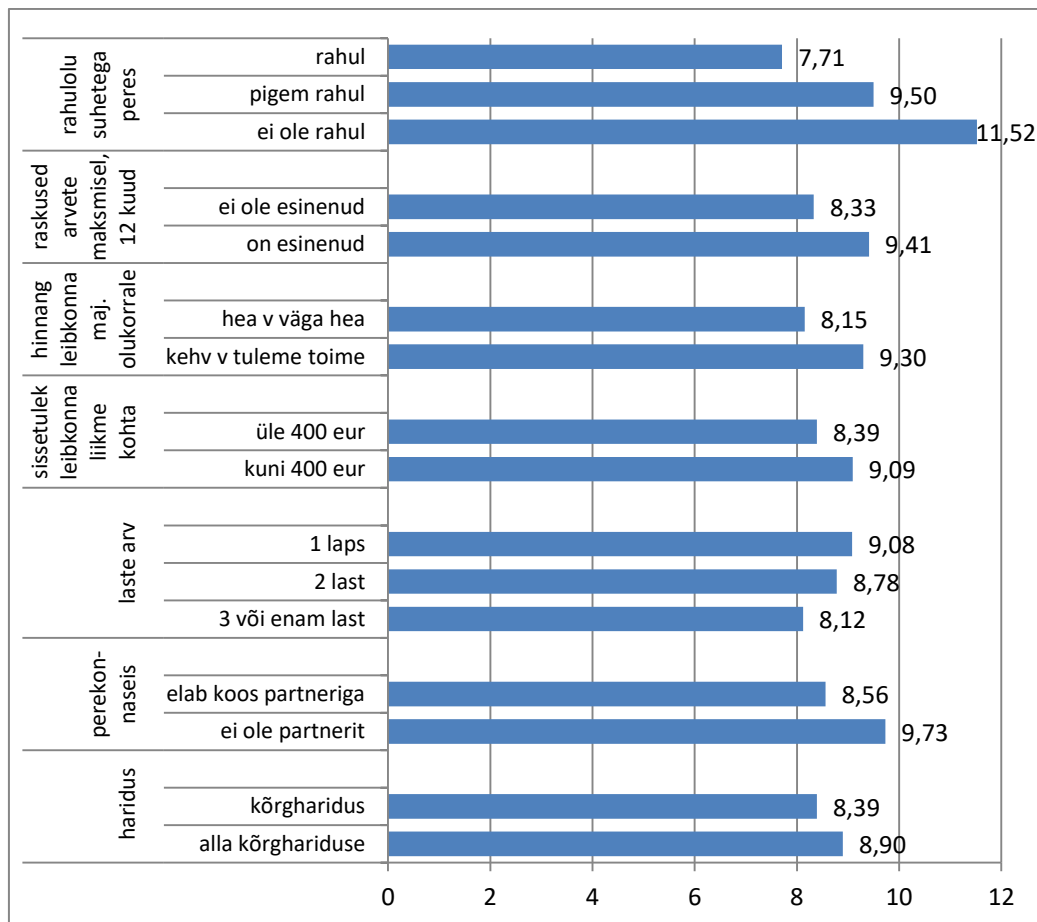
Mõlema partneri hariduse lõikes tuleb esile kaks erinevust – vanemate grupis, kes märgivad, et peres on mõlemal partneril alla kõrghariduse, on lapse omasugustega suhtlemise raskuste skoor kõrgem kui vanemate puhul, kus mõlemal partneril on kõrgharidus ($p < 0,05$). Samas on nende hulgas kõrgem ka lapse prosotsiaalsuse näitaja ($p < 0,01$) (vt tabel 21). Raskuste koondskoor mõlema partneri hariduse lõikes ei erine.

Lapsevanema haridustasemega seotud tulemus näib olevat vastuolus eelnevalt esitatud ECBI ankeedi analüüsiga. Kui SDQ küsimustiku kohaselt on raskusi rohkem madalama haridustasemega vanemate lastel, siis ECBI käitumise intensiivsuse skoor on kõrgem kõrgharitud vanemate laste seas. Seetõttu on lisaks analüüsitud ka väidete lõikes esinenud erinevusi. ECBI ankeet kaardistab lapse väljapoole suunatud käitumisi ning väidete kaupa vaadates esineb kõrgharidusega vanemate lastel enam eelkõige sellist tüüpi käitumisi, mis on seotud mitte kuuletumisega (keeldub söömisest ja majapidamistööst, vihastab, kui ei saa oma tahtmist, vingub, röögib/karjub) ja see tingib ka skoori veidi kõrgema taseme. SDQ ankeedi puhul on madalama haridustasemega vanemate lastel rohkem hüperaktiivsusega seotud käitumisi ning lisaks raskusi omasugustega suhtlemisel. Teiste lastega suhtlemise temaatikat ECBI ankeet selliselt ei kaardista. Seega tulenevad need erinevused kahe ankeedi tulemuste vahel suuresti ka erinevat tüüpi käitumistest.

Tabel 21: Raskuste ja tugevuste skoorid hariduse, majandusliku toimetuleku ja peresuhetega rahulolu lõikes

Näitaja		Emotsio- naalsed raskused	Käitumis- raskused	Hüperak- tiivusega seotud raskused	Omasu- gustega suhtlemise raskused	Prosot- siaalsus
Vastaja haridus	kõrgharidus	1,88	1,23	3,58	1,70	7,73
	alla kõrghariduse	1,86	1,28	3,80	1,95	7,90
Partnerite haridus	mõlemal kõrgharidus	1,83	1,22	3,53	1,66	7,61
	ühel kõrgharidus	1,84	1,25	3,63	1,80	7,84
	mõlemal alla kõrghariduse	1,85	1,24	3,80	1,90	7,93
Laste arv	1 laps	1,85	1,23	3,98	2,02	7,85
	2 last	1,94	1,33	3,72	1,79	7,82
	3 v enam last	1,78	1,17	3,43	1,74	7,82
Regioon	Põhja-Eesti	1,91	1,28	3,80	1,77	7,77
	Kirde-Eesti	1,34	1,14	4,08	2,18	7,93
	muu Eesti	1,95	1,27	3,52	1,83	7,86
Sissetulek leibkonna liikme kohta	kuni 400 eur	1,87	1,32	3,85	2,04	7,82
	üle 400 eur	1,88	1,22	3,60	1,69	7,82
Hinnang leibkonna maj. olukorrale	kehv v tuleme toime	1,96	1,32	3,92	2,09	7,83
	hea v väga hea	1,79	1,21	3,53	1,63	7,81
Raskused arvete maksmisel, 12 kuud	on esinenud	2,02	1,36	3,96	2,07	7,93
	ei ole esinenud	1,80	1,22	3,59	1,73	7,76
Rahulolu suhetega perekonnas	ei ole rahul	2,54	2,02	4,53	2,43	7,18
	pigem rahul	2,06	1,46	4,05	1,94	7,57
	rahul	1,65	1,02	3,35	1,69	8,09

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused gruppide vahel.

Joonis 15: Raskuste koondskoor hariduse, perekonna seisu, laste arvu, majandusliku toimetuleku ja peresuhetega rahulolu lõikes

Korrelatsioonanalüüs näitab, et SDQ ankeedi erinevatest skooridest on omavahel mõõdukalt seotud kaks väljapoole suunatud käitumist mõõtvat skoori ehk kõrgema käitumise raskuste skoori puhul on kõrgem ka hüperaktiivsuse näitaja ($r_s = 0,51$). Mõõdukale lähenevat negatiivset seost on märgata käitumise raskuste ja proaktiivsuse skoori vahel ning suurema hoolivuse ja abivalmiduse korral on käitumise raskuste näitaja madalam ($r_s = -0,39$). Teiste skooride vahelised seosed on nõrgal tasemel.

ECBI intensiivsuse skoori ning SDQ ankeedi kahe skoor vahel, mis väljendavad väljapoole suunatud käitumist (käitumiseraskused ja hüperaktiivsus) esineb tugev positiivne seos ning ühe skoori näitaja kasvades kasvab ka teine ($r_s = 0,64$ mõlemal juhul). ECBI probleemse skoori seos antud SDQ ankeedi skooridega on mõõduka tugevusega ($r_s = 0,52$ ja $0,49$). ECBI skooride seos SDQ skooridega, mis väljendavad lapse sissepoole suunatud käitumist (emotsionaalsed ja omasugustega suhtlemise raskused) ning proaktiivsust, on nõrgal tasemel.

Vanema kompetentsusega seotud PSOC koondskoori seos SDQ raskuste koondskooriga on mõõduka tugevusega ehk lapsevanema suurema kompetentsuse korral on lapsel mõnevõrra vähem raskusi ($r_s = -0,42$).

Võrdlus teiste riikide uuringute tulemustega

SDQ ankeedi osas on keeruline näidata võrdlust mõne teise riigi analoogsete andmetega, kuna andmeid on kogutud väga erineva vanusrühma kohta (pannes rohkem rõhku teismelistele kuni 16. eluaastani), andmed on võrdluseks liiga vanad (1990nda teisest poolest) või ei ole avaldatud teadusartiklis valimi keskmisi tulemusi ära toodud (sest eesmärgiks on kirjeldada instrumendi psühhomeetrilisi omadusi).

Mõningast võrdlusvõimalust saab pakkuda Shojaei jt poolt 2009. aastal avaldatud artikli põhjal, kus on ära toodu Prantsusmaal teostatud uuringu tulemused ja neid kõrvutatud Suurbritannia ning USA analoogse uuringu andmetega. Prantsusmaa andmed on regionaalsed ning kahe teise riigi andmed üleriiklikud. Suurbritannia andmekogumine on toimunud 1999. aastal, teiste riikide puhul 2000ndate algusepoole.

Üldine tulemuste loogika selles osas, millist tüüpi käitumisi esineb lastel rohkem ja milliseid vähem, on erinevates riikides ühesugune. Kõige kõrgem on hüperaktiivsuse skoor ning teiste kolme raskuste skoori näitajad on oluliselt madalamal tasemel. Tüdrukutega võrreldes on poistel rohkem raskusi ning madalam proaktiivsus. Raskuste koondskoori näitaja näib Eestis olevat veidi madalam, kui Prantsusmaa uuringus, Suurbritanniaga võrreldes on tulemus väga sarnane. Prosotsiaalsusega seotud tulemus on sarnasem Prantsusmaa näitajaga (vt tabel 22).

Tabel 22: Raskuste ja tugevuste skooride tulemused võrdluses teiste riikide uuringutega (Shojaei jt 2009)

	Prantsusmaa 6-11-a N = 1348	Suurbritannia 5-10-a N = 5 855	USA 4-10-a N = 4 843	Eesti 6-11-a N = 930	Eesti 5-10-a N = 948
Emotsionaalsed raskused	2,1	1,9	1,5	2,0	1,9
Käitumiskeskused	1,7	1,6	1,3	1,1	1,2
Hüperaktiivsusega seotud raskused	3,3	3,6	3,1	3,5	3,7
Omasugustega suhtlemise raskused	1,8	1,4	1,4	1,8	1,7
Prosotsiaalsus	8,2	8,6	8,6	8,0	8,0
RASKUSTE SKOOR KOKKU	8,9	8,6	7,3	8,5	8,5
sh poisid	9,5	9,3	7,9	9,0	9,1
sh tüdrukud	8,3	7,9	6,6	7,8	7,9

5. SPETSIALISTIDE KÜLASTUSED NING LAPSE ÜLDINE TERVIS

Uuringu raames küsiti lastevanematelt infot selle kohta, milliseid psüühika, käitumise ja eakohase arenguga seotud probleemidega tegelevaid spetsialiste on lapsega (kelle kohta täideti ECBI ja SDQ ankeet) viimase poole aasta jooksul või kunagi külastatud. Lisaks uuriti, kas lapsel on diagnoositud mõnda häiret psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt ning milliseks hindab vanem lapse üldist tervist.

5.1. PSÜÜHIKA, KÄITUMISE JA ARENGUGA TEGELEVATE SPETSIALISTIDE KÜLASTUSED

Spetsialistide vastuvõtul käimine lapse vanuse ja soo lõikes

Spetsialistid, kelle külastamise kohta küsiti, on neuroloog, psühholoog, psühhiaater, logopeed, eripedagoog või sotsiaalpedagoog lasteaias või koolis ning lastekaitse- või sotsiaaltöötaja. Esmalt uuriti, kui sageli on viimasel poolaastal antud spetsialisti vastuvõtul käidud – kas mitte kunagi, ühe korra, mõned korrad või regulaarselt. Seejärel küsiti, kas nende spetsialistide poole on kunagi pöördutud või on vanem tundnud oma lapsega seoses selle järgi vajadust, aga ei ole pöördutud.

Kõige suuremas osakaalus leidub vanemaid, kelle 2–12-aastane laps on käinud logopeedi juures. Üle kolmandiku on seda teinud kunagi ja viiendik viimase poolaasta jooksul, sh 15% rohkem kui üks kord viimasel poolaastal. Viimase 6 kuu jooksul on logopeedi rohkem külastatud eelkooliealiste lastega ning kogu elu jooksul pöördumisi on rohkem kooliealiste laste puhul.

Neuroloogi, psühholoogi ja eri- või sotsiaalpedagoogi teenuseid on kunagi kasutanud 14 – 16% lastest ning viimasel poolaastal 5 – 8%. Psühhiaatri vastuvõtule jõudnud on vähem – kunagi on seda teinud 5% ja viimasel poolaastal 3%. Neuroloogi, psühholoogi või psühhiaatrit kokku on kunagi külastanud neljandik ning viimasel poolaastal veidi üle kümnendiku 2–12-aastastest lastest, sh 4% on seda teinud korduvalt. Neuroloogi on rohkem külastatud 2–6-aastaste lastega ning psühholoogi ja psühhiaatrit 7–12-aastaste lastega. 3% vanematest märgib, et nende laps on viimasel poolaastal külastanud lastekaitse- või sotsiaaltöötajat (vt tabel 23). Antud spetsialisti osas küsiti vaid viimase 6 kuu kohta.

Joonisel 16 on psüühika, käitumise ja arenguga seotud spetsialistide külastamine viimase 6 kuu jooksul esitatud ka viie vanusrühma lõikes. On näha, et vastavalt laste arenguetappidele külastatakse neuroloogi kõige enam 2–4-aastaselt ning logopeedi 5–6- või 7–8-aastaselt. Ka psühholoogi on enam külastatud kooliaja alguses (7–8-aastaselt). Logopeedi ja eri- või sotsiaalpedagoogi külastanute hulka on arvestatud ka need lapsed, kelle vanem ei ole ise pöördunud, aga lasteaed või kool on antud spetsialisti teenust pakkunud.

Poisid on tükutest rohkem külastanud põhimõtteliselt kõiki mainitud spetsialiste. Erinevus ei ole statistiliselt oluline seoses neuroloogi külastamisega viimasel poolaastal ning eri- või sotsiaalpedagoogi külastamisega kogu elu jooksul (vt tabel 23).

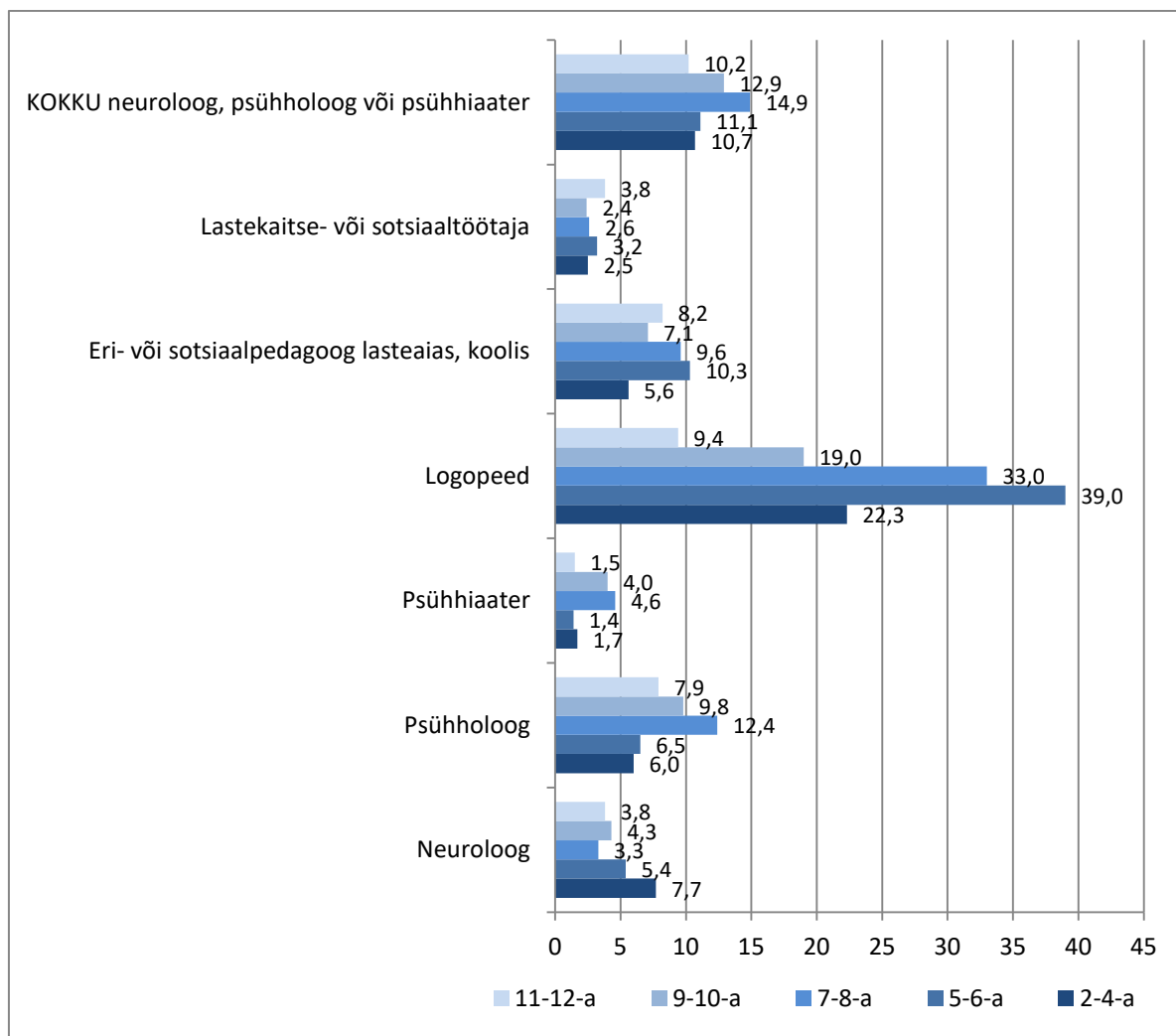
Lisaks küsiti ka muude analoogsete spetsialistide külastamise kohta. 2% vanematest mainib siinjuures, et laps on käidud mõne terapeudi juures (nii kogu elu kui ka poole aasta jooksul).

Lastevanemate hulgas ei leidu palju vastajaid, kes märgiksid, et on tundnud vajadust lapsega mõne spetsialisti poole pöörduda, aga ei ole seda mingil põhjusel teinud. Kõige suurem on see osakaal psühholoogi puhul – 13% lastevanematest täheldab, et tal on olnud vajadus pöörduda, kuid see on jäänud tegemata. Logopeedi puhul on see näitaja 7% ning ülejäänud spetsialistide osas 2 – 3%. Erinevus laste vanusrühmade ja soo lõikes on oluline ühel juhul – eelkooliealiste ja poiste vanemad on tundnud rohkem vajadust pöörduda logopeedi poole, kui kooliealiste ning tütarlaste vanemad (vt tabel 23). Vajadust tundnute hulgas esineb ka mõningaid selliseid vanemaid, kelle laps on viimase 6 kuu jooksul antud spetsialisti külastanud (valdavalt üks kord), kuid vanem on leidnud selle ebapiisava olevat.

Tabel 23: Erinevate spetsialistide külastamine kunagi, viimase 6 kuu jooksul ja vajaduse tunnetamine laste vanusrühmade ning soo lõikes, %

Spetsialist	KOKKU	Vanusrühm		Sugu	
		2-6-a	7-12-a	Tüdruk	Poiss
Neuroloog					
Laps on külastanud, kunagi	13,6	15,7	11,7	10,0	16,9
Laps on külastanud, 6 kuud	5,2	6,8	3,8	4,2	6,1
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	1,0	1,1	0,9	0,6	1,4
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	2,4	2,8	2,0	2,2	2,6
Psühholoog					
Laps on külastanud, kunagi	15,1	9,4	20,2	10,9	19,0
Laps on külastanud, 6 kuud	8,4	6,2	10,2	5,8	10,7
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	3,4	2,4	4,2	2,4	4,3
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	13,0	13,0	13,0	13,2	12,8
Psühhiaater					
Laps on külastanud, kunagi	4,9	3,0	6,5	3,0	6,6
Laps on külastanud, 6 kuud	2,6	1,5	3,5	1,6	3,5
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	0,9	0,2	1,6	0,4	1,4
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	1,9	1,4	2,2	1,6	2,1
Logopeed					
Laps on külastanud, kunagi	37,7	34,7	40,3	31,7	43,4
Laps on külastanud, 6 kuud	25,1	29,3	21,5	20,3	29,7
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	15,1	16,3	14,0	11,9	18,1
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	7,3	11,1	4,0	5,2	9,3
Eri- või sotsiaalpedagoog lasteaias või koolis					
Laps on külastanud, kunagi	16,0	14,9	16,9	14,2	17,7
Laps on külastanud, 6 kuud	8,0	7,6	8,4	5,8	10,1
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	4,4	4,0	4,8	2,9	5,7
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	2,9	2,6	3,3	2,9	3,0
Lastekaitse- või sotsiaaltöötaja					
Laps on külastanud, 6 kuud	2,8	2,8	2,9	1,5	4,0
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	1,2	1,3	1,1	0,5	1,9
KOKKU neuroloog, psühholoog või psühhiaater					
Laps on külastanud, kunagi	24,3	21,3	27,1	18,6	29,7
Laps on külastanud, 6 kuud	11,9	10,9	12,9	9,6	14,1
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	4,3	3,4	5,2	3,1	5,5
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	15,1	15,3	15,0	14,8	15,5

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi vahel.

Joonis 16: Viimase 6 kuu jooksul erinevaid spetsialiste külastanud lapsed vanusrühmade lõikes, %

Erinevused teiste võrreldud gruppide vahel

Emad märgivad isadest rohkem, et nende laps on elu jooksul erinevaid spetsialiste külastanud, v.a. eri- või sotsiaalpedagoog. Näitajad on järgmised: neuroloog – naised 17%, mehed 10%; psühholoog – naised 18%, mehed 12%; psühhiaater – naised 7%, mehed 3%; logopeed – naised 41%, mehed 34%. Ka viimase poole aasta kohta märgivad naised mitmeid külastusi veidi enam, kuid statistiliselt oluliselt erinev on see näitaja meestega võrreldes vaid psühhiaatri puhul. Viimase poole aasta jooksul toimunud psühhiaatri külastust märgib 3,4% naistest ja 1,6% meestest. Ilmselt on emad isadest teadlikumad sellest, milliseid teenuseid on laps kasutanud. Vajadust pöörduda märgivad emad rohkem psühholoogi puhul. 15% naistest ja 11% meestest täheldasid, et on tundnud vajadust lapsega psühholoogi juurde minna, kuid ei ole seda teinud.

Eestlastega võrreldes märgib suurem osakaal vene rahvusest vanemaid, et nende laps on oma elu jooksul käinud neuroloogi, logopeedi, eri- või sotsiaalpedagoogi vastuvõtul. Sama kehtib ka viimase poole aasta külastuste kohta. Lisandub ka lastekaitse- või sotsiaaltöötaja suurem külastamine vene rahvusest vanemate laste poolt. Venelased näevad eestlastest rohkem vajadust külastada oma lapsega psühholoogi ja logopeedi ning eestlased näevad vene rahvusest vanematest suuremat vajadust külastada neuroloogi (vt tabel 24).

Mõningad erinevusi esineb vastajate perekonnaseisu lõikes. Vanemate, kes ei ela koos abikaasa või elukaaslasega, lapsed on ülejäänutega võrreldes rohkem külastanud psühholoogi ning eri- või sotsiaalpedagoogi. Seda nii kogu elu kui ka viimase poolaasta jooksul. Neuroloogi ja logopeedi puhul

esineb sama tendents viimase 6 kuu andmeid vaadates. Logopeedi osas on erinevus kahe grupi vahel statistiliselt oluline siis, kui vaadata nende laste osakaalu, kes on antud spetsialisti külastanud korduvalt. Lastekaitse või sotsiaaltöötaja vastuvõtul käimise kohta küsiti üksnes viimase poole aasta kohta ning ka siin on märgata olulist erinevust. Tunnetatud vajaduse osas kaks gruppi ei erine (vt tabel 24).

Tulemusi on vaadatud ka vastavalt sellele, kui rahul on lapsevanem suhetega oma perekonnas. Statistiliselt olulisi erinevusi on näha seoses psühholoogi, psühhiaatri, eri- või sotsiaalpedagoogi ning lastekaitse- või sotsiaaltöötaja külastamisega nii viimase kuu kui ka kogu lapse senise elu jooksul. Kahest teisest grupist erineb kas mitte rahul olevate vanemate grupp või kõige rohkem rahul olevate vanemate grupp (vt tabel 24). Üldistades saab öelda, et loetletud spetsialistide teenuseid kasutavad rohkem need lapsed, kelle vanemad ei ole perekonnas valitsevate suhetega rahul.

Tabel 24: Erinevate spetsialistide külastamine kunagi, viimase 6 kuu jooksul ja vajaduse tunnetamine rahvuse, perekonna seisu ja peresuhetega rahulolu lõikes, %

Spetsialist	Rahvus**		Perekonnaseis		Rahulolu suhetega perekonnas		
	Eestlane	Venelane	Elab koos partneriga	Ei ela koos partneriga	Ei ole rahul	Pigem rahul	Rahul
Neuroloog							
Laps on külastanud, kunagi	11,6	19,5	13,2	16,0	20,5	13,3	13,0
Laps on külastanud, 6 kuud	3,8	9,2	4,6	9,5	9,0	5,7	4,3
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	1,1	0,8	0,6	3,7	2,2	1,0	0,9
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	14,0	5,0	2,3	3,0	2,7	2,7	2,2
Psühholoog							
Laps on külastanud, kunagi	14,3	17,3	14,2	23,2	27,8	17,2	12,0
Laps on külastanud, 6 kuud	8,0	8,9	7,4	16,3	16,9	8,9	6,7
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	3,4	3,5	2,9	7,7	7,9	3,5	2,7
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	11,2	18,4	12,6	16,5	18,3	14,3	11,6
Psühhiaater							
Laps on külastanud, kunagi	4,9	5,0	4,6	6,5	11,1	6,4	3,1
Laps on külastanud, 6 kuud	2,2	3,6	2,5	2,5	6,2	3,6	1,5
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	0,8	1,3	0,8	2,0	2,7	1,5	0,3
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	1,6	2,8	1,8	1,9	7,1	1,7	1,2
Logopeed							
Laps on külastanud, kunagi	35,3	43,7	37,2	42,1	38,3	37,0	38,2
Laps on külastanud, 6 kuud	23,6	28,9	24,6	29,6	23,5	24,8	25,4
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	13,4	18,9	14,3	22,3	14,0	15,0	15,3
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	6,3	10,1	7,4	7,0	9,6	9,1	5,9
Eri- või sotsiaalpedagoog lasteaias, koolis							
Laps on külastanud, kunagi	11,9	27,7	15,2	23,0	19,3	18,9	13,9
Laps on külastanud, 6 kuud	7,0	10,9	7,5	12,1	13,3*	9,1	6,8
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	4,2	5,2	4,1	6,7	7,6	4,8	3,8
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	2,6	3,5	2,7	4,8	7,1	3,4	2,2
Lastekaitse- või sotsiaaltöötaja							
Laps on külastanud, 6 kuud	2,2	5,0	2,4	6,5	8,4	3,2	1,8
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	1,1	1,7	1,1	2,6	3,6*	1,3	0,8
KOKKU neuroloog, psühholoog või psühhiaater							
Laps on külastanud, kunagi	23,0	28,3	23,5	31,9	39,6	25,4	21,7
Laps on külastanud, 6 kuud	10,6	15,5	10,9	20,4	23,5	12,9	9,6
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	4,5	4,0	3,6	9,9	10,8	4,7	3,2
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	13,1	21,0	14,6	20,2	21,2*	16,5	13,6

* Antud juhul erineb esimesena märgitud grupp kolmandast grupist. Teistel juhtudel erineb hallil taustal esile toodud grupp ülejäänud kahest.

** Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused gruppide vahel.

Ühe lapsega vanemad on selle lapsega käinud kogu elu jooksul rohkem neuroloogi juures ning viimasel poolaastal rohkem psühholoogi juures, kui vanemad, kellel on rohkem lapsi. Elu jooksul neuroloogi külastamise näitajad on: kui vanemal on üks laps – 16,7%, kaks last – 13,5%, kolm või enam last – 11,0% (oluliselt erinevad esimene ja viimane grupp). Viimase 6 kuu jooksul psühholoogi vastuvõtul käimise näitajad on: kui vanemal on üks laps – 11,6%, kaks last – 6,9%, kolm või enam last – 7,6% (esimene grupp erineb oluliselt kahest järgmisest).

Ankeedile vastanud vanema haridustaseme lõikes kogu elu jooksul spetsialiste külastanute osakaal ei erine, küll aga on mõningaid erinevusi märgata viimase poolaastaga seotud näitajates. Madalama haridustasemega vanemate lapsed on kõrgharidusega vanemate lastega võrreldes käinud viimase 6 kuu jooksul rohkem neuroloogi (vastavalt 6,4% ja 3,6%), eri- või sotsiaalpedagoogi (9,5% ja 6,2%) ning lastekaitse- või sotsiaaltöötaja vastuvõtul (4,3% ja 1,0%).

Kui vaadata mõlema partneri haridust abikaasa või elukaaslasega koos elavate vanemate grupis, siis tuleb erinevus esile seoses neuroloogi ning lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga. Kui mõlemal partneril on alla kõrghariduse, märgivad 6,2% vanematest, et tema laps on viimasel poolaastal neuroloogi külastanud, kui kõrgharidus on ühel partneritest, siis 4,5% ning kui mõlemal partneril on kõrgharidus, siis 2,4% (statistiliselt oluliselt erinevad esimene ja viimane grupp). Lastekaitse- või sotsiaaltöötaja puhul on vastavad näitajad 4,5%, 1,4% ning 0,7%. Esimene grupp erineb oluliselt kahest järgmisest.

Regioonide lõikes erineb eri- või sotsiaalpedagoogi külastamine. Kogu elu jooksul on seda teistest kaks korda rohkem teinud Kirde-Eesti elanikud (Põhja-Eesti 13,1%, Kirde-Eesti 34,1%, muu Eesti 15,0%) ning viimase 6 kuu jooksul teistest vähem teinud Põhja-Eesti elanikud (Põhja-Eesti 5,4%, Kirde-Eesti 13,2%, muu Eesti 9,7%). Vajadust neuroloogi, psühholoogi ja logopeedi järele tunnetavad muu Eesti elanikud vähem. Neuroloogi puhul on erinevus statistiliselt oluline võrreldes mõlema teise grupiga (Põhja-Eesti 3,4%, Kirde-Eesti 4,2%, muu Eesti 0,9%), psühholoogi puhul võrreldes Põhja-Eestiga (Põhja-Eesti 15,5%, Kirde-Eesti 14,0%, muu Eesti 10,0%) ning logopeedi puhul võrreldes Kirde-Eestiga (Põhja-Eesti 8,1%, Kirde-Eesti 11,2%, muu Eesti 5,6%).

Viimase 6 kuu jooksul on psühhiaatrit rohkem külastanud need lapsed, kelle vanemad elavad ja töötavad väljapool suuri linnu (suur linn 1,8%, muu haldusüksus 3,7%). Vajadust neuroloogi ja psühholoogi järele näevad suurte linnadega seotud lapsevanemad rohkem. Neuroloogi osas on suurtes linnades elavatest või töötavatest vanematest vajadust tunnetanud 3,5% ja muude haldusüksustega seotud vanematest 0,7%. Psühholoogi puhul on vastavad näitajad 14,3% ja 10,8%.

Tabelist 25 on näha, et kõikide spetsialistide külastamisega seotud näitajad erinevad vastavalt leibkonna majandusliku toimetuleku tasemele ning peredes, kus on rohkem majanduslikke raskusi ning kuu sissetulek ühe leibkonna liikme kohta madalam, on lapse psüühika, käitumise ja arenguga tegelevaid erialaspetsialiste rohkem külastatud. Neuroloogi, logopeedi ning lastekaitse- või sotsiaaltöötaja puhul tuleb see esile viimase 6 kuu näitajate põhjal; psühholoogi, psühhiaatri ning eri- või sotsiaalpedagoogi puhul nii poole aasta kui ka kogu elu jooksul toimunud külastuste alusel.

Tabel 25: Erinevate spetsialistide külastamine kunagi, viimase 6 kuu jooksul ja vajaduse tunnetamine majandusliku toimetuleku näitajate lõikes, %

Spetsialist	Sissetulek leibkonna liikme kohta		Hinnang leibkonna maj. olukorrale		Raskused arvete maksmisel, 12 kuud	
	Kuni 400 eur	Üle 400 eur	Kehv v tuleme toime	Hea v väga hea	On esinenud	Ei ole esinenud
Neuroloog						
Laps on külastanud, kunagi	14,2	13,3	14,9	12,4	15,4	12,7
Laps on külastanud, 6 kuud	6,9	3,9	7,3	3,4	7,9	3,9
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	1,4	0,7	1,6	0,5	1,7	0,7
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	2,8	2,1	2,7	2,1	2,1	2,6
Psühholoog						
Laps on külastanud, kunagi	16,9	14,0	18,1	12,7	18,4	13,6
Laps on külastanud, 6 kuud	11,4	6,2	11,6	5,7	11,2	7,0
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	4,8	2,3	4,8	2,1	5,0	2,6
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	14,0	12,5	14,6	11,7	15,3	12,0
Psühhiaater						
Laps on külastanud, kunagi	6,1	4,0	6,7	3,3	6,7	4,0
Laps on külastanud, 6 kuud	4,1	1,4	3,9	1,5	4,3	1,8
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	1,5	0,5	1,7	0,3	1,7	0,6
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	1,4	2,3	2,0	1,8	2,2	1,7
Logopeed						
Laps on külastanud, kunagi	38,3	37,4	39,2	36,6	40,4	36,5
Laps on külastanud, 6 kuud	27,8	23,2	27,7	23,1	30,1	22,9
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	18,1	12,6	17,9	12,8	20,3	12,7
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	8,0	6,9	8,3	6,6	6,4	7,8
Eri- või sotsiaalpedagoog lasteaias, koolis						
Laps on külastanud, kunagi	21,2	12,1	19,8	12,8	20,6	13,8
Laps on külastanud, 6 kuud	11,7	5,2	10,0	6,3	11,2	6,5
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	6,6	2,7	5,4	3,6	6,1	3,6
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	4,4	1,8	4,1	2,0	5,0	2,0
Lastekaitse- või sotsiaaltöötaja						
Laps on külastanud, 6 kuud	4,7	1,4	5,1	0,9	5,7	1,5
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	2,3	0,4	2,1	0,5	2,7	0,5
KOKKU neuroloog, psühholoog või psühhiaater						
Laps on külastanud, kunagi	25,9	23,6	27,1	22,1	27,4	22,9
Laps on külastanud, 6 kuud	15,9	9,0	15,9	8,7	15,8	10,1
<i>Sh rohkem kui üks kord, 6 kuud</i>	5,7	3,3	6,2	2,8	6,2	3,4
Vanem on tundunud vajadust, kuid ei ole pöördunud	16,2	14,6	16,7	13,9	17,5	14,1

Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi vahel.

Spetsialistide vastuvõtul käimine ja arvatud skooride tase

Järgnevalt on vaadatud, kas nende vanemate puhul, kelle laps on oma elu jooksul külastanud erinevaid spetsialiste, on eelnevates peatükkides välja arvatud skooride tulemused erinevad võrreldes vanematega, kelle lapsed antud spetsialistide juures käinud ei ole. Seejuures on neuroloogi, psühholoogi või psühhiaatrit külastanud laste vanemaid analüüsitud ühe grupina (n=396) ning lisaks on tabelis 26 ära toodud ka logopeed ning eri- või sotsiaalpedagoog lasteaias või koolis. Logopeedi külastanud laste vanemaid on 617 ja eri- või sotsiaalpedagoogi külastanute vanemaid 261.

Seoses neuroloogi, psühholoogi või psühhiaatriga on erinevused olulised vaadates kõiki vanemliku kompetentsi ja lapse käitumise kohta arvatud skooride. Vanemate, kelle laps on vähemalt ühte antud

spetsialistidest külastanud, vanemliku kompetentsuse skoorid on madalamad ning laste käitumisega seotud skoorid kõrgemad, kui vastajate grupis, kelle laps vastuvõtul käinud ei ole. Logopeedi puhul on erinevused kahe grupi vahel olulised seoses lapse käitumisega (v.a. lapse proaktiivsus). Vanemliku kompetentsuse osas siin erinevusi ei esine. Eri- või sotsiaalpedagoogi külastamise osas on kahe grupi vahelised erinevused olulised enamuse skooride puhul, v.a. lapse proaktiivsus ja vanema enesetõhusus (vt tabel 26).

Lastekaitse- või sotsiaaltöötaja külastamise osas küsiti viimase poole aasta kohta. Kõigi arvatud skooride näitajad on ülejäänud vanematega võrreldes kõrgemad nende lastevanemate seas, kelle laps on antud aja jooksul lastekaitse- või sotsiaaltöötaja juures käinud. Kuid antud grupp on väga väike – 44 vastajat.

Tabel 26: Vanemluse ja lapse käitumisega seotud skooride tulemused erinevate spetsialistide külastamise lõikes

Skoor	Neuroloog, psühholoog või psühhiaater, kogu elu jooksul*		Logopeed, kogu elu jooksul		Eri- või sotsiaalpedagoog, kogu elu jooksul		Lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, viimase 6 kuu jooksul	
	On	Ei ole	On	Ei ole	On	Ei ole	On**	Ei ole
PSOC, vanemlus								
Rahulolu	35,7	37,8	37,0	37,4	36,0	37,5	33,0	37,4
Enesetõhusus	28,8	30,9	30,5	30,7	30,5	30,7	28,5	30,7
Tajutud kompetentsus kokku	65,6	68,7	67,5	68,2	66,5	68,2	61,5	68,1
ECBI, lapse käitumine								
Käitumise intensiivsus	103,8	90,0	97,3	90,7	99,6	92,1	110,0	92,8
Käitumise probleemsus	9,92	5,79	8,25	5,84	8,56	6,44	11,5	6,6
SDQ, lapse käitumine								
Emotsionaalsed raskused	2,51	1,66	2,11	1,72	2,11	1,82	2,79	1,82
Käitumiskäitumised	1,68	1,22	1,42	1,15	1,54	1,20	2,11	1,23
Hüperaktiivsusega seotud raskused	4,74	3,36	4,17	3,39	4,47	3,54	5,25	3,64
Omasugustega suhtlemise raskused	2,40	1,66	2,04	1,72	2,49	1,71	3,21	1,78
Prosotsiaalsus	7,96	7,41	7,76	7,87	7,63	7,87	6,93	7,86
Raskused kokku	11,32	7,80	9,73	7,80	10,60	8,27	13,36	8,47

* Hallil taustal on esile toodud statistiliselt olulised erinevused kahe grupi vahel.

** Selles grupis on vastajaid vaid 44.

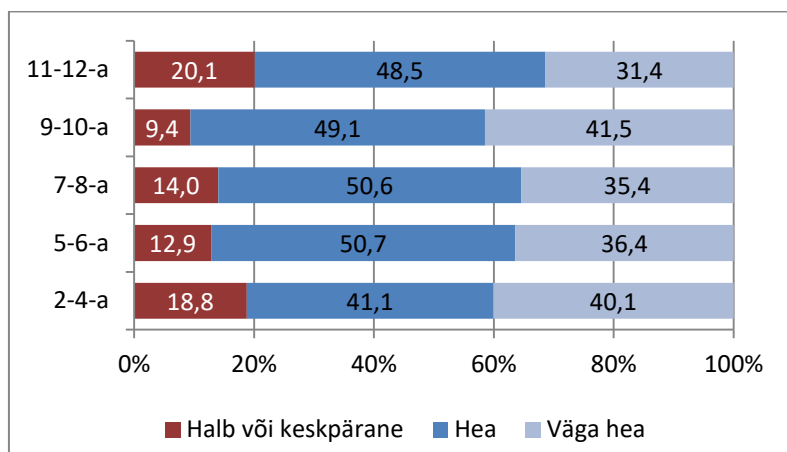
5.2. LAPSE ÜLDINE TERVIS NING HÄIRETE ESINEMINE

Lapse üldine tervis sotsiaal-demograafilistes lõigetes

Lapse kohta, kellele mõeldes vanemad täitsid ECBI ja SDQ ankeedi, paluti vastata ka küsimusele „Milliseks Te hindate selle lapse üldist tervist?“. Vastamine toimus 5-sel skaalal. Kokku 1,3% vanematest märkis, et selle lapse tervis on väga halb või halb, 14% täheldas, et see on keskpärane, 47%, et hea ning 37% märkis, et antud lapse üldine tervis on väga hea. Edasises analüüsis on omavahel võrreldud kolme gruppi – väga halb kuni keskpärane, hea, väga hea.

Vastuste jaotus vanemate ja laste soo ning laste kahe vanusrühma (2–6- ja 7–12-aastased) lõikes ei erine. Küll aga on märgata mõningat erinevust laste vanust viieks rühmaks jagades. Sellisel juhul hakkab silma,

et 2–4- ja 11–12-aastaste grupis on nende vanemate osakaal, kes hindab lapse tervist halvaks või keskpäraseks, kõrgem ja moodustab umbes viiendiku vastajatest (vt joonis 17).

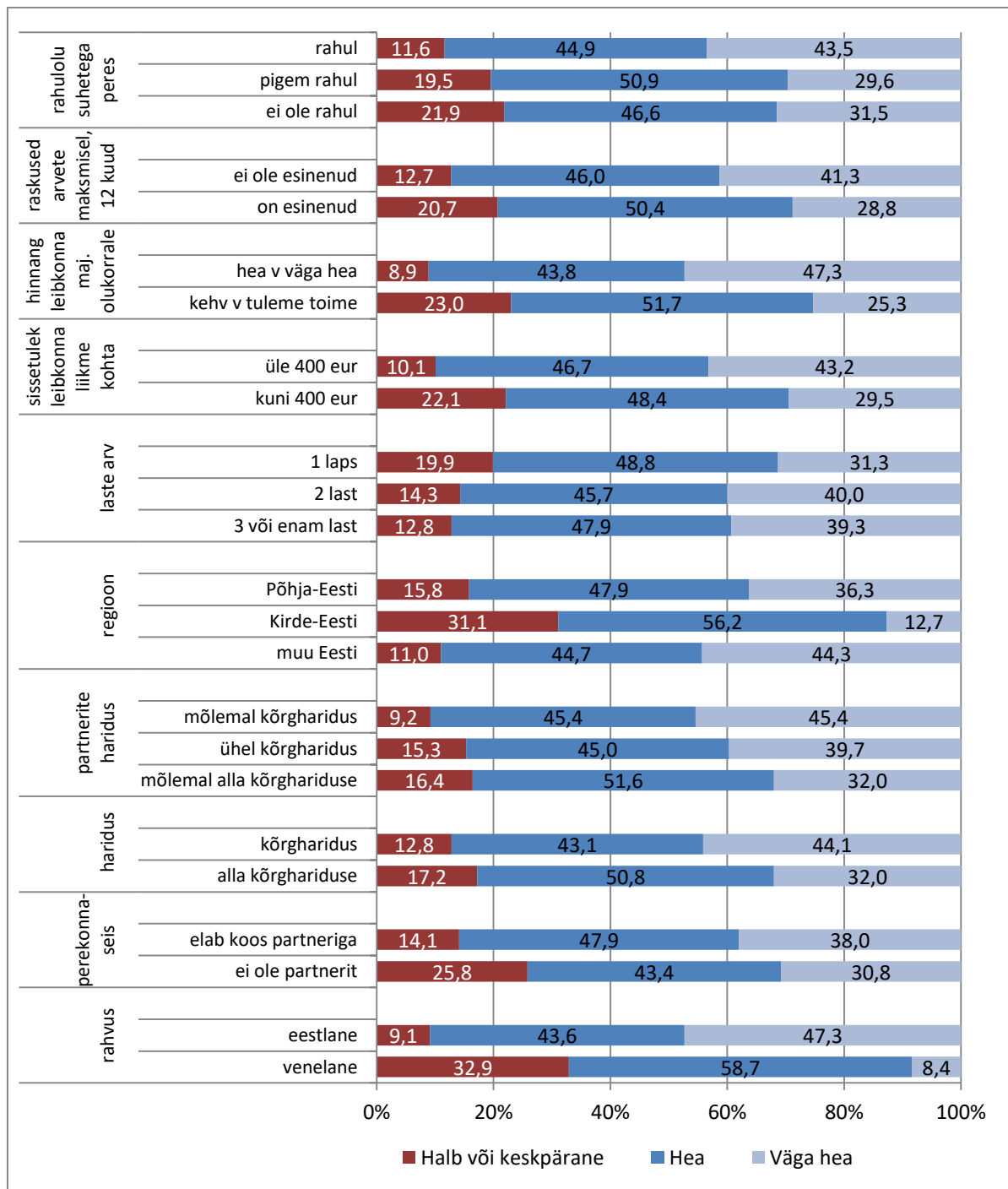

Joonis 17: Hinnang lapse tervisele vanusrühmade lõikes, %

Lapse üldisele tervisele annavad halvema hinnangu partnerita elavad vanemad võrreldes nendega, kellel on abikaasa või elukaaslane ning kesk-, kutse- või muu haridusega vastajad võrreldes kõrgharitudetega. Kui vaadata kahe koos elava partneri haridustaset korraga, siis eristub grupp, kus mõlemal partneril on kõrgharidus ja nende hinnang lapse tervisele on parem, kui kahes ülejäänud grupis. Laste arvu lõikes eristuvad 1 lapsega vanemad, kes hindavad selle lapse tervist mõnevõrra halvemaks, kui 2 lapsega või 3 ja enam lapsega vanemad (vt joonis 18).

Kõige suurem on aga erinevus rahvuse lõikes. Eestlaste seas esineb 9% vanemaid, kes hindavad oma lapse tervist halvaks või keskpäraseks (sh 1% halvaks või väga halvaks) ning venelase seas 33% (sh 2% annab hinnangu „halb“ või „väga halb“). See kajastub ka regioonide tulemustes. Kirde-Eesti vanemad hindavad lapse tervist kõige kehvemaks ning muu Eesti (Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eesti kokku) vanemad kõige paremaks. Kõigi kolme regiooni andmed erinevad omavahel võrreldes oluliselt.

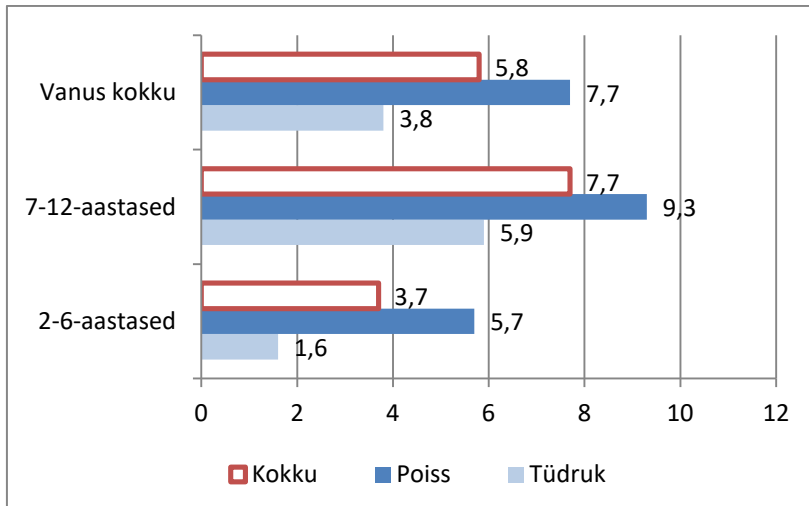
Suuri erinevusi on märgata ka leibkonna majandusliku toimetuleku lõikes, kus halvemal majanduslikul järjel olevate lastevanemate grupis on vastajate osakaal, kes leiavad lapse tervise olevat halva või keskpärase, umbes kaks korda kõrgem, kui ülejäänud vanemate seas. Lastevanemate hulgas, kes on oma perekonnas valitsevate suhetega rahul, on väiksem osakaal vastajaid, kes märgivad lapse halba või keskpärase tervist, kui vanemate seas, kes on peresuhetega pigem rahul või rahulolematud (vt joonis 18).

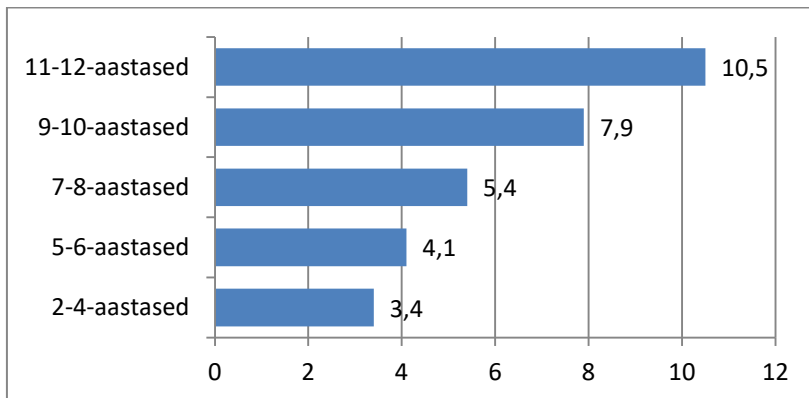
Joonis 18: Hinnang lapse tervisele rahvuse, perekonnaseisu, hariduse, laste arvu, regiooni, majandusliku toimetuleku ja peresuhetega rahulolu lõikes, %

Lapse üldine tervis ja arvatud skooride tase

Kõigi eelnevates peatükkides kajastatud vanemluse ja lapse käitumisega seotud skooride tulemused erinevad vastavalt sellele, milliseks vanem hindab oma lapse üldist tervist. Enamuse skooride puhul ilmneb, et mida paremaks peab vanem lapse tervist, seda kõrgemad on vanemliku kompetentsi ja lapse prosotsiaalsuse näitajad ning madalamad lapse käitumises esinevate raskustega seotud näitajad. Kolme skoori puhul erineb nende vanemate tulemus, kes hindavad lapse tervist väga heaks, kahest teisest grupist. Nendeks skoorideks on vanema enesetõhusus, lapse käitumise probleemsus ning käitumiskeskuste esinemine (vt tabel 27).

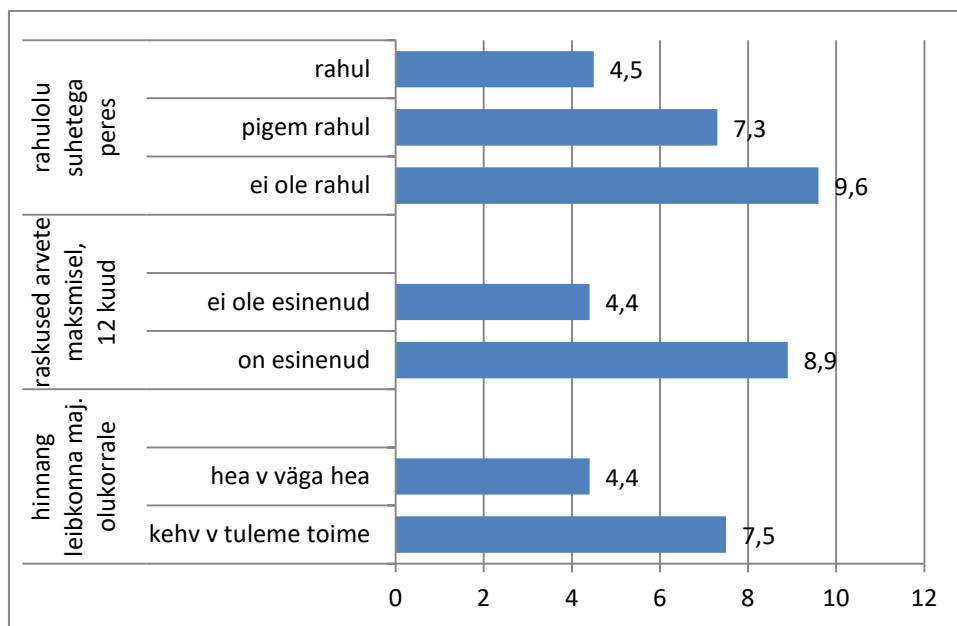
Joonis 19: Psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt diagnoositud häirete esinemine soo ja vanusrühmade lõikes, %

Joonis 20: Psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt diagnoositud häirete esinemine vanusrühmade lõikes, %

Vanemate rahvuse, perekonnaseisu, hariduse ja laste arvu lõikes antud näitaja statistiliselt olulisel määral ei erine, kuid naised märgivad diagnoosi esinemist rohkem kui mehed – vastaval 7,2% ja 4,2%. Naised märkisid enam ka erineva spetsialistide külastamist laste poolt (vt ptk 5.1).

Erinevusi on märgata ka seoses leibkonna majandusliku olukorra ja peres valitsevate suhetega. Kuu sissetuleku lõikes leibkonna liikme kohta kahe grupi (kuni 400 ja üle 400 euro) võrdluses erinevusi ei esine, kuid kui vaadata täpsemat jaotust, eristuvad need vanemad, kelle leibkonnas on keskmine netosissetulek ühe liikme kohta kuni 250 eurot ehk kõige madalam. Taolistest vanematest märgib lapsel diagnoosi esinemist 9,2% ning ülejäänud sissetuleku gruppides on see näitaja vahemikus 4,9 – 5,2%. Vanemate grupis, kes hindavad oma leibkonna majanduslikku olukorda kehvaks või toimetulevaks ning kelle leibkonnal on viimasel aastal arvete tasumisega raskusi esinenud, on diagnoosiga laste osakaal kõrgem, kui ülejäänud vanemate hulgas. Psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt diagnoositud häiret märgivad vähem vanemad, kes on oma perekonnas valitsevate suhtega rahul võrdluses mõlema teise grupiga, kelle rahulolu on väiksem (vt joonis 21).

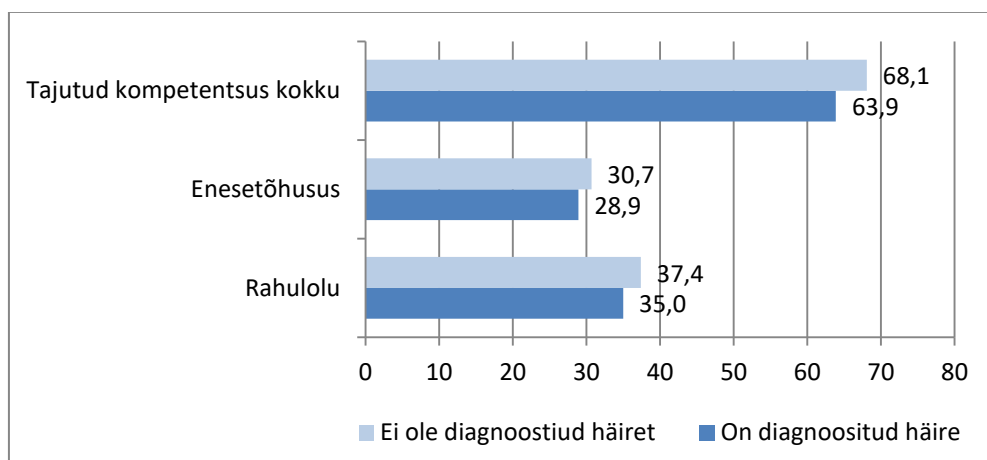

Joonis 21: Psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt diagnoositud häirete esinemine leibkonna majandusliku toimetuleku ja peresuhetega rahulolu lõikes, %

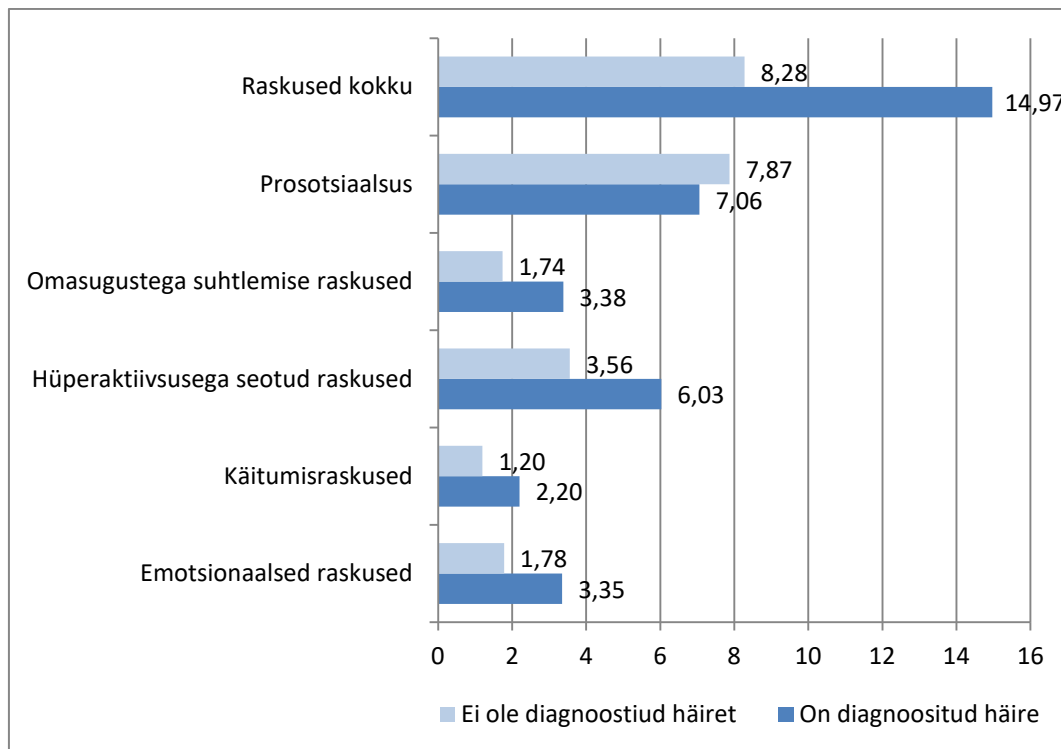
Häirete esinemine ja arvutatud skooride tase

Kui vanem on märkinud, et tema lapsel on diagnoositud mõni häire, on lapse käitumisraskuste ja probleemidega seotud skoorid kõrgemad ning prosotsiaalsus madalam, kui ülejäänute puhul. ECBI ankeedi intensiivsuse skoor on häirega laste grupis 116,3 ning teiste seas 92,0. ECBI ankeedi probleemsete skoori näitajad on vastavalt 11,59 ja 6,53. SDQ ankeediga seotud skoorid on esitatud joonisel 23 ning kõikide näitajate puhul on erinevus kahe grupi vahel statistiliselt oluline. Diagnoosi esinemise korral on mõnevõrra madalam ka vanema enesetõhusus (vahe 1,8 punkti) ja rahulolu vanemliku rolliga (vahe 2,4 punkti) (vt joonis 22).

Vastajad, kelle lapsel on diagnoositud häire, peavad ka selle lapse üldist tervist halvemaks. Diagnoosiga lapse vanematest 37% täheldab, et lapse tervis on halb või keskpärane, 46% ütleb, et see on hea ning 17% märgib väga head tervist. Lapsevanemate seas, kelle lapsel häireid ei esine, on antud näitajad 14%, 47% ja 39% ehk halva või keskpärase tervisega laste osakaal on üle kahe korra väiksem.

Joonis 22: PSOC ankeedi skooride tulemused psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt diagnoositud häirete esinemise lõikes

Joonis 23: SDQ ankeedi skooride tulemused psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt diagnoositud häirete esinemise lõikes

KOKKUVÕTE

2–12-aastaste laste vanemate rahvastikupõhise uuringu eesmärgiks oli kaardistada laste käitumisraskustega ning vanemate rahulolu ja enesetõhususega seotud näitajate seis Eestis. Uuringu andmekogumine toimus 2016. aasta viimases kvartalis. Analüüs põhineb 1 650 vastaja andmetel, kellest 53% on emad ja 47% isad. Valimisse kaasatud naised ja mehed ei ole omavahel seotud (uuringusse ei kutsutud ühe lapse mõlemaid vanemaid).

Uuringus kasutatud instrumentideks on Eyberg'i lapse käitumise küsimustik (ECBI), tugevuste ja raskuste küsimustik (SDQ) ning tajutud vanemliku kompetentsuse küsimustik (PSOC). Kõik kolm küsimustikku on kasutatavad nii esmase selekteerimisvahendina sekkumisvajaduse tuvastamisel, sekkumise tulemuslikkuse mõõtmisel (nt vanematele või lastele suunatud nõustamise, ravi, koolituste vmt korral) kui ka laiemates uuringutes. Kogutud on rahvastikurühma põhised andmed, mis iseloomustavad näitajate keskmist taset elanikkonnas. See võimaldab valitud alarühmade tulemusi (nt spetsialisti juurde või koolitusele suunatud perede tulemusi) antud üldise tasemega võrrelda.

Vanemlik kompetents

Vanemliku kompetentsusena käsitletakse teadmisi, oskuseid, võimeid ja harjumusi, mis võimaldavad lapsevanemal edukalt täita oma vanemlikke kohustusi ning toime tulla probleemsete olukordadega viisil, mis toetab lapse arengut (Glăveanu 2015, viidanud Akkermann jt 2016b). PSOC küsimustiku arendajad märgivad, et vanema enda poolt tajutud kompetentsus on seotud tema enesehinnanguga, mida omakorda mõjutab enesetõhusus lapsevanemana ja vanemlusest saadav rahulolu. Enesetõhusus on inimese enda poolt tunnetatud toimetulekuvõime elus ette tulevates situatsioonides. Vanemad, kes ei tunne, et nad suudavad probleemseid situatsioone kontrollida, tulevad ka halvemini toime laste keerulise käitumisega. Madal enesetõhususe tase on muuhulgas seotud ka vähenenud rahuloluga, mida lapsevanem tunnetab oma rolli täitmisel. Vanema enesetõhususe ja rahuloluga seotud näitajad mõjutavad kokkuvõttes nii vanema enda heaolu kui ka laste toimetulekut (Johnston ja Mash 1989, Mark-Ribiczey jt 2016).

PSOC ankeet mõõdab vanema enesetõhusust (seitse väidet) ja rahulolu (üheksa väidet) 6-pallisel nõustumise skaalal (Johnston ja Mash 1989). Eesti 2–12-aastaste laste vanemate kõige suurem ebakindlus on selles valdkonnas seotud teadmatusega, kas ta täidab enda vanemlikku rolli hästi või halvasti. Rohkem täheledatakse ka raskusi lapsevanemaks olemisel oma lapse praeguses vanuses. Arvutatud enesetõhususe skoor, mis näitab kompetentsi, suutlikkuse ja probleemide lahendamise oskuste taset lapsevanema rolli täitmisel, on 30,6 (võimalik vahemik on 7 – 42; mida kõrgem näitaja, seda suurem tõhusus). Rahulolu skoor, mis väljendab lapsevanema mure, frustratsiooni ja motivatsiooni taset, on 37,2 (võimalik vahemik on 9 – 54; mida kõrgem näitaja, seda suurem rahulolu). Kõigi väidete põhjal kokku arvatud vanemliku kompetentsuse skoor on 67,8 (võimalik vahemik 16 – 96). Rahulolu ja enesetõhususe skoori vahel esineb mõõduka tugevusega positiivne korrelatsioon ehk lapsevanemad, kes tunnetavad enda paremat suutlikkust, on ka oma vanema rolliga rohkem rahul. Rahulolu tase vanemate soo lõikes ei erine, kuid naised usuvad enda oskustesse lapsevanemana mõnevõrra enam kui mehed (enesetõhususe skoor on vastavalt 31,1 ja 30,1).

Analüüsi käigus vaadati ka vanemliku kompetentsi skoori seost lapse käitumise raskusi ja probleeme kajastavate skooridega (ECBI ja SDQ ankeetide põhjal arvutatud näitajad). PSOC skoori ja ECBI ning SDQ skooride vahel esineb negatiivse suunaga mõõdukale tasemele lähenev korrelatsioon. See tähendab, et vanema poolt tunnetatud suurema rahulolu ja enesetõhususe korral on lapsel käitumisraskusi vähem, kuid see seos ei ole tugev. Sarnase tulemuseni on jõutud ka teiste riikide uuringutes, mis on keskendunud PSOC ankeedi psühhomeetrislike omaduste kirjeldamisele ning kus on analüüsitud ka skooride seost erinevate lapse käitumist kaardistavate mõõdikute tulemustega (vt Rogers ja Mattherws 2004, Ohan jt 2000). Johnston ja Mash (1989) on seda selgitanud asjaoluga, et kuna tegemist on elanikkonna keskmiste näitajatega ehk mitteprobleemse valimiga, ei ole võimalik ka täheldada tugevat seost lapse käitumise ja

vanemliku kompetentsuse näitajate vahel. Suuremate käitumisprobleemidega grupi puhul on see seos tugevam.

Lapse käitumine

Käitumisega seotud probleemid nagu mittekuuletumine, trotslikus, agressiivsus või impulsiivsus on sagedasemad põhjused laste vaimse tervise teenuste juurde jõudmisel. Taolist käitumist on paljudel lastel ning kui seda esineb harva ja ebakorrapäraselt, ei ole põhjust muretsemiseks. Kui lapsel esineb aga sagedaselt mitmeid sarnaseid käitumisi, on sekkumine vajalik. Käitumisega seotud probleemide varajane tuvastamine ja nendega lapseas tegelemine on oluliselt ennetuslikuks meetmeks, kuna käitumisprobleemide väljakujunemisel jäävad need oluliselt mõjutama inimese edasist elu ja ühiskonnas toimetulemist (Eyberg ja Pincus 1999, Matthys ja Lochman 2017). Väljakujunenud käitumisprobleemidega inimeste seas esineb näiteks rohkem õpingute katkestamist, sõltuvusainete tarvitamist, töötuks jäämist, õigusrikkumisi ning tervishoiu- ja sotsiaalteenuste kasutamist (Civitta 2016).

Lapse käitumisega seotud probleemide esinemise hindamisel on oluliselt informatsiooniallikaks vanemad, kuna nende suhtlus lapsega on väga mitmekülgne ja nad näevad last paljudes erinevates situatsioonides. Samuti otsustavad vanemad tavaliselt selle üle, kas lapsega oleks vaja mõne spetsialisti poole pöörduda ning mida probleemide korral ette võtta (Colvin jt 1999, Axberg jt 2008). Käitumisega seotud näitajate üldise taseme mõõtmiseks rahvastikus kasutati uuringus kahte rahvusvaheliselt tuntud ja tunnustatud instrumenti – ECBI ja SDQ. 48% vanematest vastasid tüdruku ja 52% poisi kohta, 47% 2–6-aastase ning 53% 7–12-aastase lapse kohta.

Käitumisprobleeme saab jagada väljapoole (*externalising*) ja sissepoole (*internalising*) suunatud käitumiseks. ECBI küsimustik keskendub neist esimesele ning SDQ kajastab mõlemat, lisades kolmanda aspektina juurde ka prosotsiaalsuse. Väljapoole suunatud käitumiste korral (nagu agressiivsus, impulsiivsus või hüperaktiivsus) väljenduvad lapse probleemid negatiivses käitumises ümbritsevate inimeste ja keskkonna suhtes. Sissepoole suunatud käitumised (nagu ärevus, hirm, depressiivsus) mõjutavad rohkem lapse sisemaalima, kui teda ümbritsevat keskkonda (Edovald 2011).

Käitumisprobleemide hindamine

ECBI on 36 väitega skaalaküsimustik hindamaks laste erinevaid toimimisviise, mida seostatakse käitumishäirete või liigse aktiivsuse ja tähelepanuhäiretega, kui neid esineb palju. Vanem hindas erinevate käitumiste esinemise sagedust (7-pallisel skaalal) ja nende käitumiste probleemsusust enda jaoks (jah–ei skaalal). Ankeedi koostaja järgi on tegemist ühemõõtmelise instrumendiga, mis ei jagune erinevateks alavaldkondadeks (Eyberg ja Pincus 1999). Vastuste põhjal arvutatakse välja lapse käitumise intensiivsuse skoor ja probleemsus skoor.

2–6-aastastel lastel tuleb vanemate hinnangul kõige sagedamini ette erinevate tegevustega venitamist, pidevat teiste tähelepanu otsimist, vihasdamist (kui ei saa oma tahtmist) ja vahele segamist. Vaid kümnendik vanematest märgib, et taolisi käitumisi ei esine lapsel üldse. 7–12-aastastel esineb kõige sagedamini pakutavast toidust keeldumist, vihasdamist ja tegevustega venitamist. Enam ette tulevate käitumiste seas on ka kergesti häiritav keskendumine. Kõige vähem märgivad vanemad varastamist, voodi märgamist ja füüsilist agressiivsust. Üldplaanis võib väita, et sagedamini ette tulevad käitumised on lastevanemate jaoks ka suuremaks probleemiks ning kahe väljaarvutatud skoori vahel on tugev positiivne korrelatsioon. Intensiivsuse skoor on kogu valimis 93,4 (võimalik vahemik on 36 – 252) ning probleemsus skoor 6,8 (võimalik vahemik on 0 – 36; mida kõrgem näitaja, seda suuremad probleemid lapse käitumisega).

Enamusi ECBI ankeedi põhjal kaardistatud käitumisi tuleb eelkooliealistel lastel kooliealistega võrreldes sagedamini ette. Kõige suuremad on erinevused seoses tegevustega venitamisega, jonnihooegade, karjumise ja pideva tähelepanu otsimisega. Sellest tulenevalt erineb ka intensiivsuse skoor: 2–6-aastaste laste puhul on see 100,3 ning 7–12-aastaste puhul 87,3. Probleemsus skoori näitaja aga lapse vanusrühmade lõikes oluliselt ei erine. Kuigi eelkooliealistel lastel esineb mitmeid käitumisi sagedamini,

kui kooliealistel, ei näe vanemad selles kokkuvõttes suuremat muret, vaid ilmselt ka eakohast ja mõõduvat käitumist.

Laste soo lõikes on kõige sagedamini esinevad käitumised sarnased, kuid paljusid neist tuleb poistel tüdrukutega võrreldes rohkem ette. Kõige suuremad on erinevused seoses füüsilise agressiivsuse ja keskendumisega. Seetõttu on erinev ka ECBI intensiivsuse skoor: poiste seas 96,1 ja tüdrukute puhul 90,7. Vanemad peavad poiste sagedamini esinevaid käitumisi ka suuremaks probleemiks. Probleemsuse skoor on poiste hulgas 7,6 ja tüdrukute seas 6,0. Sooga seotud erinevus on oluline mõlemas vanusrühmas (eelkooliealised ja kooliealised). Vanemate soo lõikes intensiivsuse skoor ei erine, kuid mehed näevad lapse käitumises enda jaoks vähem probleemi kui naised – probleemsuse skoor on vastavalt 6,0 ja 7,6.

Teiste riikide uuringutes, mille käigus on kogutud ECBI küsimustiku normatiivseid andmeid (nt Skandinaaviamaades, Venemaal või USA-s), vanemate soo lõikes tulemusi valdavalt ei esitata ja tihti on meeste osakaal valimis väga väike, sest valimi moodustamise eripäradest tulenevalt ei ole mehi piisavalt kaasatud (nt kui uuritakse vanemaid, kes tulevad lapsega arsti vastuvõtule). Eestiga sarnased erinevused ilmnevad aga vastavalt laste vanusele ja soole ning väiksemate laste ja poiste puhul on käitumise intensiivsuse skoor kõrgem. Probleemsuse skoori osas esineb erinevates uuringutes varieeruvaid tulemusi (vt Reetz jt 2008, Axberg jt 2008, Kolesnikov ja Mjork 2008, Colvin jt 1999).

Soo ja vanuse lõikes ilmnevad erinevused on seotud laste tavapärase arenguetaapidega. Näiteks väiksemate laste suurem mittekuuletumine peegeldab nende eneseteadvuse arengut ja on seotud sooviga teha midagi iseseisvalt. Taoline käitumine väheneb tavaliselt vanuse kasvades kiiresti (kuid võib taas ilmuda teismeeas). Ka füüsilist agressiivsust esineb väikestel lastel rohkem. Poistel esineb trotsivat või agressiivset käitumist tüdrukutest tunduvalt enam, kuid hiliseks teismeeaks on see erinevus tugevalt kahanenud (Matthys ja Lochman 2017: 1-28, Bongers jt 2004).

Eesti ECBI skooride tulemusi on teiste riikide uuringutega otseselt võrrelda keeruline, kuna varieeruvad andmete kogumise meetodid ja aeg ning laste vanusrühm. Raportis on toodud võrdlus Norra, Rootsi ja Venemaa regioonipõhiste andmetega, mille alusel on määratud riiklikud normid (Reetz jt 2008, Axberg jt 2008, Kolesnikov ja Mjork 2008). Eesti vanemate hinnangud lapse käitumise intensiivsusele on sarnased Norra tulemusega, kuid probleemsuse skoor on kahest Skandinaaviamaast tublisti kõrgem sarnanedes Venemaa andmetega.

Tugevuste ja raskuste hindamine

SDQ 25-väitega ankeet on mõeldud lapse psühholoogilise kohanemisega seotud aspektide hindamiseks 3-sel skaalal vastavalt sellele, millisel määral iga väide antud lapse kohta kehtib. Hinnatakse viie valdkonnaga seotud käitumisi ja kohanemisi: emotsionaalsed sümptomid, käitumisega seotud probleemid, hüperaktiivsusega seotud probleemid, omasugustega suhtlemine ja prosotsiaalsus ehk hoolivus teiste suhtes (Goodman 2001).

Kõige rohkem esineb lastel hüperaktiivsuse valdkonna alla liigituvaid käitumisi. Pooled või enamus vanematest peavad vähemalt osaliselt õigeks, et nende laps on püsimatu, laseb ennast kergesti häirida või ei vii alustatud ülesandeid lõpuni. Hüperaktiivsusega seotud skoor on 3,7 (võimalik vahemik on 0 – 10; mida kõrgem näitaja, seda rohkem raskusi). Tähelepanu ja aktiivsusega seotud raskusi on rohkem eelkooliealistel lastel – 2–6-aastaste skoor on 4,1 ja 7–12-aastastel 3,4. Eelkooliealistel on mõnevõrra rohkem ka käitumisega (nagu jonnimine, kaklemine, sõnakuulmatus) seotud raskusi, kuid skoori üldine seis on hüperaktiivsuse näitajaga võrreldes palju madalam. 2–6-aastaste skoor on 1,5, 7–12-aastastel 1,1 ning kogu valimi peale kokku on see 1,3. Käitumiskeskuste valdkonnas tuleb kõige rohkem ette vähest sõnakuulelikkust ning viha- või jonnihooget.

Korrelatsioonanalüüs näitab, et SDQ ankeedi väljapoole suunatud käitumise mõõtmisega seotud skoorid (käitumiskeskused ja hüperaktiivsus) on tugevalt seotud ECBI intensiivsuse skooriga, mis mõõdab sarnaseid käitumisi.

Emotsionaalsete raskustega ja omasugustega suhtlemise raskustega seotud skoor on kogu valimis sarnasel tasemel – 1,9 ja 1,8 (võimalik vahemik on 0 – 10; mida kõrgem näitaja, seda rohkem raskusi). Omaealistega suhtlemisega seotult esineb rohkem pigem omaette hoidmist ning paremat läbisaamist täiskasvanute kui enda vanuste lastega. Seda peavad oma lapse puhul vähemalt osaliselt õigeks ligi pooled vanemad. Kaks vanusrühma skoori taseme osas ei erine. Emotsionaalsete raskuste alla koonduvad väited seotuna valude üle kaebamise, muretsemise, nukrameelsuse, ärevuse ja hirmudega. Ligi pooled vanematest peavad vähemalt osaliselt õigeks, et nende laps on uutes olukordades ärev. Rohkem esineb ka muretsemist ja kartlikkust. Emotsioonidega seotud raskusi on kooliealistel noorematest rohkem – 2–6-aastaste skoor on 1,6 ja 7–12-aastastel 2,1.

Nelja eeltoodud skoori põhjal on välja arvatud ka lastel esinevate raskuste koondskoor, mis on kogu valimis 8,7 (võimalik vahemik on 0 – 40) ning eelkooliealiste puhul kõrgemal tasemel – 2–6-aastaste näitaja on 9,0 ja 7–12-aastase tulemus 8,4.

SDQ ankeedis on tähelepanu pööratud ka laste tugevustele ning vaadatakse hoolivuse ja abivalmidusega seotud käitumist. Enamus vanematest täheldavad, et nende laps on kindlasti väiksemate laste vastu lahke, hoolib teiste inimeste tunnetest ja on abivalmis, kui keegi on viga saanud või endast väljas. Prosotsiaalsuse skoor on 7,8 (võimalik vahemik 1 – 10) ning teistest hoolivat käitumist esineb mõnevõrra enam vanemate laste seas – 2–6-aastaste skoor on 7,7 ja 7–12-aastastel 8,0.

Soo löikes on ootuspäraselt poistel käitumisega rohkem raskusi kui tüdrukutel (raskuste koondskoor vastavalt 9,3 ja 8,0) ning tütarlastel on kõrgem prosotsiaalsus kui poistel (skoor vastavalt 8,1 ja 7,6). Kõige suuremad erinevused tulenevad hüperaktiivsusega seotud näitajate seisust, kuid ka omasugustega suhtlemisel ning üldise käitumise osas on poistel rohkem raskusi (emotsionaalsete raskuste skoor soo löikes ei erine).

Ka teiste Euroopa riikide SDQ ankeeti kasutavates uuringutes on täheldatud, et poistel esineb tüdrukutega võrreldes rohkem erinevaid raskusi – kõige ilmekamalt tuleb see esile seoses hüperaktiivsuse ja käitumiskäitumisega ehk väljapoole suunatud käitumisega. Samuti märgitakse tüdrukute suuremat proaktiivsust. Teiste riikide uuringute tulemused selles osas, millise alavaldkonna käitumisi esineb lastel rohkem ja millist vähem, on ühesugused. Kõige kõrgem on hüperaktiivsuse skoor ning teiste kolme raskuste skoori näitajad on oluliselt madalamal tasemel (vt Woerner jt 2004, Muris 2003, Smelje 1999, Shojaei 2009).

Spetsialistide külastused ja lapse üldine tervis

Vanemad andsid ka oma hinnangu selle lapse üldisele tervisele, kellele mõteldes nad täitsid ECBI ja SDQ osa küsimustikust. Üle kolmandiku vanematest (37%) pidasid oma lapse tervist väga heaks, ligi pooled (47%) heaks ning ülejäänud (15%) märkisid, et lapse tervis on keskpärane või halb.

Edasi uuriti, kas nende laps on viimase kuue kuu ja kogu elu jooksul külastanud järgmisi psüühika, käitumise ja eakohase arenguga seotud probleemidega tegelevaid spetsialiste: neuroloog, psühholoog, psühhiaater, logopeed, eri- või sotsiaalpedagoog lasteaias või koolis. Viimase 6 kuu osas küsiti lisaks ka lastekaitse- või sotsiaaltöötaja vastuvõtul käimise kohta.

Ülekaalukalt kõige rohkem on lapsed käinud logopeedi juures. Viimasel poolaastal on seda teinud neljandik (25%) ja kunagi üle kolmandiku lastest (38%). Eri- või sotsiaalpedagoogi, neuroloogi või psühholoogi on viimase kuue kuu jooksul külastanud 5 – 8% ja kogu elu jooksul 14 – 16% 2–12-aastastest lastest. Psühhiaatri puhul on need näitajad 3% ja 5%. Kokku on elu jooksul neuroloogi, psühholoogi või psühhiaatrit külastanud iga neljas 2–12-aastane laps ja viimasel poolaastal 12% (sh 4% korduvalt). Kolm protsenti vanematest märgib, et nende laps on viimasel poolaastal käinud lastekaitse- või sotsiaaltöötaja vastuvõtul.

Kahte vanusrühma võrreldes on tulemused erineva suunaga ning seotud ka eakohaste arengutega. Logopeedi külastamise näitaja on viimasel poolaastal kõrgem 2–6-aastaste laste puhul ning kogu elu jooksul kõrgem 7–12-aastaste laste puhul. Neuroloogi vastuvõtul on rohkem käidud eelkooliealistega ning psühholoogi ja psühhiaatri juures kooliealiste lastega. Poisid on tüdrukutest rohkem külastanud kõiki mainitud spetsialiste.

Lastevanemate hulgas ei leidu palju vastajaid, kes märgiksid, et on tundnud vajadust lapsega mõne spetsialisti poole pöörduda, aga ei ole seda mingil põhjusel teinud. Kõige suurem on see osakaal psühholoogi (13%) ja logopeedi puhul (7%). Teiste spetsialistide osas jääb see näitaja kahe-kolme protsendi piiresse. Olulisi erinevusi laste soo ja vanuse lõikes siin praktiliselt ei esine.

Vanematelt küsiti lisaks, kas sellel lapsel, kelle kohta ta ECBI ja SDQ ankeeti täitis, on kunagi diagnoositud mõnda häiret psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt. Näiteks tähelepanuhäire, agressiivne käitumine, sotsiaalsuse või mootorikaga seotud häire, depressioon. Diagnoositud häiret seejuures täpsustada ei palutud. Kokku märgib 5,8% 2–12-aastaste laste vanematest, et tema lapsel on diagnoositud mõni häire, sh 1,8% täheldab, et diagnoos on pandud viimase 12 kuu jooksul. Võrreldes eelkooliealistega on see näitaja kõrgem kooliealiste grupis (vastavalt 3,7% ja 7,7%) ning võrreldes tüdrukutega poiste hulgas (3,8% ja 7,7%).

Tuleb märkida, et naised on meestest rohkem täheldanud, et nende laps on elu jooksul erinevaid spetsialiste külastanud. Suurem osakaal naistest märgib ka häire esinemist lapsel – 7,2% naistest ja 4,2% meestest. Võib arvata, et emad on isadest keskmiselt paremini kursis sellega, milliseid spetsialiste, kui palju ja millise tulemusega on laps külastanud, kuna lapse saatjateks on erinevate teenuste saamisel valdavalt emad. Näiteks 2016. aastal Eestis korraldatud uuringus, kus värvati koos lapsega perearstikeskustesse pöörduvaid 2–3-aastaste laste vanemaid, olid 88% uuringus osalenutest naised ja 12% mehed (osalema nõustus 96% vanematest) (Akkermann jt 2016a). Seega võivad meeste alavalimis saadud osakaalud erinevate spetsialistide külastamise kohta olla mõnevõrra alahinnatud.

Häirete diagnoosi näitaja osas saab võrdluseks juurde tuua psüühika- ja käitumishäiretega seotud diagnooside statistikat, kuid saadavalolevad andmed ei kata täpselt antud vajadust. Tervise Arengu Instituudis kogutava tervishoiustatistika alusel on võimalik vaadata psühhiaatri poolt aasta jooksul pandud esmasdiagnooside hulka mõnevõrra laiemas vanusrühmas. 2015. aastal pandi psühhiaatri poolt 1–14-aastastele lastele psüühika- või käitumishäiretega seotud esmaseid diagnoose kokku 3 703 korral (valdava enamuse sellest moodustavad lapseas alanud käitumis- ja tundeeluhäired või psühholoogilise arengu häired). Esmasdiagnoositud lapsed moodustavad 1,9% antud vanuses elanikkonnast ning see näitaja on üsna sarnane ka 2013. ja 2014. aastal (2,3% ja 2,0%). Vanusrühmade lõikes on osakaalud 2015. aastal järgmised: 0,6% 1–4-aastastest, 2,3% 5–9-aastastest ja 2,6% 10–14-aastastest lastest. Kaks kolmandikku juhtudest on tuvastatud poiste ja üks kolmandik tütarlaste seas (TAI tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas). Toodud näitaja on üldplaanis sarnane antud uuringus saadud tulemustega vanemate sõnul viimase 12 kuu jooksul diagnoosi saanud laste osakaalu osas.

Teiste riikide poolt teostatud laste käitumisega seotud häirete (*Oppositional Defiant Disorder, Conduct Disorder*) levimuse uuringute tulemused varieeruvad, kuid kõikjal täheldatakse, et poistel ja vanematel lastel esinevad levimuse näitajad on kõrgemad kui tüdrukutel ja noorematel lastel. Näiteks on Suurbritannia uuringuid kokku võetud tõdemusega, et laste ja noorte seas esineva levimuse vahemik on vanusest olenevalt 2 – 8%, Prantsusmaal on märgitud 5–12-aastaste laste seas käitumishäirete levimuse tasemeks 3 – 4% ning Uus-Meremaal tõdetud, et kliinilisel tasemel käitumisprobleeme esineb 5 – 10% 3–17-aastastest lastest ning sekkumise eesmärgil peaks fookuses olema vähemalt 5% lastest (National Collaborating Centre... 2013, Scott 2012, Inserm 2005, Ministry of Social Development 2009).

Antud uuringu fookuseks oli välja selgitada, kas kasutatud rahvusvahelised mõõtevahendid näitavad erinevaid tulemusi võrdluses lastele antud muude hinnangutega. Selgus, et vanemad, kelle laps on elu jooksul külastanud kas neuroloogi, psühholoogi või psühhiaatrit või kelle lapsel on vanemate ütluse

kohaselt diagnoositud mõni häire, erinevad oluliselt ülejäänutest arvatud skooride tulemuste osas. Taoliste lastevanemate enesetõhusus ja vanema rolliga rahulolu on teistest madalam ning nende laste probleemse käitumise näitajad on kõrgemad. Ka lastekaitse- või sotsiaaltöötaja vastuvõtul käinud laste vanemate seas on kõigi vaadeldud skooride seis halvemal tasemel (kuid antud alagrupp on väike – 44 vastajat). Logopeedi ja eri- või sotsiaalpedagoogi külastanute grupp erineb teistest kõigi lapse käitumisega seotud skooride osas, v.a. prosotsiaalsus. Mida paremaks peab vanem oma lapse tervist, seda kõrgemad on vanemliku kompetentsi ja lapse prosotsiaalsuse näitajad ning madalamad lapse käitumises esinevate raskustega seotud näitajad.

Rahvuse lõikes ilmnenud erinevused

Kolmveerand 2–12-aastaste laste vanematest on eestlased, ligi veerand venelased ning paari protsendi jagu leidub muude rahvuste esindajaid. Viimatimainitud on võrdelevast analüüsist välja jäetud ning vaadatud on eesti ja vene rahvusest vanemate gruppi.

Vene rahvusest lastevanemate hulgas on kõrgharidusega inimeste osakaal madalam, nende leibkonnad on väiksemad ning neil on vähem lapsi, kui eesti rahvusest vanematel. Venelaste keskmine laste arv on 2,1 ja eestlastel 2,3 (sh 1,4 ja 1,5 2–12-aastast last). Venelaste puhul on leibkonna majanduslik toimetulek halvem, kui eestlastel. Pooled venekeelsetest lastevanematest märgivad, et neil on viimase aasta jooksul esinenud raskusi arvete maksmise või laenude tasumisega ning 15% täheldavad, et nad elavad kehvapoolset või puuduses. Eestlastest on maksetega raskustes olnud veidi üle veerandi ning 4% ütleb, et nende leibkonna toimetulek on halb.

Vanemliku kompetentsiga seotud tulemused on rahvuse lõikes sarnased. Lapse käitumisega seoses ilmnevad mõned erinevused tugevuste ja raskuste küsimustiku osas. Vene rahvusest vanemate lastel esineb rohkem liigset aktiivsust ja tähelepanu hajumist (hüperaktiivsuse skoor) ning raskusi teiste lastega suhete loomisel (omasugustega suhtlemise raskuste skoor). Samas on eesti vanemate lastel mõnevõrra rohkem emotsionaalseid raskusi, mis on seotud muretsemise, kartlikkuse ja ärevusega. Nelja alavaldkonna pealt kokku arvatud lapse käitumiskeskuste skoor on venekeelsete vanemate laste puhul kõrgem (venelased 9,1 ja eestlased 8,5).

Vene rahvusest vanemate 2–12-aastased lapsed on viimase kuue kuu kui ka kogu elu jooksul külastanud rohkem neuroloogi, logopeedi ning eri- või sotsiaalpedagoogi lasteaias või koolis kui eestlaste lapsed. Nad hindavad oma lapse üldist tervist oluliselt halvemaks. Eestlaste puhul ütleb iga kümnes vanem (9%), et tema lapse tervis on keskpärane või halb. Venekeelsete vanemate seas märgib seda iga kolmas (33%).

Omavahel võrreldi ka kolme regiooni – Põhja-Eesti, Kirde-Eesti ning ülejäänud Eesti. Kirde-Eesti elanike grupp on uuringus väike (157 vastajat), kuid ilmnenud erinevused kattuvad suuresti rahvuste vaheliste erinevustega. Kirde-Eestis ehk Ida-Virumaal elavate vanemate lastel on rohkem raskusi omasugustega suhtlemisel, kuid vähem emotsionaalseid raskusi, kui teise kahe piirkonna vanemate lastel. Ida-Virumaal elavad vanemad märgivad rohkem, et laps on elu jooksul külastanud eri- või sotsiaalpedagoogi lasteaias või koolis. Nende hinnang lapse tervisele on oluliselt madalam, kui teises kahes regioonis. Lapse üldisele tervisele annavad kõige parema hinnangu muu Eesti elanikud (Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eesti kokku). Selles piirkonnas on lastel ka vähem hüperaktiivsusega seotud raskusi, kui teises kahes regioonis.

Haridustaseme lõikes ilmnenud erinevused

44% 2–12-aastaste laste vanematest on kõrgharidusega inimesed, umbes kolmandikul on keskeri- või kutseharidus ning neljandikul keskharidus või alla selle. Veidi üle neljandiku (27%) partneriga koos elavatest lastevanematest märgib, et neil mõlemal on kõrgharidus ning 41% ütleb, et seda ei ole kummalgi partneril.

PSOC ankeedi põhjal on vanemad, kellel ei ole kõrgharidust, vähem rahul oma lapsevanema rolliga, kui kõrgharitud inimesed (skoor vastavalt 36,3 ja 38,3). Sama tendents esineb ka siis, kui vaadata mõlema koos elava partneri haridust – ankeedile vastanud lapsevanema rahulolu on kõige kõrgem, kui mõlemal

partneril on kõrgharidus ning kõige madalam, kui mõlemal partneril on alla kõrghariduse. Enesetõhususe skoori tulemus haridustaseme lõikes ei erine.

Lapse käitumisega seotult ilmneb erinevusi SDQ ankeedi osas. Kui uuringus osalenud vanemal on kutse-, kesk- või sellest madalam haridus, on tema lapse hüperaktiivsuse ja omasugustega suhtlemise raskuste skoor kõrgem, kui kõrgharidusega vanemate lastel. Raskuste koondskoor on kõrgharidusega vanemate laste puhul 8,4 ja ülejäänute seas 8,9. Ka oma lapse üldist tervislikku seisundit peavad madalama haridustasemega vanemad halvemaks. Samas on aga näha, et ECBI ankeedi põhjal arvatatud intensiivsuse skoori alusel esineb mitmeid käitumisi just kõrgharidusega vanemate lastel veidi sagedamini (kõrgharidusega vanemate laste skoor on 95,1 ja ülejäänutel 92,1). Need käitumised puudutavad eelkõige mitte kuuletumist (nagu tegevustest keeldumine või vihastamine, kui ei saa enda tahtmist). Probleemsuse skoor ei erine oluliselt.

Perekonnaseisu ja laste arvu lõikes ilmnenud erinevused

2–12-aastaste laste vanematel on keskmiselt 2,3 last; sh 1,5 2–12-aastast last (nii bioloogilised kui kasulapsed). 90% uuringus osalenud lastevanematest märgivad, et nad on abielus või elavad koos elukaaslasega ning kümnendik (n = 164) elavad ilma partnerita. Meeste puhul on partneriga koos elavate inimeste osakaal veidi suurem ning meestel on naistest mõnevõrra rohkem lapsi.

Vanemad, kes ei ela koos partneriga, on ülejäänutega võrreldes mõnevõrra vähem rahul enda lapsevanema rolliga (PSOC rahulolu skoor on vastavalt 36,1 ja 37,3). Nende vanemate lastel on SDQ ankeedi põhjal rohkem käitumisraskusi kui abikaasa või elukaaslasega koos elavate vanemate lastel (raskuste koondskoor vastavalt 9,7 ja 8,6), mis on tingitud eelkõige omasugustega suhtlemise raskuste näitajast. Üsikovanemad hindavad ka enda laste tervist teistest halvemaks (keskmist või halba tervist märgivad vastavalt 26% ja 14%) ning nende lapsed on viimasel poolaastal külastanud rohkem neuroloogi, psühholoogi, logopeedi ja eri- või sotsiaalpedagoogi.

Laste arvu lõikes ei tule esile palju erinevusi ja need ei ole ühesuunalised. Kõige selgem tulemus on see, et vähemalt kolme lapsega vanemate lastel (kelle kohta täideti ECBI ja SDQ ankeet) on vanemate hinnangul probleemset käitumist ja käitumisraskusi vähem, kui 1 või 2 lapsega vanemate lastel. ECBI intensiivsuse skoor on 1 ja 2 lapsega vanemate puhul 94,3 ja 96,1 ning vähemalt 3 lapsega vanemate puhul 88,4. SDQ raskuste koondskoori näitajad on vastavalt 9,1, 8,8 ja 8,1. Viimatitoodud erinevus tuleneb eelkõige hüperaktiivsuse ja omasugustega suhtlemise raskuste skoori tulemustest, mis on vähemalt 3 lapsega vanemate 2–12-aastaste laste seas madalam, kui ülejäänute puhul.

Majandusliku olukorra lõikes ilmnenud erinevused

Üldist majanduslikku olukorda hinnati uuringus kolme näitaja abil: leibkonna viimase kuu neto sissetulek, hinnang leibkonna majanduslikule toimetulekule ning raskuste esinemine laenude ja arvete maksmisel viimase 12 kuu jooksul. Alla poole lastevanematest märgivad, et kuu sissetulek ühe leibkonna liikme kohta on alla 400 euro (44%) ning hindavad leibkonna majanduslikku olukorda kas toimetulevaks või halvaks (46%). Ülejäänud täheldavad head või väga head toimetulekut. Kolmandik lastevanematest märkis, et nende leibkonnas on eelmise aasta jooksul vähemalt mõnel kuul esinenud raskusi arvete maksmisega.

Halvemas majanduslikus seisus olevate lastevanemate rahulolu ja tõhusus vanema rollis on madalam, kui paremas majanduslikus olukorras vanematel. PSOC vanemliku kompetentsuse skoor on leibkonna majanduslikku seisu toimetulevaks või kehvaks hindavate vanemate puhul 66,3 ning heaks või väga heaks hindavate vastajate puhul 69,1.

Leibkonna majanduslikku seisu halvemaks pidavate vanemate lastel on rohkem käitumisega seotud raskusi ja vanemad näevad nende käitumises enda jaoks suuremat probleemi. ECBI probleemsuse skoor on majanduslikku seisu toimetulevaks või kehvaks hindavate vanemate puhul 7,4 ning heaks või väga heaks hindavate vastajate puhul 6,4. SDQ raskuste skoori näitaja on vastavalt 9,3 ja 8,2. Halvemas

toimetuleku olukorras vanemad peavad oma lapse üldist tervist kehvemaks ning nende lapsed on rohkem käinud kõigi käitumise ja arenguga tegelevate spetsialistide vastuvõtul, kelle kohta ankeedis küsiti. Samuti märgivad sellised vanemad teistest enam, et nende lapsel on diagnoositud mõni häire psühhiaatri, kliinilise psühholoogi või neuroloogi poolt. Leibkonna majanduslikku seisutulevikuks või kehvaks hindavate vanemate puhul on viimatoodud näitaja 7,5% ja ülejäänute seas 4,4%.

Perekondlike suhete löikes ilmnenud erinevused

Vanemate grupp, kes ei ole rahul enda perekonnas valitsevate omavahelist suhetega on väike (n = 113), kuid selle tunnusega seotult esinevad tulemustes kõige suuremad erinevused, mis puudutavad kõiki mõõdetud näitajaid. Peresuhetega rahulolematust väljendab 7% vastajatest, 38% on pigem rahul ja 55% igati rahul.

Mida madalam on vanema rahulolu perekonnas valitsevate suhetega, seda madalam on ka tema rahulolu enda vanema rolliga ning enesetõhusus lapsevanemana. PSOC vanemliku kompetentsuse skoor on peresuhetega rahulolematust väljendavate vanemate grupis 60,5, pigem rahul olevate vanemate seas 65,2 ja igati rahul olevate vastajate puhul 70,7. Mida madalam on vanema rahulolu perekonnas valitsevate suhetega, seda kõrgem on lapse käitumise intensiivsuse ja probleemsuse skoor ning käitumisraskuste näitajad. ECBI intensiivsuse skoor on kolmes võrreldavas grupis (ei ole rahul, pigem rahul, rahul) 106,6, 99,3 ja 87,7, probleemsuse skoor 10,2, 8,1 ja 5,5 ning SDQ raskuste koondskoor 11,5, 9,5 ja 7,7.

Nende vanemate lapsed, kes ei ole perekonnas valitsevate suhetega rahul, on rohkem külastanud psühholoogi, psühhiaatrit, eri- või sotsiaalpedagoogi lasteaias või koolis ning lastekaitse- või sotsiaaltöötajat. Vanemad, kes on peresuhtega igati rahul annavad parema hinnangu lapse üldisele tervisele ning väiksem osakaal neist märgivad, et lapsel on diagnoositud mõni psüühika või käitumisega seotud häire. Peresuhetega mitte rahul olevatest vanematest 9,6% märgib, et nende 2–12-aastaselt lapsel esineb mõni häire. Pigem rahul olevate vanemate puhul on see näitaja 7,3% ning igati rahul olevate vastajate seas 4,5%.

Eelnevalt esile toodud alagrupid, kus vanemluse ja lapse käitumisega on rohkem muresid, on ka omavahel seotud. Madalama haridustasemega vanemate leibkondade majanduslik toimetulek on halvem kui kõrgharidusega vanemate peredel. Suuremat rahulolematust peresuhtega väljendavad majanduslikult mitte heal järjel olevad vanemad ning üksikvanemad. Valdlike uuringute raames on leitud, et halvem sotsiaal-majanduslik olukord ei ole otsene laste käitumise mõjutaja, vaid need tingimused mõjutavad pere struktuuri ja vanemlike praktikaid. Kui pere sissetulekute tase ei ole hea, on vanemad vähem keskendunud lastekasvatusele, tekib rohkem vanemlikku stressi ja abielukonflikte. Halvenenud suhted perekonnas avaldavad omakorda mõju lapsele. Üksikvanema puhul on lapse kasvatamisel suuremad riskifaktorid seotud mitte niivõrd vanemate kooselu lõppemise faktiga, kui konfliktidega vanemate vahel ja sellest tingitud stressiga. Lisaks halvenevad üksikvanema pere majanduslikud võimalused, mis samuti tekitab lisapingeid ja mõjutab pereliikmete vahelisi suhteid (Matthys ja Lochman 2017: 67-99).

Eelkooliealistel ja kooliealistel ilmnevad erinevad raskused

- 2-6-aastastel lastel on kooliealistest rohkem raskusi väljapoole suunatud käitumisega (nagu püsimumus või jonnihood) ning madalam prosotsiaalsus.
- 7-12-aastastel esineb rohkem emotsionaalseid raskusi (nagu mure või nukrameelsus) ja psühholoogi või psühhiaatri külastamist. Nende hulgas on suurem osakaal lapsi, kellel on vanema sõnul diagnoositud mõni käitumise või psüühikaga seotud häire.

Ootuspäraselt on poistel käitumisega rohkem probleeme

- Pea kõigi mõõdetud näitajate kohaselt on poistel tüdrukutest rohkem käitumisprobleeme ja erinevaid raskusi (v.a. emotsionaalsed raskused). Nad on külastanud rohkem kõiki psüühika, käitumise ja arenguga tegelevaid spetsialiste ning suuremal osakaalul poistest on diagnoositud mõni häire.

Emade ja isade tulemused eriti ei erine

- Naiste enesetõhusus vanemana on mõnevõrra suurem ning nad on lapse spetsialistide vastuvõtul käimise ja diagnooside osas teadlikumad kui mehed.
- Mehed näevad lapse käitumises enda jaoks vähem probleeme.

Rahvuse lõikes eristuvad rohkem venekeelsed vanemad

- Vene rahvusest vanemate lastel esineb rohkem käitumiskäitumise raskusi ja vanemad hindavad laste üldist tervist oluliselt halvemaks. Nende leibkonnad on väiksemad ja pere majanduslik toimetulek halvemal tasemel, kui eestlastel.
- Eesti rahvusest vanemate lastel on rohkem emotsionaalseid raskusi (muretsemine, kartlikkus, ärevus).

Paljulapselistes peredes on laste käitumisega vähem muresid

- Vähemalt kolme lapsega vanemate 2-12-aastastel lastel on käitumisega vähem probleeme, kui 1 või 2 lapsega vanemate lastel. 1 - 2 lapsega peredes on rohkem eelkõige omasugustega suhtlemise ja püsimumusega seotud raskusi.

Haridustaseme lõikes eristuvad enam vanemad, kellel ei ole kõrgharidust

- Kõrgharidusest madalama haridustasemega vastajad on lapsevanemana vähem motiveeritud, nende lastel esineb rohkem hüperaktiivsuse ja omasugustega suhtlemisega seotud raskusi ning lapse üldine tervis on halvem.
- Kõrgharidusega vanemate lastel on aga rohkem probleeme käitumistega, mis puudutavad kuuletumist.

Vanemluse ja laste käitumisega seotud raskusi on rohkem:
* üksikvanematel
* majanduslikult kehvemal järjel peredes

- Üksikvanemad on vähem rahul oma vanemliku rolliga, nende lastel esineb rohkem käitumisega seotud raskusi ja lapsed on viimasel poolastal külastanud rohkem psüühika, käitumise ja arenguga tegelevaid spetsialiste.
- Vanemad, kelle pere majanduslik toimetulek ei ole hea, on lapsevanemana rahulolematumad, nende lastel on rohkem raskusi ja nad näevad lapse käitumises suuremat probleemi, kui heal majanduslikul järjel inimesed. Suurem osakaal nende lapsi on käinud spetsialistide vastuvõtul ja suurem on ka häire diagnoosiga laste hulk.

Peredes, kus omavahelised suhted ei ole head, on ka lapsel rohkem probleeme

- Vanemad, kes ei ole oma peres valitsevate suhetega rahul, on ka lapsevanemana vähem rahul ja kompetentsed, näevad lapse käitumises rohkem probleeme ja hindavad tema tervist halvemaks. Nende lapsed on mitmete spetsialistidega rohkem kokku puutunud ning suurem osakaal vanemates märgib, et lapsel on diagnoositud mõni käitumise või psüühikaga seotud häire.

Teenuseid kasutanud lastel on rohkem käitumisprobleeme ja nende vanematel on madalam vanemlik kompetents

- Lastel, kes on külastanud arengu, psüühika ja käitumisega tegelevaid spetsialiste, on käitumisega rohkem erinevaid raskusi, nende üldine tervis on halvem ning nende vanemate rahulolu ja enesetõhusus on madalamal tasemel.

KASUTATUD KIRJANDUS

Achenbach, T. M. (2001). What are norms and why do we need valid ones? *Clinical Psychology: Science and Practice*, 8(4), 446–450.

Akkermann, K. (2014). Lapse heaolu ja vaimse tervise hindamisvahendite kaardistamine. Rakenduskava standardiseeritud hindamisvahendite kohandamiseks Eesti praktikale. Lõppraport.

Akkermann, K., Peet, K., Velling, L. (2016a). Hindamisvahendite kohandamine laste vaimse tervise probleemide varajaseks märkamiseks. Uuringu Lõppraport.

Akkermann, K., Peet, K., Kommusaar, J. (2016b). Parenting Sense of Competence Scale. Tajutud vaneliku kompetentsuse küsimustik. Läbiviimise juhend.

Axberg, U., Johansson Hanse, J., Broberg, A. G. (2008). Parents' description of conduct problems in their children – A test of the Eyberg Child Behavior Inventory (ECBI) in a Swedish sample aged 3–10. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 497–505.

Bongers, I. L., Koot, H. M., Van der Ende, J., Verhulst, F. C. (2004). Developmental trajectories of externalizing behaviors in childhood and adolescence. *Child Development*, 75, 1523–1537.

Civitta (2016). Vanemlusprogrammi “Imelised aastad” mõjuvaldkondade ning kulude ja tulude analüüs. Lõpparuanne.

Colvin, A., Eyberg, S. M., Adams, C. D. (1999). Restandardization of the Eyberg Child Behavior Inventory.

Edoald, T. (2011). Prevalence of emotional and behavioural problems among Estonian youth. Estonian Ministry of Social Affairs commissioned report.

Eyberg, S. M., Ross, A. W. (1978). Assessment of Child Behaviour Problems: The validation of a new inventory. *Journal of Clinical Child Psychology*, 7(2), 113–116.

Eyberg, S. M., Pincus, D. (1999). *ECBI Eyberg Child Behavior Inventory and SESBI-R Sutter-Eyberg Student Behavior Inventory – Revised, Professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.

Gilbaud-Waliston, J., Wandersman, L. P. (1978). Development and utility of the Parenting Sense of Competence Scale. Esitletud töö *American Psychological Association* koosolekul Torontos.

Glăveanu, S. M. (2015). The Parental Competence of Single-parent Families from Vulnerable Groups. *Procedia Social And Behavioral Sciences*, 187(1), 201–205.

Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: a research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(5), 581–586.

Goodman, R. (2001). Psychometric properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 1337–1345

Inserm (2005). Conduct disorder in children and adolescents. Collective Expert Report.

Johnston, C., Mash, E. J. (1989). A measure of parenting satisfaction and efficacy. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18, 167–175.

Колесников В.Н., Мёрк В. Т. (2008). Стандартизация опросника детского поведения Ш.Эйберг *Психологическая диагностика: Научно-методический и практический журнал*, 1, 5–21.

Ma'rk-Ribiczey, N., Miklo'si, M., Szabo, M. (2016). Maternal Self-Efficacy and Role Satisfaction: The Mediating Effect of Cognitive Emotion Regulation. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 189–197.

Matthys, W., Lochman, J. E. (2017). *Oppositional defiant disorder and conduct disorder in childhood. Second edition*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Ministry of Social Development, New Zealand (2009). Conduct Problems. Best Practice Report. Report by the Advisory Group of Conduct Problems.

Muris, P., Meesters, C., van den Berg, F. (2003). The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). Further evidence for its reliability and validity in a community sample of Dutch children and adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 12, 1–8.

National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence (2013). Antisocial behaviour and conduct disorders in children and young people recognition, intervention and management. National Clinical Guideline Number 158. Leicester: The British Psychological Society and The Royal College of Psychiatrists.

Ohan, J. L., Leung, D. W., Johnston, C. (2000). The Parenting Sense of Competence Scale: Evidence of a Stable Factor Structure and Validity. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 32(4), 251–261.

Reedtz, C., Bertelsen, B., Lurie, J., Handegard, B. H., Clifford, G. (2008). Eyberg Child Behavior Inventory (ECBI): Norwegian norms to identify conduct problems in children. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 31–38.

Rogers, H., Matthews, J. (2004). The parenting sense of competence scale: Investigation of the factor structure, reliability, and validity for an Australian sample. *Australian Psychologist*, 39(1), 88–96.

Scott S. (2012). Conduct disorders. In Rey J.M. (ed), *IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health*. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.

Shojaei, T., Wazana, A., Pitrou, I., Kovess, V. (2009). The strengths and difficulties questionnaire: validation study in French school-aged children and cross-cultural comparisons. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 44, 740–747.

Smedje, H., Broman, J.-E., Hetta, J., von Knorring, A.-L. (1999). Psychometric properties of a Swedish version of the "Strengths and Difficulties Questionnaire". *European Child and Adolescent Psychiatry*, 8, 63–70.

Volkmar, F. R. (editor, 2013). *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders*. Springer.

Woerner, W., Becker, A., Rothenberger, A. (2004). Normative data and scale properties of the German parent SDQ. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13 (Suppl 2), II/3–II/10.